

N Á R O D O P I S N Á

revue

2/98

NÁRODOPISNÁ REVUE 2/98, ročník VIII - 1998
(XXXV. ročník Národopisných aktualit)
VYDÁVÁ Ústav lidové kultury, 696 62 Strážnice, ČR

REDAKČNÍ RADA: Hana Dvořáková, Josef Jančář, Richard Jeřábek, Eva Krekovičová, Jan Krist, Vlasta Ondrušová,
Martina Pavlicová, Karel Pavlišťík, Daniela Stavělová, Miroslav Válka

Šéfredaktor: Jan Krist
Redaktorka: Martina Pavlicová
Výkonná redaktorka a tajemnice redakce: Lucie Uhlíková
Výtvarná spolupráce: Dana Chatrná
Tisk: LELKA, Dolní Bojanovice

ISSN 0862-8351

N Á R O D O P I S N Á
revue 2/98

OBSAH

Studie a články

Společensko-kulturní fenomén pútnictva (<i>Katka Zajícová</i>)	59
Dub-Eiche-Makk-Encina. K filiácím některých charakteristických znaků mariánských poutních míst v Evropě (<i>Richard Jeřábek</i>)	69
Poutní místo Dub nad Moravou (<i>Alena Dunajová</i>)	83
Dva aspekty projevu současné zbožnosti na příkladě poutí do Žarošic a na Turzovku (<i>Hana Dvořáková</i>)	91
K motivu Adama a Evy ve výtvarné kultuře lidu (<i>Miroslav Válka</i>)	99

Živá tradice

Současné masopustní obchůzky na Vyškovsku (<i>Markéta Mikysková</i>)	111
--	-----

Společenská kronika

Janu Rokytovi k šedesátinám (<i>Pavel Jurkovič</i>)	118
On nemože jinak... (<i>Břetislav Rychlík</i>)	118
Jan Kadlec zemřel (17.8.1927-25.4.1998) (<i>Miroslav Válka</i>)	120
Za Marií Ulčovou (<i>Marta Ulrychová</i>)	120
Vzpomínka na Slávka Volavého (<i>Bohumil Smejkal</i>)	122

Festivity

Jízda králů Vlčnov 1998 (<i>Jiří Jilík</i>)	122
---	-----

Konference

Mezinárodní konference o vývoji kulturní politiky (<i>Martina Pavlicová</i>)	123
Etika v tradiční lidové kultuře a folkloru (<i>Bohuslav Beneš</i>)	123

Výstavy

Modrotisk. Tradice a současnost (<i>Miroslav Válka</i>)	124
---	-----

Recenze

Clemens Jöckle: Slavná poutní místa (<i>Richard Jeřábek</i>)	125
Poutní místo Vranov (<i>Miroslav Válka</i>)	127
Písně z Bystřice pod Lopeníkem (<i>Lucie Uhlíková</i>)	128
Jaroslav Čukan: Pramene k štúdiu a techniky výskumu v etnológii (<i>Miroslav Válka</i>)	129
Studie k lidovému stavitelství I. (<i>Miroslav Válka</i>)	130
Séminaire des pays de l'Europe centrale et oriental ... (<i>Marta Toncrová</i>)	130
Zásady ochrany tradiční lidové kultury před nevhodnou komercializací (<i>Marta Toncrová</i>)	130
Výběrová bibliografie k česko-slovinským kulturním stykům (<i>Miroslav Válka</i>)	131
František Bonuš: Slovenské lidové tance (<i>Marta Toncrová</i>)	131

Sdělení

Ke sbírce J. a V. Smutných Svatební písně z Veselska (<i>Marta Toncrová</i>)	132
Seznam knih a časopisů z mezinárodní výměny publikací ÚLK ve Strážnici (<i>Věra Zezulová</i>)	132

Resumé

	135
--	-----

SPOLOČENSKO-KULTÚRNY FENOMÉN PÚTNICTVA

Katka Zajicová

Spoločenský význam púti

Púť má významnú integrujúcu úlohu v spoločenskom živote dedinského kolektívu. Spoločné putovanie stmeluje ľudí, a po príchode na pútnické miesto čaká na pútnikov okrem duchovného zážitku aj spoločenská udalosť - pestrofarebný svet šiatrov, hudba, ruch.

Po príchode do pútnického miesta si môže pútník oddýchnuť, striasť zo seba únavu z cesty. Stane sa súčasťou tajuplnej, sviatočnej, radostnej atmosféry, presýtenej farbami, spevom a ruchom. Na púti dominuje farba a zvuk. "Mívali smjé procesiú vizdobenú barevním kvícim, ufám bili kitki i papíroví, celí kostél v Šaštine bil vipentlení, bilo to móc hezké..."¹ "Ket sem bila mladší, chodžila sem často na púte do Mariatálu, ale i dálej do Mariacélu. Dicki to mjéli pjekne pristojené, celé to mjéstó, kostél."²

Prvé kroky pútnikov po príchode na pútnické miesto vždy viedli do chrámu na poklonu. Potom sa pútnici najedli, hľadali si nocľah a stretávali sa so svojimi známymi. Medzi profánne javy na púťach patria aj tanečné zábavy, ktoré sa konali priamo na pútnickom mieste alebo v jeho okolí. Kým v nedávnej minulosti mali takéto javy skôr protipútnický charakter, slúžili na upútanie pozornosti mládeže, ktorá tak mala dať prednosť zábave pred náboženskou slávnosťou - púťou a návštevou bohoslužieb. Bolo to v súlade so snahami štátu zmeniť tieto náboženské slávnosti na svetské. V súčasnosti majú tieto aktivity najmä komerčný charakter. Púte sa aj dnes využívajú na usporiadanie tanečných zábav, jarmočných zábavných atrakcií, ako sú kolotoče, strelnica, cirkus a podobne. Napríklad v blízkosti pútnického miesta Mariánka (v susednej obci Záhorská Bystrica vzdialenej od Mariánky asi 1 km), kde je už sčasti vybudovaná sféra komerčných služieb, sa v čase púti konajú vo večerných hodinách diskotéky a tanečné zábavy. Takmer pravidlom sú tanečné zábavy pri menších lokálnych púťach, najmä na východnom Slovensku. Večerná tanečná zábava je tradičným ukončením púte. Zábavy sa však nie vždy stretli s porozumením, najmä u duchovenstva: "V mene Močonského dekanátu vyzýva jeho dôstojný pán celé kňazstvo Nitrianskeho biskupstva, aby v obecných zastupiteľstvách vymohli také uznesenie, žeby krčmy v nedele, sviatky cez procesie a púte od deviatej

hodiny do desiatej večera stály zavreté."³ Aj v rozhovorech s informátormi na rôznych púťach sa potvrdila u vekovej skupiny prevažne mladých ľudí - domácich obyvateľov, alebo z blízkeho okolia snaha organizovať spoločenské stretnutia. Tieto im poskytujú možnosti nadviazať priateľstvá a spoznať nových ľudí. Vzájomné kontakty medzi mladými ľuďmi môžu často vyústiť do uzavretia manželstva. Je to spôsob exogamie, keď si mladý človek hľadá svojho životného partnera mimo vlastnej obce. Púte poskytujú príležitosti na zoznámenie sa s ľuďmi zo širšieho okolia. Tento fakt vítajú najmä ľudia žijúci v menších mestách a na vidieku, kde je menej príležitostí na nadviazanie nových kontaktov. "Chodil som na púte s chlapcami, nemal som veľmi nábožný úmysel, dosť ma ťahalo do krčiem a po zábavách, no ale hlavne tam boli dievky... veď aj s mojou sa poznáme z púte..."⁴

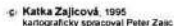
Púť práve tým, že sa na nej zide väčšie množstvo ľudí, sa cielene využíva na zoznámenie. Napríklad od roku 1991 sa začali konať zoznamovacie stretnutia na púti v Levoči s celoslovenskou a od roku 1993 aj so zahraničnou účasťou, výslovne za účelom sobáša. Stretnutia majú názov Akcia 620, a sú propagované na stránkach katolíckej tlače.⁵ Stretnutia ľudí, ktorí sa chcú zoznámiť, sa konajú vždy 1. júla na Mariánskej Hore v Levoči. (Hlavná púť je v Levoči 2. júla.) Stretnutia sa organizujú pravidelne každý rok. Odozva na tieto akcie v praxi bola nad očakávanie veľká. Ako mi povedal jeden z organizátorov, tieto stretnutia sa dostali aj do povedomia Slovákov žijúcich v zahraničí (najmä v Rakúsku, Nemecku, na stretnutie prišli aj Slováci z USA a Austrálie.) Mnohí z nich majú veľký záujem uzavrieť manželstvo so Slovenkou. Medzi ich hlavné motivácie účasti na púti patrí hľadanie si nevesty. Na týchto akciách sa zúčastňujú najmä ľudia strednej a staršej generácie (starí mládenci, staré dievky - ľudia okolo 35-40-roční, ktorí chcú manželstvom zmeniť svoj status. Veľkú odozvu našli tieto akcie aj medzi staršími ľuďmi - vdovci, vdovy, ktorí si takouto formou hľadali partnera, resp. priateľa). V roku 1993 sa na tejto akcii zúčastnilo približne 500 ľudí (podľa rozprávania J. F. zo Starej Ľubovne; on sám patril k organizátorom tejto akcie). Pre účastníkov je zabezpečené ubytovanie, strava, program (účasť

Potvrdením, že nie všetci pútnici prichádzali na púť len z čisto náboženských pohnútok, sú aj tieto upozornenia uverejnené v tlači: "Pretože pri púťach sa pácha mnoho výstupkov, sedmohradský biskup vydal obežník: Jestliže tie hnusné neporiadky neprestanú, jestli sa dobrý chýr tým púťam nenavráti a ľud sa namiesto pobožnosti pohoršivým pijatikám a výstupkom ešte i naďalej bude sa oddávať, púte sa v celom Sedmohradskom biskupstve na večné časy zakáza a kassujú."7 V priebehu rokov 1942 a 1943 sa objavujú v tlači upozornenia pre mládež, ktorá "...na púťach stanuje, spia na kope chlapci i dievčatá, vyhráva sa na gitarách, pije sa alkohol. Na púti často hriech zmyslov mnohí ani za hriech

Pri viacdňových púťach bola podstatná otázka nocľahu. Väčšie pútnické miesta mali postavené pútnické domy, ubytovne pre pútníkov. Ak však bolo pútníkov viac ako bola kapacita ubytovní, pútníci bývali v rodinách v blízkosti pútnického miesta. V Poľsku patrilo zabezpečenie ubytovania pre svoju procesiu k povinnostiam prowdyry - predsieváka. On zodpovedal aj za to, aby pútníci spali oddelene muži od žien, a tento zvyk sa dodržiaval aj pri manželoch.

ist' na pút - to znamenalo aj stretnúť sa so známymi, priateľmi z iných obcí, vymeniť si s nimi novinky, správy, pripadať uzavrieť obchod. Ako som už spomínala, pút' predstavovala možnosť nadviazať množstvo kontaktov s rôznymi ľuďmi. Tí, ktorí chodievali na pút', často sa na nej stretávali s priateľmi, mohli spolu obchodovať, resp. nevyučovali sa ani rodinnejšie vzťahy, na-

M 1:400 000
(zmenšené)

60

príklad pozývali sa za krsných rodičov, na svadby a pod. V minulosti s tým súvisela aj dohoda o službe. Ako príklad takejto dohody môžem uviesť údaje od informátorov zo Záhoria. Na púti v Šaštíne často dochádzalo k dohodám medzi gazdami z juhu, prípadne zo západu Slovenska a gazdami zo stredného Slovenska, prípadne východnejších oblastí, o možnosti poľnohospodárskej výpomoci. Termín príchodu robotníkov bol vopred dohodnutý, podobne ako aj podmienky mzdy, stravy a ubytovania. V dohodnutom termíne posielali gazdovia robotníkov na dohodnutú výpomoc (prevažne sa jednalo o výpomoc pri žatve, zbere zemiakov, cukrovej repy, vinobraní a podobne). Až do 1. svetovej vojny takáto výpomoc fungovala veľmi dobre aj medzi územím dnešného Záhoria a blízkym Rakúskom (najmä oblasťou Burgenlandu, kde naši roľníci chodievali na zber hrozna, kosenie trávy, žatevné práce a podobne). V tomto prípade však už dochádza k prelínaniu spoločenského a hospodárskeho významu púti.

V súčasnosti som sa stretla s podobnou formou spolupráce medzi slovenskými a rakúskymi farníkmi. Na púťach (od Bratislavy neďaleko vzdialenej obce Zurndorf, si najmä počas prázdnin objednávali rakúski gazdovia na výpomoc slovenských záujemcov (predovšetkým zo strany študentov). Táto neoficiálna skôr priateľská výpomoc medzi farníkmi bola garantovaná správcami farností, ktoré mali medzi sebou takúto spoluprácu (napríklad farnosť Karlova Ves v Bratislave a už spomínaná obec Zurndorf). Kňazi garantovali poctivosť svojich farníkov tak pri práci, ako aj pri vyplácaní dohodnutej mzdy za prácu. Podobný jav som zaznamenala aj v Mariazelli (rakúske národné pútnické miesto, obľúbené aj u našich pútníkov), kde boli v blízkosti chrámu inzerované oznamy o možnostiach práce pre slovenské dievčatá v rakúskych rodinách, kde mohli pracovať ako opatrovatelky detí, starých ľudí, tiež na výpomoc do domácností. (Podľa rozhovoru s informátormi rakúske domáce panie rady prijímajú Slovenky do domácností, pretože sú skromné, pracovité a tie, ktoré sa prihlásia na základe oznamu z pútnického miesta alebo z katolíckej tlače, sú aj nábožensky založené. Kresťanský svetonázor je pre mnohých Rakúšanov podmienkou prijatia do rodiny. Mnohí preto chcú aj odporúčania od farského úradu, v ktorom sa garantuje morálna bezúhonnosť prijímaného dievčaťa.)⁹ Viacerí rakúski informátori tvrdili, že nemajú veľkú dôveru k rôznym sprostredkovateľským agentúram a oveľa viacej dôverujú tým, ktorí sa im pri-

hlásia na základe inzerátu z pútnického miesta, prostredníctvom dôveryhodných osôb (za také považovali duchovné osoby), alebo inzerátu v nábožensky orientovanej tlači. Ten istý postup platil aj pre mužov - rôznych majstrov (murári, stolári, maliari...)¹⁰ Uvedené zistenia znamenali, že účasťou na púti bolo možné získať určitú dôveryhodnosť, ktorá umožňovala hlavne mladým ľuďom nájsť si brigádu počas prázdnin alebo prácu sezónneho charakteru.

Púte majú aj v súčasnosti charakter miest, kde sa možno stretnúť a vymeniť si názory. Dokumentujú to aj slová lúčiach sa pútníkov z celého Slovenska na púti v Levoči v roku 1995: "Dovidenia a veríme, že sa tu o rok opäť všetci stretneme, ba privedieme aj nováčikov..."

Kultúrny význam púti

Pútníctvo zohrávalo vo všeobecnosti v tradícii a kultúre jednotlivých národov svoju nepochybne významnú úlohu. V popredí pútníctva bola náboženská funkcia. Púť znamenala očistu duše od hriechov spojenú s pokáním a s vierou v telesné a duchovné prinavrátenie zdravia. Pútníctvo je známe nielen z katolíckeho náboženstva, ale aj z východných náboženstiev, kde sa preferovala očistná a meditatívna funkcia. V katolíckom pútníctve sa stali základom púte do Svätej zeme, k hrobom mučeníkov. Stredoveké pútníctvo bolo výlučne pešie. Pútník putujúci do vzdialenejších miest aj niekoľko rokov prechádzal cez krajiny a bol nositeľom správ a zvestí o rôznych udalostiach v krajinách, ktorými prechádzal. Bol jedným z pojítok medzi jednotlivými kultúrami. Mnohí pútníci rozprávajúci zvesti sa stali výbornými rozprávačmi. Na príchod pútníkov (najmä profesionálnych pútníkov, ktorí putovali ako najatí pútníci, aby odčínili púťou hriechy druhých) sa obyvatelia jednotlivých miest často tešili. Pútníci poznali nové piesne, rozprávky, ktoré sa naučili putujúc krajinami, a ich rozprávaním si často platili za stravu či nocľah. V pútnických miestach, ako bol Rím, Svätá zem, neskôr mariánske pútnické miesta, sa stretávali ľudia z rôznych krajín a oblastí. Stretávali sa tu kultúry národov, regiónov a ich nositelia sa vzájomne duchovne a kultúrne obohacovali a spoznávali. Po vynájdení a rozšírení kníhtlače sa už čiastočne prenos piesní, rozprávania výlučne ústnou tradíciou nahradil tlačeným slovom. Na púťach sa predávali spevníky, pútné tlače, náboženská literatúra, ale aj svetská (rozpráv-

ky, piesne ľudové, romány, kalendáre, domové pokladnice, divadelné hry...). Podstatné bolo, aby literatúra bola tlačená nie v latinčine, ale v reči zrozumiteľnej ľudu. Púť tým, že sa na nej zhromaždilo veľa ľudí, poskytovala priestor na šírenie osvetu a kultúry.

Predávali sa náučné knihy o poľnohospodárstve, škodlivosti alkoholu, o správnom hospodárení a vedení domácnosti. Najmä na návštevu veľkých pútí sa ľudia tešili a často si odkladali peniaze počas celého roka, aby si mohli kúpiť niečo na čítanie. V 20-tych a 30-tych rokoch 20. storočia vychádzali v náboženskej tlači celé zoznamy odporúčanej literatúry (pre deti, mládež, devy, mládencov, hospodárov, gazdinky...), ktoré si bolo možné zakúpiť na veľkých púťach na Slovensku.

Na dnešných púťach si možno tiež zakúpiť rôzne druhy literatúry, od takpovediac brakovej až po hodnotnú. V ponuke sú aj audio nahrávky náboženských pútnických piesní, videokazety s rôznymi žánrami. (Prevažu majú filmy pre deti, filmy s náboženským obsahom, alebo dokumentárne filmy o svetových pútnických cen-

trách, ako je Rím, Lurdy, Mariazell...) Väčšina pútnických miest je skvostom architektúry a dejín kultúry (Rím). Návštevou pútnických miest, ktoré dnes navštevujú aj nereligioznejší ľudia, sa spoznávajú kultúrne pamiatky jednotlivých národov. Cestovné kancelárie ponúkajú zájazdy do všetkých celosvetových pútnických miest, ktoré sú aj pre nereligioznejších ľudí príťažlivé svojimi pamiatkami, alebo ako miesta oddychu, vhodné na trávenie dovolenky. Dochádza tu k stretnutiam a spoznávaniu ľudí často z celého sveta a tým k vzájomnej výmene duchovného, kultúrneho bohatstva a zjednocovaniu ľudí v duchovnej rovine.

Výtvarné umenie na púťach

Konkrétne prejavy ľudového umenia, či už výtvarného, rezbárskeho, ale aj iné druhy obsahujú z veľkej časti na Slovensku náboženské motívy v rôznych formách a podobách. Veľkú skupinu predstavujú rôznorodé zobrazenia Panny Márie. Vyplýva to z role, akú zohrávala Panna Mária v duchovnom živote tradičnej vidieckej ko-

1. Obrázky, ktoré sa vkladajú do modlitebných knižiek, ľudovo nazývané aj sväté obrázky. Sú predmetom zberateľského úsilia najmä detí. Tieto znázorňujú dve najvýznamnejšie cirkevne uznané mariánske zjavenia - Fatimu a Lurdy, dnes významné pútnické centrá

munity, ale súvisia tiež s nezastupiteľnou funkciou púte v živote človeka.

Súčasťou púte boli aj suveníry a pamiatky z púte, ktoré sa často značnou mierou podieľali na výzdobe interiéru obydli. Koncom 19. a začiatkom 20. storočia sa rozšírila úcta k zjaveniam Panny Márie vo Fatime a v Lurdoch (dnes patria tieto miesta k najvýznamnejším a najnavštevovanejším svetovým pútnickým centrámi). Kópie sôch z oboch lokalít môžeme nájsť na viacerých pútnických miestach Slovenska (Marianka, Staré Hory a i.). (Obr. 1) Pre návštevníkov sú postavené tzv. lurdské kaplnky z kameňa a uprostred nich je umiestnená socha Panny Márie v nadživotnej veľkosti. Tieto znázornenia lurdskej Panny Márie sú často umiestnené aj v kostoloch ako súčasť bočných oltárov alebo ako samostatný oltár. Mariánske zjavenia prispievajú k vitalizácii mariánskeho kultu a jeho obľúbenosti v ľudovom výtvarnom umení. Tak v minulosti, ako aj v súčasnosti sa na pútnických miestach objavuje množstvo kópií pôvodných pútnických obrazov, sôch Panny Márie stvárňovaných v ľudovom prejave ako obrázok (maľba na skle), polychrómová plastika, ale rozšírená je aj produkcia novších farebných svätých obrázkov s rôznorodou mariánskou tematikou.

Najmä v druhej polovici 20. storočia, keď sa dostala reprodukčná technika do popredia, a tým sa podnietil aj industriálny princíp vzťahujúci sa vďaka ekonomickej výnosnosti podnikania vo sfére reprodukcie sôch, ale aj vo všeobecnej rovine predaja devocionálií. Jav je badať najmä v centrách svetových pútnických miest, kde sa stal súčasťou rozvoja pútnickej turistiky. Dochádza k mechanickému kopírovaniu sôch za účelom vytvorenia kvantity, teda suveníru vhodného na predaj. Sochy madony stvárňované ako čisto komerčne zameraný produkt - priemyselný výrobok normovaný úzusom prevažne sadrových odliatkov a ľúbivo namaľovaný, tak aby upútal pozornosť kupujúceho, je možné vidieť aj na súčasných slovenských pútnických miestach.

Medzi tradične zobrazované a aj v súčasnosti živé mariánske motívy patria obrázky maľované na skle. Ľudové maľby na skle s náboženskou tematikou boli na Slovensku obľúbené a rozšírené. V 19. storočí sa stali neodmysliteľnou súčasťou interiéru prevažne vidieckych domácností. Bývalo bežnou praxou zakúpiť si na pútnických miestach tieto dielka vyznačujúce sa určitým pôvabom a často aj umelcovou originalitou. Takýto obraz bol vhodným doplnkom výzdoby interiéru, ale aj milým dar-

čekom z púte. Pri tomto type maľby je dominujúca postava Sedem bolestnej Panny Márie, najmä jej šaštínsky typ. V maľbách sa opakuje ten istý motív a je zjavné, že viaceré dielka (maľby na skle) nesú rukopis toho istého autora - ale každé z nich je originálom. Mária má často črty tváre žien z daného regiónu, alebo dokonca z umelcovej rodiny.¹¹

Je badať rozdiel medzi staršími a súčasnými, remeselné, sériovo vyrábanymi a zdobenými sochami či maľbami. Súčasný výrobky, ktoré si môže zákazník zakúpiť na púťach, sú v značnej miere poznačené uniformitou, chladom až sterilitou.

Najznámejšie ikonografické typy mariánskych sôch a obrazov z významnejších pútnických miest na Slovensku (Mariánka, Šaštín, Levoča) prenikli aj do vzdialenejších oblastí (Morava, Poľsko). V rámci Slovenska tak môžeme nájsť nespočetné množstvo ich nadobudnutých podob a variantov. Na územie Slovenska spätne prenikajú ikonografické typy stvárnenia Panny Márie zo známych a u slovenského ľudu obľúbených a často navštevovaných pútnických miest, napríklad Mariazell, Čenstochov, Hostýn, Svätá Hora, Svätý Kopeček a pod. V domácom slovenskom prostredí dochádzalo k ich regionálnym, resp. lokálnym obmenám.

Okrem malieb na skle sa tešili a tešia obrovskej popularity sochy Panny Márie. Bývajú súčasťou chrámovej výzdoby, alebo výzdoby pútnického miesta. Takého sochy sú často vysoké dva i viac metrov. Pretože socha pôsobí na diváka svojou trojrozmernosťou a fixáciou formy, dochádza k ilúzii, že zobrazené je totožné so zobrazeným. (Napodobeniny zázračných sôch Panny Márie sa často dávali robiť na zákazku v rôznych veľkostiach, podľa účelu ich použitia. Využívali sa napríklad pri slávnostných procesiách na púťach, kde ich nosievali slobodné devy a mládenci. Sochy boli bohato zdobené sklenými perlami, niekde aj oblečené do vyšívajúcich šatôčok.) Materiál používaný na výrobu sôch bolo drevo, od začiatku 20. storočia aj porcelán a sadra. Dnes už existuje priemyselná výroba sôch zo všetkých spomínaných materiálov. Menšie sošky, niekoľko centimetrov vysoké, bývali umiestnené v kultovom kúte v domácnostiach, alebo boli súčasťou domáceho oltára. Boli zdobené papierovými, neskôr umelohmotnými kvetmi a výšivkami. Mariánske sošky sa objavujú aj na priečeliach štítov domov vo vstavaných sklených skrinkách. (Zdobenie domových štítov a okien soškami Panny Márie je vo veľkej miere v súčasnosti rozšírené napríklad v obci.

Litmanová, kde takáto soška nechýba prakticky ani v jednom dome. Tunajší obyvatelia, ktorí sú pod hlbokými dojmami zo zázraku zjavenia sa Panny Márie na neďalekom kopci Zvir, vyjadrujú umiestnením sošky úctu k Panne Márii a zároveň prosia o ochranu svojho príbytku. V danej obci sa objavili dokonca (asi 1,5 m vysoké, sadrové, omalované) sochy umiestnené v predzáhradkách pred domami. Niekde sú v záhradkách sošky Panny Márie umiestnené spolu s napodobeninami lurdskej jaskyne.

Domáce mariánske oltáriky sa rozšírili z meštianskeho do ľudového prostredia. Boli vyrezávané z dreva, bočné krídla sa dali otvárať. Vyrábali sa aj z papiera, boli zdobené maľbami.¹² Bežne sa predávali na púťach. V ponuke na dnešných púťach nachádzame moderné oltáriky v kombinácii plastov, papiera, umelých kamienkov. Súčasťou oltárikov je pestrofarebné miniatúrne osvetlenie a niektoré majú aj hraciu skrinku vyludzujúcu niektorú známu mariánsku melódiu.

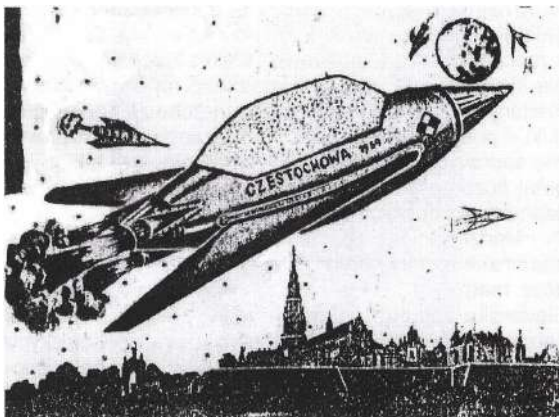
Obľúbeným tradičným predajným artiklom na púťach, zachovaným až dodnes, boli krížiky rôznych veľkostí a tvarov. Malé kovové (mosadzné), strieborné či zlaté ako súčasť šperku.

Predávali sa aj skladačky vo fľašiach (Staré Hory, Čenstochová), s motívom pútnického miesta, alebo zázračnej madony. V súčasnosti sú to plastové skladačky,

ale aj v skle či plaste zatavené miniatúry znázorňujúce pútnické miesto. V súčasnej ponuke najmä medzinárodných pútnických miest nechýbajú gravírované pamätné medaily na rube s Pannou Máriou, na líci s miestom zjavenia.

Bohatý je výber ružencov z dreva, skla, jantáru, staršie ružence bývali kostené, spájané retiazkami zo striebra či zlata. Dnešné typy ružencov sú z farebnej umelej hmoty, fosforeskujúce, sú stálym artiklom na púťach. Ruženec bol v minulosti aj ako súčasť šperku, nosil sa na krku. Ako šperk sa objavuje aj u dnešnej mládeže, a ti, ktorí ho nosia, nemusia byť religiózne založení. Podobne sa na púťach predávajú mariánske prívesky (škapuliare, agnusťky), ktorým sa najmä po ich posvätení pripisuje ochranná moc.¹³

Mariánska tematika sa objavuje na ľudovom nábytku, najmä na skriniach, truhliciach, peľastiach posteli, kde bývali namaľované výjavy zo života Svätej rodiny, rôzne regionálne typy madony známy ikonografický typ Sedembolestnej. Na púťach bolo možné zakúpiť si riad (hlinený, kameninový, glazúrovaný), ozdobený farebnými obrázkami s mariánskou tematikou. Boli to predovšetkým misky, džbány, taniere, nádoby na svätenú vodu. Na pútnické miesta sa privážali z viacerých hrnčiar-ských dielní na Slovensku. Medzi staršie úžitkové predmety z meštianskeho prostredia patria bohato zdobené

2. Pamätné pohľadnice z Čenstochovej. V lietadle sú odfotení chlapci - pútnici

cínové tanieri, nádoby, konvice s vyrytými obrazmi Panny Márie. Začiatkom 20. storočia to boli sklené, porcelánové nádoby (poháre, šálky, tanieri), takisto s obrázkami pútnického miesta alebo obrazom Panny Márie. V tomto období sa dávali mladomanželom ako svadobný dar alebo spomienkový dar pri výročí sobáša.

Z poľského pútnického miesta Čenstochová sa rozšírili na Slovensko miniatúrne obrázky Panny Márie Čenstochovskej maľované na skle v žltých kovových okrúhlych rámkoch. Boli súčasťou ľudovej bižutérie. Používali sa ako privesky na krk, a to buď ako samostatné šperky, alebo sa pridávali ako zakončenie šnúriek ozdobných perál, korálov.¹⁴

V súčasnosti prevládajú na púťach výrobky sériovej, strojovej výroby z rôzneho materiálu. Ich sortiment je prevažne taký ako na začiatku 20. storočia. V posledných rokoch, okolo roku 1994, sa opäť objavili výrobcovia votívnych darov, najmä voskových. Vyrábajú ich podľa starších foriem, alebo si vyrobia podľa nich nové formy, do ktorých sa naleje tekutý vosk. V 60-tych rokoch 20. storočia boli obľúbené veľké farebné obrazy, pri ktorých sa pútnici fotili. Obraz znázorňoval pútnické miesto, niekedy aj lietadlo alebo auto. V niektorých prípadoch boli urobené otvory, do ktorých si záujemca strčil hlavu, takže na fotografii to vyzeralo, akoby on riadil lietadlo či auto. Fotografie mali pohľadnicový formát a boli označené nápismi, ako: Spomienka na Čenstochovú, Nezabudni na mňa a pod.¹⁵ (Obr. 2)

Spontánne prejavy ľudovej tvorby však môžeme nájsť aj na súčasných pútnických miestach. Ide najmä o výzdobu pútnických miest. Napríklad cesta na horu Zvír (až na miesto mariánskeho zjavenia) je vyzdobená papierovými kvetmi, príbitymi na stromy, ručne maľovanými obrázkami znázorňujúcimi litmanovskú Pannu Máriu podľa predstavivosti maliara. Panna Mária je často znázorňovaná v tunajšom slávnostnom ľudovom odeve, s pestrofarebnou šatkou na hlave. V domácnostiach obce Litmanová sú na stenách zavesené nástenky s motívom Panny Márie. Podobné motívy sú aj na vyšívaných obrusoch alebo záclonách, ktoré sú zavesené na oknách. Vefa tunajších obyvateľov posielala tieto svoje výrobky príbuzným v zahraničí, najmä do USA a Kanady, ako vzácné spomienkové predmety z miesta slovenského zjavenia Panny Márie. Výšivky, ale i obrazy sú doplnené rôznymi nábožnými vzdychmi, prosbami a podobne. Sila ľudového umenia je v jeho možno podľa prísnych profesionálnych mier v jeho profesionálne ne-

dokonalejšie podobe, ktorá je však vyvážená hlbokou vnútornou vrúcnosťou a individuálnou svojskosťou a neopakovateľnou originalitou.

Dramatické prejavy

Kultúrny program na púťach mali na starosti najmä náboženské spolky a združenia. (Združenie mužov Božského Srdca, Spolok Svätej rodiny, Spolok svätého ruženca, Katolícky kruh, Spolok katolíckych študentov.) Aktívne boli najmä Mariánske kongregácie, Mariánske družiny formujúce sa z mladých ľudí, ktoré sa starali o zaujímavý program na púťach. Túto kultúrnu aktivitu preberajú laické združenia veriacich od konca 19. storočia. Predtým sa o program na púťach starali viac rehoľné rády, ktoré v súčinnosti so svojimi mladými chovancami nacvičovali najmä divadelné predstavenia. Medzi najstaršie divadelné hry hrávané na pútnických miestach patrili hry z repertoáru jezuitského školského divadla. Bolo to dané pôsobením rehole Spoločnosti Ježišovej v Uhorsku a jej náboženskými, pedagogickými a kultúrnymi aktivitami najmä v období protireformácie. Jezuiti založili v Trnave univerzitu (1635), v tom čase jedinú v Uhorsku a neskôr aj univerzitu v Košiciach. Cieľavedome budovali vlastné školy a gymnáziá. Školské divadlo patrilo medzi povinné predmety. Študenti hrávali nielen v mestách, ale pri príležitostiach významných púť organizovali predstavenia aj na pútnických miestach ako spestrenie pútnického programu. Hrávalo sa na Starých Horách, v Mariánke, Levoči, Šaštíne, ale i v menších pútnických miestach. V 16. storočí boli divadelné predstavenia v latinskom jazyku, ale v 17.-18. storočí sa predstavenia pre ľud hrávali v reči zrozumiteľnej ľudu. V repertoári tohto divadla boli najmä príbehy zo Starého i Nového zákona, pašiové hry, hry o svätcoch a špeciálne pre účinkovanie na pútnických miestach to boli hry o pôvode a vzniku toho - ktorého pútnického miesta. Divadlo plnilo okrem výchovnej a poznávacej funkcie i funkciu zábavnú, malo silný umelecký dosah na publikum. Hry boli naštudované tak, aby skĺbili hovorené slovo s hudobno - tanečnou zložkou a spevom. Uplatňovanie hudby a tanca v jezuitskom divadle bolo v Uhorsku podnetom k vzniku barokovej opery.¹⁶ Divadelné vystúpenia mali náročnú výpravu, bohaté kostýmy a dokonca zaujímavosťou bola realizácia pomerne náročných divadelných trikov, ako lietajúce stroje, prepádávanie sa do pekla, vlnenie mora, ohňostroje. Tým sa dosahoval u divákov silný umelecký zážitok a prispievalo sa k obľube

divadla. Zaujímavosťou bolo, že predstavenia navštevovali aj protestanti, pretože vierovyznanie neprekážalo záujmu o divadlo. Takto sa odohralo viacero hier na Starých Horách, v Banskej Štiavnici za vysokej návštevnosti katolíkov i protestantov. Medzi najobľúbenejšie hry patrili hry o *Dávidovi a Goliášovi*, *Sedecias*, *Semiramis*, *Katarína - kráľovná gruzínska*, *Apollo vrátený nebu* a podobné, prevažne nábožensko-historické drámy.¹⁷ V 17. storočí najmä na východnom Slovensku pôsobil piaristická rehoľa, ktorej hlavnou náplňou bola výchova a vyučovanie mládeže. Piaristi založili v Uhorsku viacero kolégií (Podolíneec, Prievidza, Brezno, Nitra, Krupina, Sabinov, Banská Štiavnica a i.) Piaristi mali podobne ako jezuiti školské divadlá. Hrávalo sa v latinčine, slovenčine, poľštine, maďarčine. Hrali sa biblické hry, drámy z gréckych, rímskych dejín, z histórie Uhorska a Európy, hry o svätých, veselohry. Veľmi zaujímavo boli stvárňované pašiové hry, ktoré sa chodili sezónne hrať na pútnické miesta (Staré Hory, Levoča, Šaštín, Mariánka), čo prispievalo k obľube pútnických miest a k šíreniu ich popu-

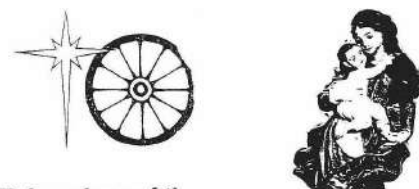
larity medzi ľuďom. Pašiovými hrami predvádzanými na pútnických miestach (najmä na tých, ktoré mali postavenú krížovú cestu Banská Štiavnica, Mariánka..., čím sa zvyšovala sugestivita, silné zážitky a dojmy) sa metaforicky, historicky sprítnoňovali pašiové udalosti života Ježiša Krista s ich teologickými, vieroučnými obsahmi a odkazmi. Pašiové hry sa stali aj súčasťou ľudového divadla pretrvávajúceho do súčasnosti. Na pašiových hrách a procesiách sa podieľala celá pospolitosť lokality. Už obdobie Veľkého týždňa bolo príležitosťou, v ktorej svojráznym spôsobom vrcholila tvorivosť ľudu. Tento druh ľudového divadla v baroku naväzuje na staré kultové praktiky, ako je procesia a sprievod. Ľudové divadlo povýšilo pašiové, krížové procesie a sprievody až na úroveň kanonickej liturgie, čo sa stretlo v časti cirkevných kruhov s nevôľou a nakoniec v rokoch 1751-1753 proti verejným divadelným pašiovým predstaveniam vystúpila Mária Terézia v nariadení: Navždy sa zakazuje.¹⁸ Nariadenie odôvodňuje masovým "šialenstvom" a v deň keď majú veriaci rozjímať nad umučeníím Pána, sú kostoly

**Bazilika
Panny Márie
Sedembolestnej
PATRÓNKY
SLOVENSKA**

Šaštín 10km

3. Oznam o púti v Šaštíne, pozvánka na rómsku púť do Gaboltova

Rómska púť

GABOLT'OV

Pozývame Vás
na stretnutie Rómov
na mariánskej hore v Gaboltove,
ktoré sa uskutoční 7. augusta 1994

Program:

- Príchod pútníkov do 14.00 hod.
- 14.00 - 16.30 hod. - Duchovná - kultúrna program
- 16.30 - 17.00 hod. - Slávenie ruženec
- 17.00 hod. - Slávnostná sv. omša
- Celebruje Utec biskup Róms, Bernard Böber,
- zostavený zo pastoračnú Rómov pri KBO.

Tesíme sa na stretnutie s Vami.

USPORIADATEĽA

prázdné a ľudia sa schádzajú na uliciach, aby hľadeli na sprievod. Po čase sa pašiové hry a sprievody obnovili. Pre barokové divadlo platila zásada "očami do duše", alebo "per materialia ad immaterialia" v baroku vystupňovaná až k rafinovaným divadelným postupom.

Počas nasledujúcich rokov a najmä v 19. storočí sa o kultúrny program na púťach starajú svetské mariánske združenia. Medzi rozšírené mariánske spolky v Uhorsku patrí Mariánska kongregácia. Toto laické združenie pôsobí v Uhorsku od 17. storočia. "Je to náboženský spolok účinkujúci vo verejnom živote. Je to spolok katolíkov, ktorí chcú vynikať úctou k Panne Márii a starajú sa o spásu nielen svoju, ale i druhých. Mariánske kongregácie majú svojho prezidenta, tajomníka, výbor, prefekta. Ďalej odbor tlačový a zábavný. Delia sa na kongregáciu mužov, mladíkov, žiakov, žien, panien."¹⁹ Členovia týchto združení organizujú púte a program na nich. Začiatkom 20. storočia to boli divadelné predstavenia s biblickými, náboženskými motívmi: "*Lurdská pastierka*", "*Obrázky zo života svätej Heleny*", "*Hra o svätej Alžbete*", "*Madona v lese*", ale aj hry svetského charakteru, veselohry, drámy, hry s historickou tematikou: "*Pani rychtárka*", "*Až ruža zakvitne*", "*Ženské hospodárenie*", "*Zvon šťastia*", "*Slimák*", "*Svätopluk*", "*Dámsky klub Plesnivec*", "*Na srdci matkinom*", "*Posledné zdravas*", "*Mariánsky odznak*", "*Bohatá tetka*", "*Pravá viera je najväčší poklad*", "*Otrocké okovy*". "*Rozmarín*", "*Gigánkina pomsta*", "*Amerikán*", "*Stratená*", "*Matka milosrdenstva*" a iné.

Hral sa repertoár ochotníckych divadiel pôsobiacich na dedinách, z ktorých mnohé mali vysokú úroveň. Divadelné súbory, ktoré mali na programe hry od F. Urbánka a ďalších autorov, radi vystupovali na púťach ako reprezentanti svojej obce. Siahalo sa aj po starších hrách, napríklad na púti v Levoči v roku 1939 sa hralo barokové mystérium "*Zmietaný v žití*". Dielo bolo prepracované a upravené súčasnými autormi.²⁰ Podobne sa upravovali aj barokové pašiové hry. Tieto sa pravidelne hrávali na púťach v Šaštíne, Levoči. Viaceré divadelné hry si pripravovali aj chovanci saleziánskych ústavov, dievčenských uršulínskych učiteľských ústavov. Tieto súbory siahali aj po dielach autorov zo zahraničia, pričom si hry sami prekladali do slovenského jazyka. Zaujímavosťou bolo uvedenie operety ako súčasť programu na púti. V roku 1940 na púti v Šaštíne to bola opereta prof. J. Strečanského: "*Madona zlatých srdiec*", v roku 1943 opereta "*Kaplnka v lese*" od toho istého autora. Obe na-

študovali chovanci saleziánskeho ústavu v Šaštíne. V roku 1993 našťudovali saleziáni opäť obe operety a uviedli ich ako súčasť kultúrneho programu národnej púte v Šaštíne.²¹ Divadelné predstavenia sú veľmi populárnym spostením súčasných pútí. Vystúpenia si pripravuje najmä mládež z rôznych farností, ktorá tak zároveň prezentuje svoju záujmovú činnosť. Mnohé divadelné scény si mladí veriaci nacvičujú špeciálne pre spoločníkov pri príležitosti konania púte. Medzi obľúbené patria scény z histórie svetových pútnických miest (Lurdy, Fatima), divadelné spracovanie biblických príbehov (vyhnanie Adama a Evy z raja), scény zo života Panny Márie, ale aj divadelné spracovanie súčasných celospoločenských problémov, ako je drogová závislosť, problémy v rodinách a podobne.

Okrem divadelných vystúpení na púťach boli a sú veľmi populárne vystúpenia speváckych súborov, prednesu náboženskej poézie. Svoje spevokoly majú tak mladí ľudia, ako aj starší. Rozdiel je v repertoári a v sprievodných hudobných nástrojoch. Spevácke súbory zložené zo starších členov sa venujú viac klasickému zborovému spevu, ale tiež spevu za doprovodu dychových nástrojov. Vekovo mladšie spevácke združenia sa venujú rytmickým, moderným piesňam za doprovodu strunových nástrojov, fúkacej harmoniky, flauty. Spevácke súbory majú aj dnes vysokú úroveň, čo je dané aj možnosťou pravidelne sa zúčastňovať na každoročných festivaloch (domáci aj zahraničných) náboženských skupín. Púť je dobrou príležitosťou prezentovať výsledky svojej práce pred širokou verejnosťou. Medzi tradičné piesne (možno povedať, že ide o pútnickú hymnu spievajúcu sa na každom pútnickom mieste na Slovensku) patrí pieseň:

Ó Mária Bolesťová,
naša ochrana,
slovenský náš národ volá:
Pros za nás Boha.
Ty si mať dobrotivá,
Patrónka ľútostivá,
oroduj vždy za náš národ
u svojho syna.

Matka drahá, spomni na nás
tu pod Tatrami,
verní sme my svätej Cirkvi
prebývaj s nami!²²

Pri hodnotení dramatických prejavov na púťach treba jednoznačne vyzdvihnúť ich pozitívnu kultúrnu funkciu.

Nezanedbateľným faktom je vekové rozvrstvenie vo vnútri sociálnych skupín účastníkov púte. Toto rozvrstvenie je badateľné najmä pri organizácii súčasných pútí (starší informátori často používajú termín "moderné púte", "púte mladých"), na ktorých sa z veľkej miery aktívne podieľa mládež (v organizácii i účasti). Tá má svoj kultúrny program vychádzajúci z jej stavu (aj keď sa ním snaží osloviť čo najširší okruh zúčastnených). Mládež môžeme považovať za hlavného nositeľa kultúrnej tradície na púťach. Pozitívne ocenenie vystúpenia súboru

(divadelného, speváckeho, recitačného) na púti rozširuje a upevňuje manifestačnú podobu každého zrealizovaného vystúpenia v rámci kolektívneho vedomia obyvateľov tej - ktorej lokality. Obyvatelia obce sú hrdí na svoj súbor a pociťujú vzájomnú spáťosť s jazykom, vkusom, tradíciou a často aj etnickou príslušnosťou. Príslušníci sociálnych skupín zúčastňujúcich sa na púti sú spojení spoločným náboženským vedomím, kultúrou vo všeobecnom, širokom zmysle slova do zväzkov upevňujúcich vnútornú súdržnosť a to na úrovni nielen obce, ale aj na úrovni celého etnika. Tento jav je dobre viditeľný na veľkých medzinárodných púťach (Rím , Lurdy...).

Poznámky

1. Podľa rozprávania informátorky A.D. (1927), Vysoká pri Morave.
2. Katolícke Noviny 1907, č. 10, s. 10.
3. Podľa rozprávania informátorky G.Š. (1920), Vysoká pri Morave.
4. Podľa rozprávania informátora F.M. (1939), Sološnica.
5. Katolícke Noviny 1991, 1993, 30. 10. 1994.
6. Pozri diplomovú prácu Katky Zajicovej Katedra etnológie FFUK, Bratislava 1993, s. 115.
7. Časopis Kráľovná sv. Ruženca XIX, 1907, č. 6, s. 96.
8. Katolícke Noviny 1942, č. 15, s. 4, 1943, č. 28, s. 8.
9. Podľa rozprávania informátorov A.S. (1932), Mariazell, N.K.(1946), Zumdorf.
10. Podľa rozprávania informátorky I.K. (1941), Viedeň.
11. Ostrú kritiku predaja alkoholických nápojov na pútnických miestach uverejnili Katolícke noviny opakovane v rokoch 1918, 1919, 1924. Dnes platí zákaz predaja alkoholu v areáli pútnických miest. Toto nariadenie sa týka napríklad pútnického komplexu Jasná Hora - Čenstochová, u nás je výslovný zákaz predaja alkoholu na Mariánskej Hore v Levoči. V areáloch sú umiestnené tabuľky upozorňujúce na túto skutočnosť.
11. Podľa rozprávania informátorky C. K. (1915), ktorá prevažnú časť svojho života predávala v stánkoch devocionálie na púťach.
12. Drevené, papierové mariánske oltáriky som videla v domácnostiach starších informátorov zo Starej Ľubovne, Jarabiny, Litmanovej, Abrahámoviec, Matysovej, Kežmarku. Priniesli si ich alebo sami, alebo ich príbuzní v prvej polovici 20. storočia z púte v Čenstochovej. V sedemdesiatych rokoch 20. storočia sa najmä z Poľska k nám rozšírili moderné farebné oltáriky z plastov, zo zabudovaných miniatúrnymi farebnými žiarovkami.
13. Podľa rozprávania viacerých informátorov z oblasti Záhoria a Spiša majú mariánske škapuliare u ľudí aj dnes veľkú obľubu. Veriaci si ich nechávajú posvätiť kňazom, alebo sa nimi sami dotýkajú zázračnej sochy (obrazu) na pútnickom mieste. Slúžia na ochranu pred nečistými silami.
14. Miniatury som videla vložené medzi spomienkovými predmetmi u informátorky zo Starej Ľubovne, ktorá si ich kúpila okolo roku 1935 na púti v Čenstochovej.
15. Polska sztuka ludowa 30, 1976, č. 2, s. 115.
16. Katolícke noviny 26. 6. 1994, s. 10.
17. Katolícke noviny 3. 7. 1994, s. 10.
18. Podlaha, A.: Dějiny kolejí jezuitských v Čechách a na Moravě od roku 1654 až do zrušení. In: Sborník historického kroužku 10, 1909, s. 168.
19. Zo stanov mariánskej kongregácie. In: Časopis Mariánske kongregácie 3, 1895, č. 1, s. 5.
20. Katolícke Noviny 20. 9. 1939, s. 3.
21. Mariánske zvony 1993, č. 3, s. 16.
22. Túto pieseň spomínala vo svojom rozprávaní väčšina informátorov. Považovala ju za veľmi obľúbenú a často spievanú na púťach v minulosti i súčasnosti. Pieseň sa nachádza aj v Jednotnom katolíckom spevníku, prakticky vo všetkých jeho vydaniach.

DUB - EICHE - MAKK - ENCINA

K FILIACÍM NĚKTERÝCH CHARAKTERISTICKÝCH ZNAKŮ MARIÁNSKÝCH POUTNÍCH MÍST V EVROPĚ

Richard Jeřábek

V nepřeberné ikonografické zásobě poutních madon se nápadně často setkáváme s okolností, která nepochybně svědčí o vzájemném přejímání některých atributů, tj. charakteristických znaků. Obecně, leč mylně, se o nich soudí, že jsou specifické pro určitou, svým způsobem modelovou poutní lokalitu. Jako nejvýraznější příklady tohoto staletého procesu mohou posloužit zejména některé velmi rozšířené a oblíbené madony východní provenience, z nich především Panna Maria čenstochovská, z dalších například nezaměnitelná forma madony z Mariazell či od jiných zřetelně odlišná Panna Maria Pomocná (Maria-Hilf) autorsky připisovaná L. Crana-chovi st. k roku 1514. Tyto ikonografické vzory můžeme bez rozpaků označit za prototypy. Obdobné, i když méně zřetelné vazby však nacházíme dosti zhusta i mezi lokalitami z hlediska celkového rozsahu a významu poutnictví jen regionálně využívanými, popřípadě zcela okrajovými a dnes už namnoze také obtížně identifikovatelnými.

Princip propojování poutních atributů rozmanité povahy na rozsáhlých územích Evropy od Haliče až po Španělsko, který máme na zřeteli, se pokusíme experimentálně doložit a poněkud též objasnit na jednom národním příkladu. Jak plyne z názvu tohoto příspěvku, půjde o mariánská poutní místa navzájem spojená vztahem k vegetaci, v tomto případě zvláště ke starému a polyfunkčnímu symbolu - dubu.

K filiacím mezi poutními místy tohoto typu přispívá, a to i nezávisle na sobě, několik faktorů, jako např.:

1. Zobrazování mariánského obrazu zavěšeného na stromě, nejčastěji na dubu, nezřídka v souladu s jménem obce, třeba i starším než samo poutní místo, nebo též nazvání poutního ohniska, popřípadě i místní poutní madony jménem odvozeným od dubu, duběnek-žaludů, apod. (Dubská Panna Maria, Eich-Maria /něm. die Eiche = dub/, Makkós-Mária /maď. makk = žalud, duběnka/, Santa Maria de la Encina /špaň. encina = dub/ aj.).

Jistě není náhoda, že většina poutních míst v katolickém prostředí Evropy byla situována do atraktivního přírodního prostředí. Místa údajných zjevení a zázraků byla velmi promyšleně, ba až rafinovaně volena: u stu-

dánek a pramenů, nezřídka u romantických jeskyní, v lesních tišinách, na výšinách a kopcích, z nichž mnohé poutní chrámy dominovaly okolní krajině a zdaleka přitahovaly zraky poutníků i procesí poutníků. Leckde tam, kde se nedostávalo působivé přírodní kulisy, plnila ji aspoň částečně vegetace v symbolické podobě: mezi vyobrazeními milostných obrazů, zvláště mariánských, lze najít dost takových, které jsou s přírodou přímo spojeny, například tím, že je obraz jako předmět kultu za-

Strom (dub) jako atribut poutních madon a piet
Určice u Prostějova. Dřevořez. Asi konec 18. stol.

věšen na osamoceném urostlém a košatém stromě. Převážně jde o obrazy Panny Marie s dítětem, jako například v (Malých) Svatoňovicích (Schwadowitz) v Podkrkonoší a obdobně též poblíž Kladska na území bývalého pruského Slezska ve Vambeřicích (Albendorf) či v Bohosudově (Mariaschein) poblíž Ústí nad Labem, v Určicích u Prostějova, v poněkud odlišné podobě zjevení Panny Marie ve Vranově u Brna, v Ebersdorfu (snad dřívější poutní místo u Saské Kamenice - Chemnitz), v dolnobavorském Sammarei nedaleko Passova, ve francouzském poutním místě Notre Dame de Bannelle (ev. Banelles) a v jiných lokalitách, které nelze podle neurčitých zmínek v textech nebo v legendách různých vyobrazení přesně určit, protože jejich jméno je obecné a vyskytuje se v mnoha územních souvislostech. Jde například o jména typu Máriaremede (maď.

Remede značí totéž co něm. Einsiedel a čes. Poustevna, popř. též Mnichov v souvislosti s poustevníkem-mnichem), takže může jít o Maria Einsiedel v mohučské diecézi právě tak jako o Mnichov Mariánských Lázní, v němž fungoval klášter sester de Notre-Dame, či o jinou, třeba maďarskou poutní obec nebo kostel. Pokud jde o vyjádření vztahu mezi posvátným stromem a poutním kostelem, volili nejkonsekvantnější řešení v městě Deruta v Umbrii, kde nad posvátným stromem vztyčili halový chrám. Vesměs jde o mohutné listnaté stromy, jejichž druh nelze ze schematických grafických podání na poutních obrázcích přesněji určit. Převážně jen pojmenování některých poutních madon či poutních lokalit nasvědčuje tomu, že je to ve většině případů dub. Zcela výjimečná legenda vztahuje zjevení v Tribergu ve Schwarzwaldu k jedli - Maria in der Tanne.¹

Dub nad Moravou. Dřevořez jako ilustrace k modlitbě. Přelom 18. a 19. stol.

Souběžně s výskytem milostných obrazů na stro-
mech lze podchytit jména poutních míst nesoucích ná-
zev odvozený od Dubu, popřípadě též poutní kostely za-
svěcené Panně Marii "dubské". Na našem území je to
především Dub nad Moravou, v Dolním Rakousku Maria
Dreieichen u Hornu a blízka Klein-Maria Dreieichen
u Hollabrunnu, resp. Eich Maria u obce Winkl, v Bavor-
sku Maria Eich u Aalenu a Maria Eich ve farnosti
Planegg na periferii Mnichova, v Maďarsku Makkós-
Mária v budapeštském předměstí Budakesz anebo ve
Španělsku poutní kostel Santa Maria de la Encina na
jedné z tras svatojakubské cesty - Camino de Santiago -
v městečku Ponferrada na Plaza de la Encina v provincii
León apod.

Vambeřice /Albendorf (Polsko). Poutní obrázek. Kolorovaná rytina.
Poč. 19. stol.

Symbolika stromu, zvláště "stromu života" (arbor
vitae), je obecně rozšířena a nesouvisí jen s kulturami,
které se zformovaly na územích zasažených křesťan-
stvem, nýbrž ji lze zařadit mezi jevy všelidské kultury.
V biblických textech a odvozeně od nich také v křesťan-
ské ikonografii a symbolice funguje mj. jako rajský strom
poznání a strom života.² Má ovšem hlubší, předkřesťan-
ské kořeny, a to i v oblastech působení ortodoxní církve.

Dub je od nejstarších dob symbolem síly, tvrdosti,
vytrvalosti a věrnosti, ale také neochvějné víry, v antice i
ve středověku nepomíjivý symbol nesmrtelnosti, byl za-
svěcen hromovládcům, Jovovi a druidům, biskup, který
křtil a jeho noha spočívala na padlém dubu, symbolizoval
obrácení pohana [Bonifáce].³ V obecném povědomí

Svatoňovice/Schwadowitz. Poutní obrázek. Kolorovaná rytina,
tisk W. Köhler, Broumov /Braunau. 1. pol. 19. stol.

je sice spojen s germánskou mytologií, a to až po roli svěšenou dubové ratolesti v nacismu, ale obdobně byl vnímán Slovany. Ostatně dubové hvozdy a jiné z čeledi bukovitých se vyskytovaly na velkých plochách Evropy,

v některých jejích částech, zejména ve Středomoří, tvořil dub (zvl. *Quercus robur*, *Q. petraea*, *Q. pubescens* a *Q. cerris*) z čeledi bukovitých převládající rod.⁴ Při tomto obecném rozšíření nejen dubu samého, ale též jeho

Budakesz (Maďarsko). Makossi Mária (Maria Aichen).
Rytina, Sebastian Zeller (1735-1777), Preßburg

Hietzing (dnes městská část Vídně, Rakousko). P. M. s jásajícími
osvobozenými zajatci. Poutní obrázek. Rytina. Poč. 18. stol.

převládající symbolické role, není divu, že byl v různých lokalitách spojen s náboženskými kulty, zejména s mariánskými poutními místy.

Z těch nejznámějších uvedme Dub nad Moravou, kde bylo poutní středisko zřízeno dlouho poté, co obec dostala své jméno, které je doloženo už ve 13. století, zatímco poutní místo s kostelem Očištění Panny Marie se uvádí až od 18. století, poté, co sem byl v roce 1727 přenesen mariánský obraz z poutního kostela stejného zasvěcení v sousedních Nenakonicích. Místní milostivý obraz Panny Marie není sice spojován přímo s dubem,

ale na poutních obrázcích je zobrazován mj. jako zavěšený na stromě, a to podobně jako v nedalekých Určicích, kde jde o zcela odlišný typ Panny Marie jako v Dubu, ale o totožný způsob zavěšení mariánského obrazu na stromě, jen s tím rozdílem, že pod ním neklečí se sepjatýma rukama muž, nýbrž žena se zavlnutým dítětem. Jeho obdoba se vyskytuje v Budakesz u Budy, jedné části někdejšího dvojměstí Budapešti, na rytinách z 18. století, na nichž je obraz poutní madony zavěšen zcela evidentně na dubu.

Ebersdorf (Štýrsko?). Poutní obrázek. Rytina. P. Berger ex. (Videň). Poč. 18. stol.

Máriaremete (Maďarsko?). Kolorovaná mědirytina. Konec 18. stol.

Tyto spojitosti nemohou vzbudit žádnou pochybnost o tom, že jsou dílem zřizovatelů poutních míst, kteří byli dobře poučeni o možnosti zvýšení autority nově zakládané lokality na základě již osvědčených praktik.

2. Období jsou nezřídka patrné v poutních legendách, s nimiž může být nadto spojen také určitý ikonografický typ madony. Tato legenda spočívá zpravidla na

výpovědi o údajném zjevení nebo o zázračných skutcích Panny Marie, ke kterým mělo dojít na místě vymezeném ústním podáním. Zatímco v moravském Dubu šlo o uzdravování chorých osob pod milostivým obrazem (původně prý zavěšeným na lípě), v příbuzné maďarské lokalitě Budakesz je legenda obohacena o pověst, podle níž byl uctíván obraz Panny Marie, původně zavěšený na osamělém dubu, napaden a poškozen nějakým

Bannelle (Francie). Pieta. Dřevořez. 19. stol.

Maria Taferl (Rakousko). Reliéf ve dřevě. Dat. 1897

pohanem a ve tváři madony se objevily krůpěje krve (něm. Maria Steinwurf, popř. něm. Blutbild, maď. Vérkép);⁵ tento prvek "krvácející madony" je ovšem převzat z orální tradice rozšiřované v poutních místě Ré v údolí Vigezzo v Piemontských Alpách v severní Itálii, kde je legenda ještě obohacena o další, tzv. "kominický" motiv, a podle toho je označen i typ madony v Ré (něm. Schornsteinfeger-Madonna, maď. Kéményseprő Madonna), který se spolu s touto pověstí přenesl i do dalších poutních míst, např. Pöttelsdorf v Burgenlandu. Varianty těchto legend jsou rozmanité, ale základ zůstává stejný a jeho spojení s "dubskými" madonami je důkazem další filiace.

3. Pro některá významná "dubská" poutní místa jsou příznačné milostivé obrazy s "černou" madonou východního typu (s žezlem), avšak ozvláštněnou formou koruny i korunky Jezulátka (s říšským jablkem). Obě koruny se vyznačují tím, že jsou do stran vyklenuty ozdobnými výčnělky. Vyskytují se na různých grafických vyobrazeních, v nejnápadnější podobě z Vamberže, ale též ze Svatoňovic. Od nejstarších známých dokladů z 18. století až po zlidovělé grafiky z 19. století se vztahem k Dubu nad Moravou si podržují tuto odlišnost, která se objevila v malé obměně také na vyobrazeních madony v Budakeszi.⁶ Podobně byla formována i kombinovaná madona srovnatelného typu jako v moravském Dubu, jenže "kojící" (galaktophylusa) a "krvácející" a zbavená žezla a říšského jablka na obraze z budínského mariánského kostela, pro nějž jej jako kopii podle milostného obrazu v Ré objednal měšťan, který i s rodinou přežil morovou ránu na konci 17. století, od italských kominíků usedlých v Budapešti.⁷ Ve spojení s obměňovanými legendami docházelo tedy i k transformaci obecněji rozšířených ikonografických typů Madony a v lidovém prostředí také k jejich rustikalizaci.

Paradoxně docházelo při tomto procesu filiace, provázeném přejímáním rozmanitých prvků z jiných, začasť i velmi vzdálených lokalit, a to nezřídka bez ohledu na specifickosti, jimiž mělo být zjevení Panny Marie na různých místech provázeno, k jisté stereotypizaci legend a ikonografických typů poutních madon. Zřejmě rozhodující podíl na tom měli zřizovatelé nebo obnovitelé poutních míst. Šlo tedy nejen o spontánní přejímání jednotlivých elementů, ale s největší pravděpodobností o řízené či usměrňované akce.

V tomto drobném příspěvku jsme se pokusili naznačit, jakými cestami by se mohlo ubírat analytické a komparativní bádání o procesu filiaci mezi poutními místy v širokých prostorách katolické části Evropy. Studium této problematiky bylo v českých zemích po celá desetiletí zanedbáváno a v současné době se otevírají ediční možnosti spíše pro komerční publikace využívající konjunkturny. Rozsáhlé a vesměs kvalitní zahraniční produkci zůstává naše kulturní historie, religionistika i etnografie ještě hodně dlužna.

Maria Taferl (Rakousko). Mezzotinto. Poč. 18. stol.

Poznámky:

1. Viz např. L. Kriss-Rettenbeck: *Ex Voto. Zeichen, Bild und Abbild im christlichen Votivbrauchtum*. Zürich 1972, obr. 19 na s. 87: obraz P. M. na dubu s duběnkami v dolnobavorském Sammerei. Na s. 121 a 132 zmínky o Derutě. Obraz madony na stromě v této lokalitě zhotovány jako ex voto na keramické desce dat. 1678 viz P. Toschi: *Il folklore. Tradizioni, vita e arti popolari*. Milano 1967, obr. 217. - M. Brauneck aj.: *Religiöse Volkskunst*. Köln 1979, obr. na s. 172 Sammarei, dat. 1760. - L. Hansmann - L. Kriss-Rettenbeck: *Amulett und Talisman. Erscheinungsform und Geschichte*. München 1966, obr. 105 na s. 59 aj.: Pieta na stromě v poutním místě Notre Dame de Bannelle. Na obr. 104 rovněž vyobrazení Piety se svatým stromem z Maria Taferl v rakouském Podunají. Na obr. 130 je malý medailon na dubovém listě z Maria Eich zhotovený jako poutní upomínka na svatý strom, na němž byl nalezen milostný obraz. - J. Royt: *Křesťanská pouť po barokních Čechách*. Český lid 79, 1992, s. 331, uvádí, že obraz madony ve Svatoňovicích byl nalezen na třešni. - *Poutní místo Vranov*. Sborník. Vranov u Brna [1997], obr. na s. 148. - K. Welker (Hrsg.): *Heilige in Geschichte. Legende. Kult*. Karlsruhe 1979, s. 84. - G. R. Schroubek: *Wallfahrt und Heimatverlust*. Marburg 1968, s. 68-69, 118-120 a 169-170.
2. D. Fouilloux - A. Langlois - A. Le Moigné - F. Spiess - M. Thibault - R. Trébuchon: *Slovník biblické kultury*. Praha 1992, s. 213. - P. Wagler: *Die Eiche in alter und neuer Zeit. Eine mytholog.-kulturgeschichtliche Studie*. Berlin 1891.
3. *Ottův Slovník naučný* 8, 1894, s. 68-73. - E. Hoffmann-Krayer - H. Bächtold-Stäubli: *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens II*. Berlin und Leipzig 1929-1930, s. 646-656 heslo Eiche (Quercus robur). - *Wörterbuch der deutschen Volkskunde*. Stuttgart 1974, s. 160. - G. Heinz-Mohr: *Lexikon der Symbole. Bilder und Zeichen der christlichen Kunst*. Düsseldorf - Köln 1974, s. 78. - J. Hall: *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*. Praha 1991, s. 123. - A. Václavík: *Výroční obyčeje a lidové umění*. Praha 1959, hlava VIII. Voda, oheň a strom v lidové obřadnosti (z toho zejm. s. 135-150) /dub u Slovanů - s. 135 - v Bulharsku se sloužily pod dubem bohoslužby místo chrámu/. - H. Biermann: *Lexikon symbolov*. Bratislava 1992, s. 65-66, žalud funguje jako sexuální symbol: glans penis, též jako amulet. S. 288 - v křesťanství, s. 249 listy dubu - koruna zdrženlivosti a ctnosti - M. Mysliveček: *Panoptikum symbolů, značek a znamení*. Praha 1992, s. 49-50.
4. Th. Kotschy: *Die Eichen Europas und des Orients*. Olmütz 1862.- *Zeměpis světa - Evropa*. Praha 1968, s. 22. - F. Bourliere: *Eurasie - země a život*. Praha 1971, s. 58-59.
5. Z. Szilárdfy: *Barokk szentképek Magyarországon*. Budapest 1984, obr. 23. - E. Grabner: *Bildquellen zur Volksfrömmigkeit*. Österreichische Zeitschrift für Volkskunde 93, 1990, s. 320-330. - J. Szulovszky: *Die Ofner "Schornsteinfeger-Madonna."* *Zu den italienischen Beziehungen der ungarischen Marienverehrung*. Österreichische Zeitschrift für Volkskunde 95, 1992, s. 169-179, obr. 1-4.
6. Srov. Z. Szilárdfy, c.d., obr. 23.
7. Srov. J. Szulovszky, c.d., obr. 1 a 2. - E. Jordánszky: *Magyar Országban s ahoz tartozó részekben lévő Boldogságos Szűz Mária Kegyelem Képeinek rövid leírása*. Posony 1836, s. 49.

Další literatura:

- K. Eichler: *Poutní místa a milostivé obrazy na Moravě a v rakouském Slezsku*. 1-2. Brno 1887-1888.
- A. Hoppe: *Des Oesterreichs Wallfahrtsorte*. Wien 1913.
- R. Kriss - L. Rettenbeck: *Wallfahrtsorte Europas*. München 1950.
- G. Gugitz: *Österreichische Gnadenstätten in Kult und Brauch* 1-5. Wien 1955-1958.
- R. Jeřábek: *K otázce vzniku poutních míst a jejich vlivu na život a kulturu venkovského lidu*. Český lid 48, 1961, s. 145-152.
- Z. Szilárdfy: *A magánáhitat szentképei a szerző gyűjteményéből I. 17-18. század* (Kleine Andachtsbilder des Barock aus der Sammlung des Verfassers I. 17.-18. Jahrhundert). Szeged 1995, obr. 545 a 546, 593-596 a 608.

*Ikona grafický typ madony s jinými atributy (s charakteristickou korunou apod.)
uplatněný na vyobrazeních spojených s Pannou Marií "dubskou"
Dub nad Moravou. Dřevořez. 18. stol.*

Dub nad Moravou. Milostný obraz Panny Marie Dubské. Dřevoryt z dílny ve Štípě (?). Přelom 18. a 19. stol.

Beata Mater Christi (nezjištěná poutní lokalita). Dřevořez, údajně z dílny Imricha Speváka z Jastrabej (Slovensko). Přelom 18. a 19. stol.

Dub nad Moravou. Kolorovaný dřevořez. Asi 18. stol.

Buda (Maďarsko). Krvácející P. M. Kojící. Rytina. Konec 18. stol.

Krisztínváros (Budapest, Maďarsko). Krvácející P. M. Kojící. Rytina. Konec 18. stol.

Buda (Maďarsko). Krvácející P. M. Kojící. Médirtina. Dat. 1836 Ré (Itálie). Krvácející P. M. Kojící. Podle fresky z 15. stol.
(E. Jordánszky)

POUTNÍ MÍSTO DUB NAD MORAVOU

Alena Dunajová

S barokním obdobím je spojen neobyčejný rozvoj poutních míst, který byl provázen jak vírou v zázraky, zbožností, pokorou a obětavostí, tak i pompézností, exhibicionismem a komercí. Ve třicátých letech 18. století, v době, kdy již odplynula hlavní rekatolizační vlna, vzniklo pod záštitou olomoucké kapituly další, brzy velmi oblíbené poutní místo v hanáckém městečku Dubu, pozdějším Dubu nad Moravou. První zmínky z roku 1727 se vztahují k zázračnému obrazu polopostavy zemské patronky Panny Marie s Ježíškem na lípě u Nenakonic. Na Moravě ovšem není motiv obrazu na stromě příliš běžný.¹

Ve spojitosti s volbou místa pro nové poutní středisko se naskytá otázka, proč se měl právě Dub stát cílem zbožných poutníků po další staletí? Je možné, že při výběru sehrál roli také vhodný název obce. Nalezeme zde i studánku se znamenitou vodou, dnes umístěnou pod kaplí Svaté Markéty.² Existuje však také domněnka související s údajným tajným soupeřením olomoucké kapituly s premonstráty na Hradisku, což mohlo podpořit snahu kapituly zřídit si vlastní poutní místo, které by úspěšně konkurovalo Svatému Kopečku u Olomouce. Velkému zájmu olomoucké metropolitní kapituly o dubské poutě nasvědčují i snahy kapitulních kanovníků všemožně podporovat existenci a provoz poutního místa bohatými dary, zejména pak penězi na financování stavby nového poutního chrámu. Velmi často také navštěvovali Dub v roli čestných hostů nebo jen jako poutníci. Jedním z nejvýznamnějších mecenášů se stal kapitulní probošt František Ferdinand Oedt, patron kostela a držitel nenakonického panství.

Největší míra povinností spojená se založením poutního místa připadla však na dubské faráře. Ti se svého úkolu zhostili s maximální odpovědností, obětavostí a bravurou, mnohdy s hojným přispěním i vlastními peněžními dary. Nejvýrazněji se do dubské poutní historie zapsali faráři stojící u zrodu poutí, kteří sledovali první zázračné jevy spojené s nezbytnou pověstí i nevysvětlenými uzdraveními lidí, jejichž prosby pronesené před neuměle vytvořeným obrázkem byly vyslyšeny.³

Právě farář František Formánek velmi těžce nesl, že díky zázračnému obrázku se lidé shromažďují před lípou u Nenakonic místo v dubském kostele. Proto v této zále-

žitosti požádal o radu olomouckou konzistofi. Dostalo se mu odpovědi, aby v tichosti přenesl zmíněný obrázek do kostela. To se také stalo, když byl obraz Panny Marie zavěšen v září roku 1727 na evangelijní stranu oltáře v kostele Všech Svatých. Od tohoto okamžiku se stal dubský kostel vyhledávaným místem, kam zástupy prosebníků spěchaly projeviti svou zbožnost, vyprosit si odpuštění i zázračnou pomoc. Aby bylo možné prozkoumat věrohodnost narůstajících případů zázračných uzdravení a určit míru nadpřirozeného působení, zaslal farář Formánek jejich soupis olomoucké konzistofi. Za tím účelem byla pod předsednictvím hraběte Matěje Turri zřízena komise, sestavená z představitelů církve a tří lékařů. Některé protokoly pořízené podle výpovědi osob německé i české národnosti obdařených milostí Panny Marie dubské jsou dodnes zachovány a uloženy v olomouckém oblastním i okresním archivu.⁴ Na základě výsledku šetření pak doporučil kardinál Schrattenbach ve svém dekretu, aby došlo k oficiálnímu prohlášení obrazu Panny Marie za zázračný přímo z kazatelny. V říjnu roku 1730, po uplynutí církví předepsaných tří let od počátku poutí, byl při okázalé slavnosti obraz uznán za milostný a přenesen na hlavní oltář kostela Všech Svatých. Tím se počet jednotlivců i procesí několikanásobně zvýšil a kapacita malého farního kostela brzy přestala dostačovat. Z iniciativy hlavních mecenášů byla v roce 1734 zahájena stavba nového poutního chrámu později zasvěceného Očišťování Panny Marie. Smrt hraběte Oedta a dubského děkana Formánka však zapříčinila její zpomalení a dokončení až v roce 1756. Neklidná doba pruských vpádů v průběhu sedmileté války způsobila, že se vysvěcení nový poutní kostel dočkal až v roce 1764. O přerušení dubských poutí těšících se velké oblibě se postaraly teprve josefínské zákazy z let 1784-1785.

Obnovení poutí se datuje do 19. století. Největší zásluhy je možné připsat opět dubským farářům a děkanům, kteří se všemožně snažili upoutat pozornost co největšího počtu věřících. Hlavním lákadlem se tradičně stala účast vysokých církevních hodnostářů. Poutě k Panně Marii dubské nabyly znovu původního věhlasu. Poutní tradice přestála těžká válečná léta i poválečné éry socializace a normalizace. Změnilo se však výlučně

postavení obce, která dosud sehrávala úlohu hospodářského, obchodního, společenského a kulturního centra pro své okolí. Současně se vytratil i pověstný patriotismus a povýšenost dubských vyvolanů mimo jiné zřízení poutního místa a instituce probošství.

Do první poloviny 20. století se poutní dění omezilo na dva dny s tím, že největší oblibě se těšila hlavní pouť na svátek Andělů strážných, která přetrvala dodnes jako tzv. dubská pouť na Andýlka. Menší druhá pouť připadla na 8. září. Poutní ruch však dozníval až do 12. září, kdy na ni podle slov pamětníků chodily hlavně místní hospodyně, které se dříve na pouť nedostaly. Pro označení těchto dnů se používá termín "hody," "hodky" nebo pouť. Poutí se ovšem myslí zejména návštěva laciných pouťových lákadel.

Zvláštní atrakce přivodila změnu v tradičních zvyklostech místních obyvatel od nejmladší generace až po nejstarší. Objevily se též dříve neznámé, zajímavé a lukrativní činnosti přinášející starosti a problémy, jež se dotýkaly jak představitelů církve, tak i řadových občanů. Korespondence faráře Formánka s olomouckou konzistoří vypovídá o mnohých potížích, které se vyskytly v souvislosti s rozmachem poutního místa. Šlo především o nedostatek kněží pro svaté zpovědi, zajištění jejich bydlení a placení, o zvýšení nákladů na mešní víno, hostie a praní kostelního prádla. Korespondence upozorňuje na snížení výtěžku kostela z prodeje malých obětních svíček, dříve pokrývajících téměř všechny běžné provozní potřeby, způsobené příchodem dvou voskařů prodávajících svíce poutníkům. Také si stěžuje na malý

počet kostelníků, kteří až na jednoho nebyli zproštěni roboty a nechtěli proto dobrovolně zabezpečovat práce spojené s přívalem velkého množství kněží a poutníků. Většina připomínek byla vyřešena s laskavým pochopením konzistoře, olomoucké kapituly i za četného přispění osobních finančních darů zámožnějších mecenášů.

Tradičně pořádaná představení nabídla domácím úlohu pomocného divadelního personálu. Vzhledem k mimořádnému významu konaných akcí byli někteří částečně osvobozeni od břemene roboty. Odměnou se jim stala nákladná podívaná se zcela s neopakovatelnou atmosférou umocněná nevídaným prožitkem, a to přímo v jejich vlastní obci.

První velká slavnost proběhla u příležitosti prohlášení obrazu Panny Marie za zázračný. Sešlo se zde velké množství poutníků a vzácných hostů. Hlavním vyvrcholem se staly mše, sloužené pro malou kapacitu

farního kostela pod širým nebem. Jako slavnostní řečník byl pro tuto příležitost určen králícký děkan Antonín Josef Dreser, který sestavil kázání s příznačným názvem *Dub za krále stromův vyvolený aneb kázání v Dubě při slavném přenášení zázračného obrazu nejsvětější Rodičky Boží Marie Panny dubskej*.⁵ Dubští občané se stali svědky i dalších poutních oslav, z nichž k největším patřilo konání generální vizitace u příležitosti vysvěcení nového poutního kostela a přenášení poutního obrazu. Pečlivá příprava zajistila znovu dokonalý a efektní průběh od precizního ztvárnění scény až po jednotlivé body programu, jako například průvod či mše. Další příležitosti k nadstandardním slavnostem nastaly v letech 1860 a 1861. V prvním případě poskytl možnost k oslavám dokončení opravy kostele po zhroutilí klenby. Oslavy vyvrcholily v dalším roce slavností konanou na počest stého výročí vysvěcení kostela.

Dny sváteční vystřídál čas všední a život v obci se znovu dostal do běžných kolejí. Přesto také v této době lze vyzorovat odraz existence poutního místa v životě obce i jejích obyvatel. Míra ovlivnění jednotlivých oblastí života však nebyla vždy zcela jednoznačná. Týkalo se to zejména provozování živností, jež měly nějakým způsobem souviset s poutěmi.⁶ Šlo o hospodské, cukráře, voskaře, výrobce poutních obrázků a jiné. Z pramenů vyplývá, že ze sledovaných živností lze bezpečně určit pouze dvě, které se objevily v obci v přímé návaznosti na vznik poutního místa. Jsou to voskaři, o nichž se zmiňuje i farář Formánek v dopisech olomoucké konzistoři, a cukráři. Na začátku 20. století působil například v obci cukrář Anderle, který vyráběl a prodával levné poutové cukrářské zboží, tedy barevné pěnové cukroví, rozmanité druhy oplatků, například tzv. rohy, oplatky ve tvaru trojúhelníků, které měly jeden roh namočen v nejlevnější čokoládě, dále tubičky plněné sněhem šlehaným z krevní plazmy získané zdarma na jatkách. Tato pěna měla proti pění z vaječných bílků tu přednost, že byla trvanlivější, a to přes téměř nulovou cenu. U ostatních zaregistrovaných živností je velmi obtížné přesně určit, zda prvotním důvodem jejich založení byl zájem uspokojit potřeby příchozích poutníků, či šlo o jednu z mnoha běžných podnikatelských aktivit v obci s výhodnou geografickou polohou. Například služba místních zájezdních hostinců hojně užívali nejen poutníci, ale i návštěvníci pravidelných výročních trhů a náhodní cestující, pro které byl Dub ležící na křižovatce cest vhodným místem k odpočinku i nákupu.

S provozem poutního místa a úsilím o upevnění náboženských tradic přímo souvisely také spolkové činnosti v obci. Pro posílení náboženské aktivity byla v první polovině 18. století vytvořena dvě nová bratrstva. Bratrstvo ke cti nejsvětějších jmen Ježíš, Maria, Josef získalo řadu privilegií a byly mu přiznány také plnomocné odpustky, jako druhé bylo rozhodnuto založit Bratrstvo pod ochranou Panny Marie královny andělů. Pobožnosti společně oběma bratrstvům se zahajovaly nějakou lidovou písní, po ní následoval růženec, kázání a nakonec zpívaná mše. Slavnější pobožnosti se pořádaly o mariánských svátcích a o výročních slavnostech bratrstev. Po zákazu konání poutí přestala fungovat i obě náboženská bratrstva. Když byla v 19. století oživena poutní tradice, vyzývala konzistoř k jejich opětovnému založení, ale není známo, zda k tomu došlo. Snaha o větší připoutání místních lidí ke kostelu, umožnila

na začátku 20. století založení dalších náboženských bratrstev, z nichž například Jednota Marie Panny zabezpečovala vnitřní výzdobu chrámu.

Dosud však nejsme s to posoudit, jestli byl zřízením poutního místa vskutku naplněn prvotní rekatolizační záměr a cíleně zvýšena religiozita v obci. Ze závěrů svatých misí v letech 1946-1948 však vyplývá, že náboženskou horlivostí v této době se vyznačovaly pouze starší ženy.⁷ Dle údajů v Pamětní knize farnosti dubské si misionáři stěžovali na malou účast mladých dívek na kázáních. V zápise o misii roku 1947 se píše: "...Vliv moderního materialismu, náboženské vlažnosti a netečnosti vykonal i zde své dílo, zvl. mezi muži a mládeží, ale i přesto zůstává zdejší lid v jádru dobrý."⁸ Pamětníci uvádějí, že muži neměli o bohoslužby zájem již před druhou světovou válkou. Do kostela chodili jen proto, aby si tam mohli zazpívat. Vlažnost projevovaná ve věcech náboženských se navzdory očekávání nezměnila ani po roce 1989. V letech 1990-1991 došlo k mírnému nárůstu počtu dětí přihlášených do vyučování náboženství, zvýšil se také počet křtů a svateb pořádaných v kostele. Intenzivní zájem na obnovení aktivního přístupu lidí k náboženskému dění a tradicím obce projevili dubský probošt Cyril Vrbík, ale jeho úsilí dosud nenašlo kladnou odezvu. Místní lidé navštěvují kostel s výjimkou poutních dnů velmi málo. Zájemci o bohoslužby z okolních vesnic využívají raději kostela v místě. Pravidelně dochází do kostela pouze skupina starších žen, které tvrdí, že mladí nejvíce o pobožnosti zájem, přesto že je k tomu vedly. Jejich děti, dnešní střední generace, mají podle nich hodně práce a jiných zálib, proto jim ani nezáleží na náboženské výchově vlastních dětí. To potvrzuje také probošt Vrbík.

Poutní tradice našla uplatnění rovněž v lidovém ústním podání, a to především v pověstovém žánru. O tom, že byl pověstový repertoár vztahující se k poutnímu místu přijímán domácím lidovým prostředím, svědčí i výpovědi nejstarších informátorů, kteří jsou sami schopni reprodukovat základní mariánskou legendu⁹ a rozvíjet ji o další varianty, jako v případě Vladimíra Kovaříka a Emilie Buršíkové z Nenakonic. V. Kovařík (73 let)¹⁰ se do Nenakonic přiznal po druhé světové válce a vyprávění zná z ústního podání v rodině manželky. E. Buršíková (89 let) pocházející z jednoho z nejstarších nenakonických rodů začala své líčení slovy: "Slyšela sem tady...". Několik dalších znalců dubské pověsti schopných reprodukovat syžet z paměti opírá své vyprávě-

vení o texty knih Františka Šiguta, Aloise Šmehlíka, popřípadě o nově vydanou brožurku *Dub nad Moravou*, již sami vlastní.¹¹ Jde zejména o lidi starší generace, a to hlavně o ženy navštěvující pravidelně kostel. Mladší a střední generace si pamatuje pouze několik informací z plakátu umístěného na kostele. Z dětí znají pověst hlavně ty, které chodí do hodin náboženství.

Zmíněné knihy se staly inspirací pro obměňování také dalších příběhů spojených s existencí poutního místa. Mužský repertoár se zaměřuje na příhody spojené se stavbou kostela. Nečekaně jsem se setkala s velmi rezervovaným pohledem na výskyt legend o zázračných uzdraveních, dokonce i v radách žen navštěvujících pravidelně kostel. "Asi tu nějaké zázraky musely být, když sem chodilo tolik lidí, ale to já nevím, já jsem o ničem neslyšela", říká Marie Přehnalová (83 let). "Dřív byle lidé jaksí moc věřící, teď už lidi tak moc věřící nésó, tož se žádnýmu ani nic nezjevuje," odpovídá E. Buršíková. Alois Skácel (81 let) vystihuje mužský pohled slovy: "Jsou věci víry a jsou věci rozumu."

Motiv srovnávání Dubu se Svatým Kopečkem byl zaznamenán u anekdoty a vyprávění manželů Kovařkových z Nenakonic. U některých lidí v Dubu i přilehlých obcích nalezneme dodnes také nástěnné malované obrazy Panny Marie dubské vyhotovené na plechu, dřevě nebo skle.

V rámci kalendářního roku si našla pout' své stabilní místo. Obci se ve dnech jejího konání dostávalo očekávaného, příjemného a jedinečného zpestření, jež nemělo obdoby. V malé obci se najednou sešlo velké množství lidí, mohli se setkat známí i příbuzní, kteří se celý rok neviděli. Lidé se stali milejšími a úslušnějšími. Do běžně klidné vesnice dočasně patřili komedianti a křičící jarmarečníci. Některé komediantské rodiny, např. Hergotovi, našli v Dubu své dobré přátele a poutě si bez nich nikdo z místních nedovedl představit. Pan Skácel se upamatoval i na rodinu koníkářů Flaxových, kterým jeho otec vlastnil dva koně převážel kolotoč s příslušenstvím na další pout' do Prostějova. Za odvoz platili komedianti hodně vysoké částky, asi okolo čtyř set ko-

Dubský je jeden z největších a nejkrásnějších na Moravě. Délka jeho je 57, šířka 16, výška 30 metrů. Hlavní oltář, na němž se nalézá zázračný obraz, je z mramoru. Mimo hlavní je ještě 8 oltářů bočních. Varhany na kůru jsou výborné a stály 11 tisíc zlatých. Na věžích je 6 souzvukně laděných zvonů.

run. V dnešní době je možné vidět v Dubu mnohem více stánkařů s nejrůznějšími zbožím. Někteří přijíždějí stejně jako komedianti i několik let po sobě, přímé kontakty v obci však již nemají.

Zabezpečení dostatečného množství obchodníků, krámkařů a patřičných atrakcí, tedy světskou stránku poutí, měla na starosti vždy obec. Dnes si stánkaři s sebou přivázejí též stánky, které si sami postaví. Ještě těsně po druhé světové válce byly na obecním úřadě uloženy boudy pro trhovce, využívané nejen při poutích, ale také při výročních trzích. V hlavní účetní knize z roku 1924 jsou doloženy částky vydávané obcí během roku na stavbu krámských bud.¹² Členové zastupitelstva mohou po vzájemné dohodě s děkanem usměrnit rozmístění Stánků podle kvality nabízeného zboží s ohledem na vzdálenost ke kostelu. V praxi využívají své pravomoci bohužel jen minimálně. Sortiment nabízeného zboží bohužel ovlivnit nelze. Rozbor typů atrakcí a druhů prodávaného zboží, měnicího se podle nepředvídatelných módních trendů mnohdy hraničících s nevkusem, včetně časové srovnání, by se mohl stát předmětem dalšího výzkumu.

Každoroční samozřejmost, přetrvávající až do padesátých let 20. století, představovala pro domácí obyvatele služba poutníkům, zahrnující poskytnutí ubytování a jídla. Příchozí procesí i jednotlivci ze vzdálenějších míst měli v obci spřízněnou rodinu, u níž pravidelně nocovali na slavnících uvnitř domu. U známých si nechávali také koně v případě, že přijeli na bryčkách. Často bývali pohoštěni pouťovým cukrovím a mlékem. Mimořádná situace nastala po povodni v roce 1937, kdy voda zatopila silnici. V kronice městyse Dubu je uveden zápis tohoto znění: "Na Andyška převáželi naši podnikaví občané povozy přes zatopenou silnici poutníky, kteří přicházeli od Brodku."¹³ V dnešní době o pouťové neděli lemuji novodobé dopravní prostředky - automobily, popřípadě autobusy - okraje komunikací a zaplňují i rozsáhlé parkoviště na okraji obce. Poutníci přijíždějící na kolech si svá kola ukládají opět pravidelně ve stejných domech. Ovšem domácí zpravidla tyto poutníky osobně vůbec neznají.

K nejočekávanějším pouťovým hostům patřili odjakživa nejbližší příbuzní a známí. Značný důraz byl oběma stranami kladen na každoroční osobní pozvání. Množství hostů se pak stalo předmětem neoficiálního soupeření mezi místními lidmi. Čím více měla rodina pouťových hostů, tím více si jí ostatní považovali. Žena z Olo-

mouce (55 let) vzpomínala: "Když nás zvali do Dubu na pouť, vždycky říkali, přijďte, čím víc budeme mít hostů, tím lepší." Dnes již tato skutečnost ztratila obecnou platnost, stále však přetrvává v povědomí nejstarší generace. Zásadní význam představuje pro domácí setkání rodiny, které v mnoha případech uskutečňuje pouze jedenkrát v roce. František Buršík (56 let) říká: "Rodina se schází, protože má proč, kdyby neměla, tak se ani nesejde."

Protože dnes již poutníci nepošílají pohlednice z poutí, místní pošta registruje pouťové období pouze zvýšeným přílivem telegramů: "Přijedu" nebo "Nepřijedu na hody".

Vnímání poutí se liší u jednotlivých obyvatel podle věku a pohlaví. Děti se vždy nejvíce těšily na kolotoče, proto již během prázdnin myslely na to, jak si obstarat peníze. Vydělávaly si nejrůznějšími pomocnými pracemi po vesnici. Chlapci se mohli vozit na kolotoči za jeho roztáčení. Za to, že kolotoč třikrát roztočili, se každý z nich směl jedenkrát svést zdarma. Někdy platili vejci, které si přinesli z domu. Dnešním dětem je pracovní příležitost poskytována hlavně doma: za úklid pokoje, práci na zahradě nebo pomoc při vaření dostávají od rodičů a příbuzných poměrně vysoké částky. Jen někdo sbírá ovoce z obecních ovocných stromů a odevzdává je do sběrný. Stejně jako v minulosti tvoří hlavní podíl peněz dary od příbuzných.

Pouť zasahující do začátku školního roku působila i na chování dětí ve škole. Před poutí byly obvykle nesoustředěné a nepozorné a když pouť skončila, přinášely do školy zase hračky a jiné drobnosti zde zakoupené. Učitelský sbor musel vydat řadu zákazů, aby rozjívěné žáky opět uklidnil. Přísný zákaz se vztahoval na oblíbené špuntovky a kapslovky, zakázáno bylo i nalepování tzv. koček v měchu na sešity.¹³ Dnes již není tento problém příliš aktuální. Zpestřením se stala i účast dětí komediantů v některých třídách. Vzhledem k tomu, že případný zákaz jízdy na kolotočích na děti velmi působí, stala se pro rodiče pouť vítaným donucovacím prostředkem.

Mládež vždy nejvíce přitahovaly pouťové zábavy, při nichž se naskytla příležitost pro setkání s mladými z okolí. Počet zábav se řídil podle toho, kolik spolků a organizací se na jejich přípravě podílelo. Pořádající spolky a organizace měly svůj vlastní okruh příznivců různých generací, kteří se stali pravidelnými návštěvníky jejich zábav. Hlavní účetní kniha z roku 1924 poskytuje údaje

o výtěžku z prodeje vstupenek organizací pořádajících zábavy. Nejvíce peněz bylo vybráno při pouťové zábavě pořádané Sokolem 1. září, a to 620 korun. K účastníkům dnešních pouťových zábav patří již výhradně mládež od patnácti do dvaceti let, pro kterou není pouťová zábava ani ojedinělá ani speciálně vyhledávaná. Podobné zábavy se totiž konají pravidelně každý týden v některé ze sousedních vesnic. Mladí lidé z celého okolí, mající zájem o rockovou hudbu, se na zábavy sjíždějí a je jim lhostejné, že právě dubská se pyšní přívlastkem pouťová.

Pro mužskou část obyvatel, a to zejména střední a starší generace, přinášela pouť příjemné posezení se starými známými v některé z místních hospod. Za věc osobní prestiže muži vždy považovali podání kvalitního pěveckého výkonu při vystoupeních kostelního sboru. Toto pravidlo platí i v dnešní době, byť se týká pouze malé skupiny lidí.

Zdárný průběh hodů podmiňuje též úspěšné zvládnutí mnoha obyčejných přípravných prací závislých hlavně na dubských hospodyních. Vlastní přípravy jsou obvykle zahájeny již v druhé půli srpna, kdy se začínají péct trvanlivější druhy cukroví. Sortiment pouťového cukroví je též jako na vánoce, převyšuje jej však množstvím, a den před poutí se pečou navíc tvarohové koláčky. Značná část představitelů mladší i starší generace využívá možnosti objednat si hotové zákusky v místní cukrárně. Ludmila Skácelová (66 let), která se do Dubu přivdala před čtyřiceti lety vzpomíná: "Když jsem přišla a ptala se, co mám přichystat, řekli mi: To musíš nachystat víc než na svatbu." V hlavní poutní den zůstává většina žen doma a stará se o hosty. Některé starší ženy sice zajdou na jednu z ranních mší, ale potom se hned vracejí domů, aby se plně věnovaly domácnosti a hostům. Jen několik místních žen lze spatřit při hlavní mši v půl jedenácté. V průběhu roku si většina z nich sice postěžuje na množství práce spojené s poutí, nejčastěji konstatují, že z ní nic nemají. Jakmile však nastane den hodů, ochotně a s úsměvem se starají o svou návštěvu a jedna druhé se ráda pochlubí, jaké množství jídla musela chystat, protože k nim přijelo na návštěvu hodně známých a příbuzných.

Snaha po dokonalé péči o početné návštěvníky korespondovala také s pečlivým úklidem domu, celé obce i s úpravou rodinných hrobů. Všeobecně platilo, že během roku se prováděly podobné úklidy tří, a to na vánoce, velikonoce a na pouť. Ve srovnání s dneškem se

v minulosti vynakládalo na zvelebení usedlostí i jejich okolí mnohem vyšší úsilí. Přestože i dnes většina rodin před poutí uklízí, veřejné prostranství kolem domů zůstává většinou bez povšimnutí.

Starousedlíci i lidé nově přistěhovali vzali za své veškeré činnosti spojené s přípravou i konáním pouti. Staly se pro ně obvyklou součástí života a leckdy i příjemným zpestřením životního stereotypu. Jen ve výjimečných případech se setkáme s názorem opačným. Příkladem je mladá učitelka, která prohlásila: "Já když vidím to nadšení lidí, tak se divím. Já v tom nic nevidím."

Zajištění věcí náboženských včetně výzdoby, pozvání hostů k účasti na procesí prováděné mnohdy důraznou písemnou formou, patřilo k povinnostem místních farářů a proboštů. V minulosti pomáhala s výzdobou a přípravou jídla pro hosty pana faráře místní mládež a hospodyně. Dnes už tomu tak není a pomoc proboštovi poskytují přijíždějící mladé rodiny a členové mládežnických pěveckých sborů, kteří jsou ubytováni na faře.

Pouť považovaná za hlavní kulturní akci v roce skýtá domácím možnost takřka jediného kulturního a společenského vyžití. Dodnes se zástupci všech generací svátečně oblékají k návštěvě kostela, hřbitova, ke společné procházce s hosty mezi pouťovými atrakcemi a stánky.

Studium archivních pramenů, hlavní literatury a terénní výzkum nesporně prokázaly přirozené působení instituce poutního místa na tradiční a částečně i na

současnou vesnickou komunitu a její následné ovlivňování. Zevrubně srovnání základních poutních funkcí v průběhu let ukázalo, že cílená prvotní funkce náboženská u místních obyvatel nehrála zdaleka tak významnou roli jako například funkce společenské, kulturní a rodinné. K zásadním významovým posunům nebo dokonce ke změnám od založení poutního místa v 18. století v tomto směru však nedošlo. Velký důraz domácích kladený na společné setkání rodiny je také patrný z výpovědí všech dotazovaných.

Názory některých pozorovatelů a znalců moravského poutního dění o úpadku dubských poutí mne přivedly v počátcích výzkumů k zamyšlení nad dalším směřováním tohoto jevu. Měřítkem kvality s možností hlubší konfrontace současného stavu s minulostí se pro většinu místních obyvatel, včetně pamětníků, stali příchozí poutníci. Někteří tvrdí, že pouť za jejich mládí a dnes nelze vůbec srovnat, například Vít Hluší: "Dříve přicházeli lidé na pouť kvůli úplně něčemu jinému." Další názor: "Pouť je pořád lepší, je tu čindál víc lidí." Jiní si postesknou, že cizí poutníci přijíždějí jen na krátkou dobu. Pravda je, že procesy poutníků s nosítkami s Pannou Marií již v Dubu nepotká ani obyvatel obce, natožpak náhodný návštěvník. Také stánky se spodním prádlem u kostela nesplňují představu o idylickém duchov-

ním prostředí hanácké poutě. Podobně je tomu s křičícími trhovci, kteří nabízejí perníková srdce a svaté obrázky. Dokonce místní občané neznají historii vlastní obce a děti nevědí téměř nic o zázračném obrázku a proslulé legendě. Vzhledem k tomu, že tento trend obecně charakterizuje současný přístup obyvatel k domácímu prostředí, bylo by naivní domnívat se, že zrovna v Dubu, kde se nevyvíjí až na výjimky žádná osvětová činnost, tomu bude jinak. Ovšem podobnými problémy spojenými se závadami při provozování poutí (samozřejmě až na ono spodní prádlo, které se tehdy ještě moc nenosilo) se zabývali osvícení vlastivědní pracovníci již před sto lety a věhlasní mravokárci ještě mnohem dříve. Přesně nelze stanovit ani změnu postojů k základním životním kritériím přímých nositelů této globální kulturní hodnoty. Proč tedy hovořit o degradaci poutě?

Zvláštní a neopakovatelná atmosféra spojená s pouťovými dny, připomínající ovzduší vánočních svátků, se v Dubu podílí na formování osobitého fenoménu, který se po staletích zakořenil v povědomí místních lidí a připravil pro ně nenahraditelný prožitek, jenž může ukazovat jednu z cest v dnešní neosobní přetechnizované společnosti spokojených konzumentů zahraničních seriálů a úspěšných podnikatelů.

Poznámky

1. Za prvotní předmět uctívání v Dubu považuje G. Wolny "Marienstatue". Srov. G. Wolny: *Kirchliche Topographie von Mähren i. Olmützer Erzdiöcese*. Brünn 1863, s. 70-71.
2. V pramenech, literatuře a ústním podání jsem se nesetkala se spojováním studánky s poutěmi.
3. K nejznámějším farářům patřili František Ferdinand Formánek a Josef Antonín Zháněl.
4. Protokoly zázračných uzdravení jsou uloženy ve Státním okresním archivu v Olomouci (zkr. SOA), fond Římsko-katolický farní úřad v Dubě nad Moravou, Zázračná uzdravení v letech 1728-1730, sign. XI, i. č. 261 a v Státním oblastním archivu Opava pobočka v Olomouci, fond Arcibiskupství Olomouc. Zázraky, zázračná přispění Dub, sign. B5, kart. 567.
5. Srov. A. J. Dreser: *Dub za krále stromův vyvolený aneb kázání v Dubě při slavném přenášení zázračného obrazu nejsvětější Rodičky Boží Marie Panny dubskéj*. Olomouc 1732.
6. Některé materiály k problematice živností v Dubu od poloviny 19. století jsou uloženy v SOA, fond Okresní úřad Olomouc venkov, Živnostenské záležitosti Dub, i. č. 510.
7. Pamětní kniha farnosti dubské, neparafováno. Farní úřad Dub nad Moravou.
8. Tamtéž.
9. Nejstarší verze legendy je zapsána v citovaném kázání A. J. Dresera, některé další varianty srov. J. A. Zháněl: *Pulchra ut Luna, Elekta ut Sol, augustissima coeli terraeque Regina semper immaculata Virgo Maria novissimis his temporibus in horizonte Mega Dubensi orta ac in aede sacra Omnium Sanctorum paraceiae Dubensis in icona sacra cultu hiperdulico et miraculis Clara, nunc historia parthenia, ac parergis scripturisticis illustris*. Olomouc 1732; J. Kachnik: *Zázračný obraz Matky Boží v Dubě na Moravě. Škola božského srdce Páně*. B. m. 1884; A. Hoppe: *Des Österreichers Wallfahrtsorte*. Wien 1913; A. Šmehlík: *Poutnické místo Bl. P. Marie v Dubě na Moravě*. Hranice 1903, srov. F. Šigut: *Poutě k Panně Marii dubské*. Valašské Meziříčí 1944.
10. Věk pamětníků je udán k roku 1993, kdy byl prováděn hlavní terénní výzkum.
11. Srov. M. Koubová - V. Hyhlík: *Dub nad Moravou. Poutní kostel Panny Marie*. Velehrad 1992, dále A. Šmehlík: *Poutnické místo Bl. P. Marie v Dubě na Moravě*. Hranice 1903 a F. Šigut: c.d.
12. SOA, fond Obecní úřad Olomouc venkov, Dub nad Moravou a Hlavní účetní kniha Dubu nad Moravou z roku 1924, i. č. 10.
13. SOA, Pamětní kniha městyse Dubu.
14. Podle výpovědi pamětníků byly "kočky v měchu" překvapení v obálkách, většinou vylepovací obrázky.

DVA ASPEKTY PROJEVU SOUČASNÉ ZBOŽNOSTI NA PŘÍKLADĚ POUTÍ DO ŽAROŠIC A NA TURZOVKU

Hana Dvořáková

Víra spojená s přesvědčením, že v určitém, přesně vymezeném prostoru se nadpřirozená moc projevuje silněji než jinde, patří k podmiňujícím faktorům existence poutního místa. Přítomnost posvátného je zde vnímána intenzivněji, zásah nadpřirozena ve prospěch přicházejícího se jeví pravděpodobnější. Tato vazba se navenek projevuje racionálně nevysvětlitelnými jevy - zázraky. Příným popudem ke vzniku takového místa se obvykle stalo zjevení posvátné bytosti (nejčastěji Panny Marie), zázračný nálezy jejího vyobrazení (viz nálezy především mariánských soch a obrazů za neobvyklých okolností - např. vyorání staroboleslavského reliéfu), které se následně stalo předmětem kultu. Založení mohly rovněž podnítit i další nevysvětlitelné děje zapříčiněné posvátnou silou (např. obrazy ronící slzy, krev) nebo jiná zázračná událost spojená se zásahem této síly, v jejímž důsledku místo vzniklo (např. záchrana života, uzdravení). Podnětem byl rovněž pobyt (např. místa spojená se životem a smrtí Krista a světců) či jen krátkodobý kontakt (např. otisky šlápějí) posvátné bytosti s daným místem nebo uložení posvátné relikvie.

Zbožné putování na kultovní místa představovalo jeden ze způsobů, jak se očistit od hříchů nebo jak vyprosit pomoc a ochranu ve stavu existenciální nouze: mělo charakter kající - za odpuštění hříchů nebo prosebný - za účelem zajištění prosperity, uchování či navrácení zdraví, odvrácení přírodních i společenských katastrof, a to jak od jednotlivce, tak od celého společenství. Cesta byla výrazem soukromé zbožnosti a měla podobu individuální návštěvy nebo byla organizována v rámci skupiny formou procesí. V archeologických nálezech jsou doloženy již z dob antiky, kdy davy poutníků proudily např. do Asklepiova chrámu v Epidauru; znají je všechna velká náboženství. Pro křesťany se prvními poutními středisky stala svatá místa spojená se životem a utrpením Kristovým a svatých mučedníků v Palestině a v Římě. V raném středověku se rozvinula návštěva hrobů světců a apoštolů (např. od 7. století Mont Saint Michel ve Francii). V následujícím století se nejvyhledávanějším místem tehdejší Evropy stal hrob sv. Jakuba Většího ve španělském Santiagu de Compostela. Na pout' se vydávali především příslušníci vyšších vrstev, světských i církevních, neboť daleká a obtížná cesta

kladla na účastníky značné finanční nároky. Skutečnost, že Řím byl na konci středověku častým cílem návštěv poutníků z našich zemí, dokládá existence tamního špitálu s českým osazenstvem, majícího pokrýt jejich potřeby v nouzi: "aby pútníci Čechové v nedostatcích svých útočiště tu k němu měli" (Winter, 1896, s. 939).

K rozmachu poutního ruchu došlo v Čechách za panování Karla IV., kdy byla Praha vzhledem ke koncentraci zázračných vyobrazení a posvátných relikvií nazývána "druhým Římem". Přehnané uctívání zázračných obrazů přimělo církevní reformátory konce 14. století k odmítavému postoji vůči těmto pověřeným projevům (např. Matěj z Janova). V nábožensky rozdělené společnosti představovala účast na pouti "demonstratio cattolica" tj. otevřeně přihlášení se k víře: "Konání poutí v době českého různověrstva, zvláště za převahy pro-

Turzovka - vrstvení obrázků z náboženskou tematikou na stromě

testantské v Čechách nebylo příjemné ani bezpečné. Jak nepřívětivě hleděli protestanté k poutím katolickým, to patrně ze zápisu lounského kronikáře z roku 1596: Abatyše od svatého Jiří stará a její dcera, která měla pana Viléma z Rožmberka, a jiná rota katolická na pouť do kláštera za Kadani ke 13 spolupomocníkům ve 130 koních ráčili jeti. Poutníky všude očekával nejméně posměch. Někdy také bití" (Winter, 1896, s. 938-939). Reformační hnutí se postavilo ke konání poutí záporně, odmítalo je jako projev falešné zbožnosti. Teprve konec 16. století, kdy koncil v Tridentu (1545-1563) kladoucí důraz na uctívání svatých obrazů začal prosazovat návštěvy poutních míst ve větším rozsahu, znamenal obrat.

Masový rozvoj poutí spojený s putováním statisiců lidí ročně souvisí v českých zemích s obdobím po roce 1620. Po porážce na Bílé Hoře podporovala rekatolizace především obnovu starých poutních míst a iniciovala vznik řady nových. Mariánská zjevení, zázračné udá-

losti, na jejichž základě vznikala nová střediska, se množily. Pro český a moravský venkov bylo příznačné založení celé sítě poutních míst s chrámy, divotvornými prameny, Kalváriemi, poustevnami, vždy působivě zasaženými do krajiny. Nastal nebývalý rozvoj poutnictví charakteristický pro lidovou religiozitu baroka. Následující zásahy - reformy Josefa II. vedené vedle snahy po překonání pověrečného tmářství i ekonomickými důvody - toto hnutí oslabily (některá místa zanikla), ale nezastavily.

České země vykazují obdobnou skladbu poutních míst jako ostatní Evropa: Na přelomu 18. a 19. století jich bylo na našem území včetně Slovenska asi 400, přičemž převažovalo zasvěcení mariánskému kultu, následně Kristu a Nejsvětější Trojici, sv. Anně, zemským patronům a světcům zajišťujícím prosperitu hospodářství. V zemi měla své filiálky všechna velká evropská poutní centra (např. Loreto, Pasov, Maria Zell, Montserrat, Hora Karmel), rozšířeno bylo uctívání "čer-

Turzovka - misioní spontánních projevů lidové víry s oficiálními: kaplička s dary na místě druhého zjevení, vpravo přístřešek nové křížové cesty

ných" madon typu hodegetrie. Nebývalý společenský význam mariánských obrazů dokresluje skutečnost, že byly vybrány za symboly ochrany jednotlivých zemí: mariánský reliéf ze Staré Boleslavi se stal palládiem země české, císař Ferdinand III. světil celou říši pod ochranu Královny nebes, svatotomášská ikona zaštiťovala Moravu stejně jako později madona hostýnská.

Ve srovnání se vzepjatou barokní zbožností působila následující doba nevýrazně. Poutní ruch na určitý čas oslabený josefínskými dekrety sice neustal, ale nedocházelo k událostem s takovým ohlasem u široké veřejnosti, který by vedl k etablování nových míst, ta vznikala pouze sporadicky. V 19. a 20. století byly naše země na zázraky chudé, významná poutní místa zahrnující široký okruh návštěvníků byla založena v zahraničí (Lourdy, La Salette, Fatima).¹ Síť poutních míst v našich zemích byla již zformována, vedle návštěv regionálních center směřoval hlavní nápor poutníků do středisek, jakými byla pro Čechy Svatá Hora u Příbrami a Stará

Boleslav, pro Moravu a Slezsko pak Frýdek, Hostýn a Velehrad. Četné výpravy směřovaly za hranice historických zemí do rakouského Maria Zell, polských Vambeřic, Varty a Čenstochové, bavorského Pasova, slovenské Mariánky či Šaštína. Tuto skutečnost více než výmluvně odrážejí depozitáře centrálních moravských muzeí, v nichž jsou nejčastěji zastoupeny kopie uctívaných předloh právě z těchto míst.

Ke změně v nazírání na již v podstatě uzavřenou kapitolu vývoje poutních míst v našich podmínkách došlo v roce 1958 (v roce stého výročí mariánského zázraku ve francouzských Lourdech), kdy se (v rámci tehdejší ČSR) u obce Turzovka na severozápadě Slovenska zjevila lesníkovi zdejšího polesí Panna Maria.² V této oblasti (Kysuca, Orava) nebyla poutní místa zakládána ani v minulosti, a to i přesto, že se jednalo o území s intenzivně katolickým osídlením (nejbližšími poutními centry byla Dubnica nad Váhom a Višňové, věřící putovali rovněž do Čenstochové). K opakovanému

Turzovka. Architektura kostela s devocionáliemi na okolních stromech

zjevení došlo v lese nad obcí, kam je poměrně obtížný přístup po pěší strmé cestě. Jako ve většině poutních míst vyvěrá i zde pramen, jemuž jsou připisovány "záračné" léčebné účinky. Ty podpořily rozšíření věhlasu místa do širokého okolí po obou stranách zemské hranice včetně přilehlého Polska.

Turzovka je typickým představitelem dosud nekanonizovaného poutního místa, jehož status se v průběhu času vyvíjel. V rozhodnutí církevní komise z roku 1970 dokonce stojí, že "vidění nebylo prokázáno". Až do konce 80. let byl postoj oficiálních církevních kruhů záporný. Následkem společenských změn v roce 1989 začalo nové šetření, přičemž došlo k významnému posunu ve vnímání tohoto až dosud "divokého" (tj. neinstitucionalizovaného) poutního místa. Výrazem proměny se stalo vysvěcení základního kamene budoucího kostela papežem Janem Pavlem II. (během návštěvy Bratislavy v roce 1990), v uplynulých letech pak byla stavba realizována. Časový faktor - doba uplynulá od zázraku - ovlivnil změnu oficiálního postoje směrem k jeho legalizaci. Naskytá se otázka, jestli akt uznání těsně po roce 1989, nebyl pro Vatikán i vyjádřením podpory církevnímu životu v zemi, v níž byly náboženské projevy dlouhá desetiletí potlačovány.

Přes tento proces nenabylo zdejší mariánské zjevení dosud určitou malířskou nebo sochařskou podobu, Panna Maria nebyla spojena s konkrétním ikonografickým typem, i když se již na místě samém objevují pokusy o jeho vyjádření.

Je zajímavé, že založení a rozvoj Turzovky spadá do 60. let, tedy do období, v němž se obnovovaly a rozvíjely komunikační sítě (obec leží v sousedství frekventovaného silničního spoje, dnes hraničního přechodu mezi Moravou - Slovenskem) a kdy došlo k prudkému rozmachu individuální automobilové dopravy. Až do roku 1996, kdy byla vybudována přístupová silnice končící nedaleko pramene, zde převládaly návštěvy jednotlivců a malých skupin (osobními auty) nad autobusovými zájezdy. V poslední době bylo místo zařazeno do programu cestovních kanceláří. Zcela odpadly poutní cesty vlakem, tak oblíbené na konci 19. a počátkem 20. století. Individuální pouť zde převažuje nad institucionalizovanou, dominující v tradičních centrech. Forma akcentuje civilní projev bez zbytečné okázalosti. Tento rozdíl si uvědomovali i poutníci v nedávné minulosti: "Není to poutní místo, že by tam byl kostel, jen v lese dřevěný oltář a svíčky tam lidi rožňají, jsou tam svíčky a

prameny, kde teče voda, kterou lidi si berou dom. Voda zdravá, je v ní snad penicilin".³

Poutníci přicházejí na kopec i ve všedních dnech. Dvojice a malé skupiny cestou často přefikávají různé, zaznamenali jsme zpěv mariánských písní. Strmý chodník vedoucí nahoru lemují stromy s připevněnými svatými obrázky, pohlednicemi z jiných poutních míst, plakáty s portrétem papeže Jana Pavla II. Prodávky s modlitbami připadají na zastavení na křížové cestě, u kapliček, pramene, před kostelíkem. Na těchto místech zapalují svíčky, zdobí je přinesenými živými i umělými květinami, drobnou devoční grafikou. Stejný obraz spontánního, neoficiálního projevu skýtá rovněž okolí uctívaného pramene. Víru v jeho moc odráží opět zápis brněnské poutnice z roku 1981: "V nemocnici říkal jedna z Králova Pole, že neviděla na jedno oko a že ji sousedka řekla, že by ji dala vodu z Turzovky už 2 roky staro, aby si přikládala obklady. I ja jsem si vyprosila od Matějkové vodu z Turzovky, aby mě ji prodala, ona však nic nechtěla a co jsem ji dala, abych to dala v kostele na talíř, že nic nechce. Já taky se dávala obkladek 1/4 l, když jsem se nohu převazovala a za parkrat se mně noha zavřela, což můžu jen Bohu a Panně Marii děkovat... Voda je zdravá, je v ní snad penicil. Cesta se netrhne co tam chodí lidu. Vodu jsme dovezli a každý den si ji vezmu. Dr. Havlíček se tomu divil, jak se mě to pěkně zahojilo. Snad to byl zázrak".⁴ V katolických domácnostech polského Těšínska je turzovská "svatá" voda uchovávána ve zvláštních lahvích a užívána rovněž jako lék.⁵ Výjimečnost zdejší vody a dosah místa potvrzuje i strojopis s názvem "Zjevení Panny Marie v Ostrožské Nové Vsi ve sklenicích ve vodě přinesené z Turzovky na Slovensku", zachycující zázrak v roce 1964: "Až 24. ledna 1964, když u nás ženy draly peří, jednu z žen velmi bolela noha i prosila nás, abychom jí přinesly trochu Turzovské vody. Šla jsem do světnice pro žádanou vodu a když jsem se pro ni sehnula, byla jsem velmi ohromená tím, co jsem ve vodě viděla. Sehnula jsem se pro druhou sklenici a celá jsem se roztrásla jako v zimnici a hned mně začaly kanout slzy z očí. V první sklenici jsem spatřila krásnou Turzovskou horu a na ní trochu bokem obrácený kalich, v jehož středu stál krásný stříbrný kříž... Při v poradí čtvrtém zázraku se ve sklenicích zjeví postavy Panny Marie Lourdské, Panny Marie stojící na kopečku a opět hora na Turzovce".⁶

Zápis z roku 1964 spolu s již citovaným z roku 1981 představují významné doklady o stavu lidové víry ve dru-

hé polovině 20. století, které jsou o to cennější, neboť pocházejí z období, kdy oficiální politika státu byla vůči náboženským projevům velmi netolerantní. Věrské projevy, s nimiž se na Turzovce střetáváme, dávají současné zbožnosti jinou dimenzi. Převažující pověřený charakter ostře kontrastuje s okolním, na první pohled sekularizovaným světem a zároveň odkazuje na vakuum, které v oblasti duchovního života návštěvníků poutí vyplňuje. Spontaneita soukromého projevu však zvolna ustupuje tváři v tvář nově vybudovaným křížovým cestám (z obce Koma a Vysoká, vysvěcení v roce 1995, 1996) a před stavbou nového kostelíka.

Naproti tomu jihomoravské Žarošice reprezentují klasické poutní místo s bohatou tradicí, doloženou od poloviny 17. století. Jako majetek kláštera velehradských cisterciáků a pak brněnských cisterciacek⁷ představovaly katolickou výspu v okolním evangelickém prostředí. Teprve v následujícím 18. století převážilo katolické vyznání i na sousedních panstvích. Časová souvislost mezi rozkvětem poutí a rekatolizací je více než zřejmá - vzhledem k nábožensky smíšenému okolí hrálo místo významnou pastorační roli. Původní "Starý kostel"

(první zmínka z roku 1326), v němž byla zázračná socha "Staré matky Boží Žarošické" umístěna, ležel mimo obec Žarošice. V první třetině 18. století v období největšího rozkvětu sem přicházeli i poutníci ze Slovenska, poté byl josefínskými reformami odsouzen k zániku. Důsledkem byl přenos zázračné sochy na dnešní místo - do farního kostela sv. Anny.⁸

Gotická plastika žarošické Matky Boží patří k typu stojících madon s dítětem v náručí. Lze předpokládat, že pochází z okruhu dodavatelů vybavujících starobrněnský klášter. Jedná se o konkrétní ikonografický typ, který se dočkal četných replik (např. na drobné devoční grafice). Poutníci se přicházeli poklonit nejen zdejší madoně, ale hojně navštěvovali i přilehlé lázně s ubytovacím zařízením založené v blízkosti původního kostela u pramene ve Zdravé vodě. Žarošice se širokým okruhem návštěvníků, pokrývajícím vedle jižní a střední Moravy i západní Slovensko a dolní Rakousko patřily a dodnes patří k místům s nadregionálním dosahem.

Nynější centrum kultu leží uprostřed obce u hlavní silnice spojující Brno s Kyjovem. Procesí přicházejí (častěji přijíždějí autobusy) mírně zvlněnou krajinou po upra-

Žarošice v roce 1962, autor F. Mazal

vených cestách až do centra.⁹ Do oslav o hlavních svátcích je tak vtažena celá vesnice, ve vztazích mezi obyvateli a poutníky převládá vstřícnost. Věřící pokládají za čest, mohou-li poskytnout přístřeší cizímu procesí. Vytvořené přátelské kontakty přetrvávají a určité rodiny vytvářejí odpočinkové zázemí pro konkrétní poutníky i více let po sobě. Část domácností se tak mění na šatny, kde se přichozí převlékají do krojů, zdobí nosítka s mariánskými sochami, odpočívají a čekají, až se dostanou na řadu pro vstup do chrámu. Tuto skutečnost zachytila i vlastivědná literatura na počátku 20. století: Poutnické rodiny od pokolení do pokolení uchylávaly se do určitých domů, kde se jim i při největším návalu místo zachovávalo (Vrbas, 1930, s. 530). Kontinuita poutní tradice nebyla v Žarošicích přerušena a je dodržována i v současnosti. Spiritualita místa se rovněž promítla do všedního života obce, náboženské praktiky komunita vnímala a respektovala je (hmamatelný doklad představoval jídelní lístek v místním hostinci, na němž v pátek chyběly masité pokrmy).

Od ostatních poutních míst se Žarošice liší okázalostí hlavní poutě (na svátek Nanebevzetí Panny Marie, slavený druhou sobotu v září) a důrazem na dodržování ceremoniálu. Bohatý program "Zlaté soboty" činí ze Žarošic v rámci současných poutních míst výjimku. Starobylý poutní rituál se zde udržuje zásluhou "starších bratrů" - tradičních vůdců procesí, kdy již během cesty dodržují poutníci přesně stanovený program se speciálním písňovým repertoárem vztahujícím se k tomuto místu: Na dohled žarošského kostela pozdravují zázračnou madonu zvláštní písní a modlitbou. V rámci slavnostní mše jsou praktikovány obřady s ozvěnou barokních prvků, které jsou doloženy v literatuře, ale s nimiž se v našich zemích již nesetkáme: Před vstupem poutníků do chrámu je inscenována píseň - dialog mezi Matkou Boží a hříšníkem zvaná "odpros".¹⁰ Pokračuje dále "poklonou",¹¹ při níž se družičky kladou na zem před oltářem a "pokorou"¹², tj. odevzdáváním věnečků, korunek na oltář. Obdobný obřad spojený s obětováním korunek zaznamenal na Svaté Hoře u Příbrami Karel

Uvítání baleradických poutníků v roce 1971 po návratu ze Žarošic

Procházka, který zde rovněž zachytil "proslulé večerní průvody po ambitech za bohatého osvětlení, jež končily dojemným Zdrávasem svatoborským" (Procházka, 1910, s. 437). Tento v Příbrami zaniklý zvyk nočního procesí s bohatě osvětlenými mariánskými sochami patří k dalším charakteristickým znakům žarošické poutě. Korouhve, honosné krojové průvody poutníků z Hané, Slovácka, Slovenska, ale i z Čech, dekorativní nosítka s mariánskými plastikami i noční procesí jsou v příkrém kontrastu s civilním průběhem poutí na Turzovce.

Formy náboženského projevu se v obou zkoumaných místech navzájem diametrálně liší, i když potřeby

z nichž vzešly, jsou stejné. Oproti individuálnímu přístupu, doposud převládajícímu na slovenské straně, se v Žarošicích jedná o masový fenomén spojený s okázalou formou. Zmíněná střediska mohou sloužit jako ilustrace protikladů spontánní religiozity na straně jedné a institucionalizované na druhé.

Na příkladu dvou poutních míst rozdílných kategorií jsme se pokusili o malý exkurs do religiozity širokých vrstev současné společnosti, o nastínění mnohvrstevného obrazu projevů lidové víry, která je součástí vnitřního života člověka i na sklonku II. tisíciletí.

Družíčky s korunkami na poduškách před vstupem do kostela

Poznámky:

1. Robert Ernst uvádí pro léta 1830 - 1930 v rámci západní Evropy 121 mariánských zjevení, v letech 1930-1983 se jejich počet ještě zvýšil na 232 (Ernst, 1984).
2. Nejnovějším místem mariánského zjevení ve východoslovenské Litmanovce se nezabýváme, přestože je díky aktivitám cestovních kanceláří zaměřených na katolickou klientelu navštěvováno i poutníky z Čech a Moravy.
3. Xerokopie rodné kroniky Jarmily Plíškové z Brna - Kohoutovic je uložena v archivu Etnografického ústavu MZM v Brně. Zpráva o pouti pochází z roku 1981. Výběr z kronikářských záznamů publikovala Eva Večerková in: *Život selské rodiny v brněnském předměstí* (Kohoutovice). *Folia ethnographica* 28, 1994, s. 3-20.
4. Viz pozn. 3.
5. Polští poutníci především z Wisly, Javořinky, Koňakova, Istebne navštěvují Turzovku od konce šedesátých let. Dle ústní tradice si v sedmdesátých letech vyprosila Stefania Urbaczka z Javořinky narození dcer-dvojčat. Informace získány od kurátorky muzea ve Wisle mgr. Małgorzaty Kieresz.
6. V roce 1998 získal Etnografický ústav MZM dvě stránky strojopisu podepsaných Václavem (nar. 24. srpna 1907) a Annou (nar. 20. března 1910) Zajícovými, bytem Ostrožská Nová Ves čp. 8, s detailním popisem zázraku, který se udál ve dnech 24.1., 7.2., 15.2., 5.3., 13.3.1964. V těchto dnech se ve sklenicích naplněných vodou z Turzovky opakovaně zjevila hora na Turzovce, kalich, hostie, srdce s trnovou korunou, postava Panny Marie Lourdské a Panna Maria stojící na kopečku. Uloženo v archivu EÚ MZM.
7. Dle barokní legendy patřily Žarošice velehradským cisterciákům. Ti vybudovali mimo obec v místě dnešní osady Silničná rezidenci "na vinicích" spolu s kaplí Panny Marie. V roce 1322 vykoupla Žarošice Eliška Rejčka a darovala je klášteru cisterciáček na Starém Brně, kterému patřily do josefinských reforem v roce 1782.
8. V roce 1315 (doloženo listinným falzem) byl v obci Žarošice založen farní kostel sv. Anny, po jeho zchátrání postaven na stejném místě v roce 1729 kostel nový. V roce 1784 byla do něj slavnostně přenesena zázračná socha Staré matky Boží z bývalé rezidence Ve vinicích. Po požáru, který socha zázračně přestála, vybudovala obec v letech 1800-1801 kostel dnešní.
9. V dobách normalizace bylo příjezdům autobusy bráněno např. zákazem parkování apod., procesí používala především boční polní cesty. Zákazy ze strany OV KSČ však byly různé obcházeny.
10. Kolem roku 1950 zaznamenal průběh pouti Antonín Kolek. Cyklostylovou kopii, z níž citujeme, jsme našli v terénu. Stav popsany A. Kollem se poněkud liší od dnešní praxe. "Odpros" - Procesí se zastaví před kostelem, jehož vrata jsou zavřena, neboť Matka Boží se zdráhá přijmout hříšníky. Následuje dialog poutníka s P. Marií, poklekání křížem na vrata, která se otevrou a procesí po modlitbě staršího bratra vchází dovnitř. Vzhledem k množství procesí je "odpros" předváděn jednou během sobotních odpoledních bohoslužeb a to před bočním portálem, protože hlavním vchází další procesí (záznam stavu v roce 1993).
11. "Poklona" - V šesté strofe uvítací písně následuje dvojverší :
"Ach, rozmilé panenky, poklekňte,
padněte na tváře své, pokořte se. ..."
Při těchto slovech se položí družičky na zem před oltářem, následuje krátká modlitba a další strofa, kdy na slova:
"Vy, panenky přítomné, již povstaňte,
na Matičku Žarošskou pohlédněte!..."
družičky povstanou a zůstanou klečet.
12. Následující "Pokora" představuje odevzdání věnečků, které mají družičky připevněny ve vlasech, mládenci na rukávu, na oltář nebo na jeho stupně. Při tomto obřadu přistoupí za družičky ženy, za mládence muži a odvážou jim věnečky. U některých procesí přinášejí družičky věnečky ve formě korunek na ozdobném polštářku, který nesou na rukou. Družičky obětující věnečky jsou součástí každého procesí, obětující mládenců je mnohem méně. Tato vysoká pocta patří mladým lidem s dobrou pověstí, kteří jsou vytvářeni staršími bratry a jejich pomocnicemi v průběhu celého roku.

Použitá literatura:

- K. Eichler: *Poutnická místa a milostivé obrazy na Moravě a ve Slezsku I, II*. Brno 1887-1888.
- Z. Winter: *Život církevní v Čechách*. Praha 1896.
- K. Procházka: *Český lid z hlediska prstonárodné náboženského*. Praha 1910.
- Karla Procházky studie o lidu českém. *Český lid* 19, 1910, s. 423-438.
- J. Vrbas: *Z dějin Žarošic*. Brno 1940.
- J. Vrbas: *Ždánsko*. Ždánice 1930.
- Š. Fekete: *Vznik, rozloženie a význam slovenských pútnických miest*. Národopisný sborník 8, 1947, s. 125-144.
- A. Kolek: *Radosťná cesta k Staré matce Boží Žarošské*. Brno 1942.
- A. Kolek: *Žarošská pout'*. Strojopis. Nedatováno. Archiv autora.
- A. Kolek: *Stará matka Boží Žarošská a její poutní místo*. Brno 1969.
- V. Ryneš: *"Imagines Miraculosae doby pobělohorské"*. *Český lid* 54, 1967, s. 182-193.
- V. Frolec a kol.: *Žarošice. Minulost a současnost vesnice v oblasti Žďanského lesa*. Brno 1986.
- R. Ernst: *Lexikon der Marienerscheinungen*. Eupen 1984.
- E. Topitsch: *Volks Glaube und Hochreligion*. In: *Volksfrömmigkeit*. Vídeň 1990, s. 11-20.
- Ch. Daxelmüller: *Volksfrömmigkeit ohne Frömmigkeit*. In: *Volksfrömmigkeit*. Vídeň 1990, s. 21-48.
- V. Frolcová: *Duchovní zpěv žarošických poutníků*. *Vlastivědný věstník moravský* 43, 1991, s. 442-450.
- V. Frolec: *Pout' ke Staré Matce Boží Žarošické jako rituál*. *Vlastivědný věstník moravský* 43, 1991, s. 248-249.
- J. Royt: *Křesťanská pout' po barokních Čechách*. *Český lid* 79, 1992, s. 323-338.
- M. Nodl: *Lidová zbožnost ve středověkých Čechách*. *Dějiny a současnost* 1994, č. 5, s. 16-19.
- P. Charvát: *Pouti ke svatým místům ve středověké Evropě*. *Dějiny a současnost* 1996, č. 4, s. 5-8.

K MOTIVU ADAMA A EVY VE VÝTVARNÉ KULTUŘE LIDU

Miroslav Válka

Renesanční doba rozvojem uměleckého řemesla vyvolala v život figurální motivy inspirované jak biblickými látkami ze Starého i Nového zákona, tak také různými antickými mytologiemi, bájnými bytostmi a dobovými alegoriemi. Tyto scény se objevují na luxusním zboží určeném vyšším společenským vrstvám, šlechtě a městskému patriciátu, jež díky svému vzdělání byly schopny scénám porozumět. K šíření figurálních motivů přispěly tištěné předlohy vydávané ve formě grafických listů nebo přímo tištěných vzorníků. Vzory byly internacionální, měly také arabský nebo byzantský původ a po italské redakci se šířily dále v Evropě.

Prostřednictvím cechovního řemesla řada figurálních motivů pronikla také do lidového prostředí a ozdobila předměty, které měly kultovní význam nebo sloužily k praktickému užití. Samozřejmě, že mytologické scény a dobové alegorie byly v lidovém prostředí s těžší srozumitelné, a proto těžko akceptovatelné. Naopak biblická témata lidové tvůrce oslovila, a tak se staro- i novozákonní motivy často objevují ve výtvarné kultuře lidu po celém evropském prostoru bez ohledu na to, zda jde o prostředí katolické, protestantské nebo pravoslavné.

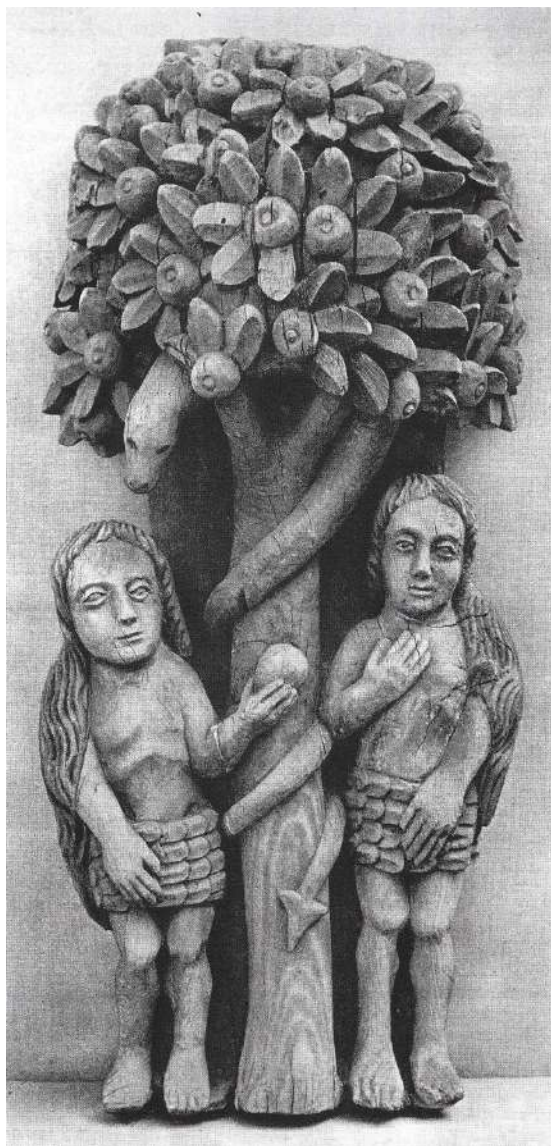
Mezi nejčastěji ztvárněná téma náleží příběh biblických prarodičů lidstva.¹ Adam a Eva jsou zobrazováni v typizované podobě nejčastěji frontálně po obou stranách stromu poznání - nalevo Adam, napravo Eva - tedy v abecedním poradí, což je místy podtrženo uvedením jejich jmen. Scénu provází zvířecí stafáž, která má evokovat prostředí ráje. Středověké ztvárnění hada s ženskou hlavou se na novověkých dokladech neobjevuje.

Podle německého badatele R.Peesche,² který se zabýval problematikou ornamentu v lidovém umění z celoevropského hlediska, motiv Adama a Evy lze najít na dvou funkčně odlišných skupinách artefaktů. První skupina souvisí s křesťanským kultem, s biblickým textem o prvotním hříchu, po kterém následovalo vyhnání z ráje (Gn 3,1-24). Člověk se stal smrtelným tvorem a toto memento měla připomínat případná zobrazení. Protože dědičný hřích sňal z lidstva podle křesťanské věrouky syn Boží Ježíš Kristus svou smrtí na kříži, stává se prvotní hřích jakýmsi protikladem Kristova ukřižování a vykoupení lidstva - smrt je postavena proti věčnému životu.³

Funkci symbolu lidské smrtelnosti plnil motiv Adama a Evy v lidové dřevorezbě a malbě. Proto se objevoval mezi reliéfy na dřevěných křížích, které byly budovány jako projev lidové zbožnosti u veřejných komunikací i v rámci vesnické zástavby. Vedle motivu prvotního hří-

1. Reliéf Adama a Evy na kříži, polychromované dřevo, Dolní Bojanovice, jižní Morava

2. Adam a Eva pod stromem poznání, dřevořezba, Polsko

chu obsahují hlavně novozákonní témata, ztvárněná do podoby celých scén, jednak transformovaná do symbolů mučení Páně (kopí, třítina s houbou, hřeby, kleště a kladivo), Jidášovy zrady (třicet stříbrných), smrti (umrlčí lebka); nechybí Pieta, Sedmibolestná Panna Marie, výjevy z křížové cesty apod. S polychromovanou plastickou výzdobou na dřívku kříže, vytesaného z dubové klády, korespondovala svým stylem malba na plechovém korpusu Kristova těla. Nejznámější doklady řezaných křížů pocházejí z jihomoravského Podluží (obr. 1), kde v Dolních Bojanovicích žil jeden z jejich tvůrců rolník Výmyslický. Na Národopisné výstavě československé v Praze 1895 bylo vystaveno před chalupou z Tvrdonic Výmyslického dílo jako doklad tradičního lidového umění. Později bylo reprodukováno se stručným komentářem také v monografii *Moravské Slovensko*⁴ Obdobný výtvar z Doubrav na luhačovickém Zálesí, datovaný k roku 1870, publikoval A. Václavík.⁵ Tím se tyto dřevěné kříže dostávají do širšího povědomí odborného a objevují se v dalších publikacích o českém a evropském lidovém umění.⁶

Se stejným posláním byl motiv Adama a Evy umístěn na komornější náhrobní kříže a desky venkovských hřbitovů. Nejznámější doklady pocházejí z Rumunska.⁷ V severorumunské Maramuresi se lze s nimi setkat ve vesnici Sapinta, kde je vytvářel místní řemeslník Stan Jon Petras ještě v 70. letech našeho století pro své spoluobčany. Jeho dřevěné náhrobní desky obsahují zajímavé figurální scény ze života zemřelých; rám náhrobní tabule zdobí tradiční lidový ornament, provázený textem o vlastnostech zeměděleho. Mezi oblíbené výzdobné motivy tohoto lidového mistra patří také scéna pod stromem poznání.

Ve volné plastice se objevuje inspirace starozákonní látkou o prvotním hříchu jen sporadicky. V české lidové řezbářské tradici se s tímto motivem setkáváme u současných lidových tvůrců. Jedním z nich byl Josef Chwala (nar. 1906) z jihočeských Prachatic. Jeho volné plastiky Adam a Eva ze 60. let 20. století vyrůstají "z nedogmatické víry, trochu kacířské"⁸ a autorovi vlastní představitivosti. Ještě originálnějšími jsou práce Františka Košíka (nar. 1913), rodáka z Českomoravské vrchoviny.⁹ Košíkův Adam a Eva (1976, 1977) jsou pojati netradičně jako dvě samostatné skulptury, z nichž každá stojí individuálně pod stromem poznání, jehož kmen obepíná had. Na rozdíl od starších výtvarů tito řezbáři ne-

potlačují tělesné znaky postav, nezahalují je do bederních roušek a snaží se o individuální výraz svých plastik.

Naopak ustálený biblický kánon zachovávají ve svých dílech polští autoři. I když religiózní řezba má v Polsku silné tradice, je frekvence této biblické látky minimální či okrajová ve srovnání s novozákonními tématy. Dvě plastiky z polského prostředí, jež publikoval přední znalec polského lidového umění J. Grabowski,¹⁰ pocházejí sice ze vzdálených lokalit - Wadowice (Krakovsko, obr. 2, 3) a Masanow (Poznaňsko) - nicméně oba autoři ztvárnili svá díla vysloveně v tradiční pojetí. Wadovický řezbář J. Wawro jen přidal svým postavám i pracovní nástroje, motyku a rýč, aby symbolizoval jejich další osud. Minimální frekvence této látky souvisí s posláním volné plastiky v lidovém prostředí.

Poněkud jiná je situace v oblasti tradiční lidové malby, za jejíž nejvýraznější doklad bývají pokládány podmalby na skle. I když tyto artefakty opět reflektují pře-

vážné tematiku novozákonní, např. výjevy ze života Krista a Panny Marie nebo zobrazují postavy světců a světic či poutní typy Madon, vyobrazení Adama a Evy je daleko častější než v případě plastiky (obr. 4). Doklady ze středoevropského prostředí (české země,¹¹ Polsko,¹² Slovensko¹³) i z Rumunska¹⁴ ukazují široké teritoriální rozšíření motivu a zrcadlové pozadí na podmalbách z Moravy a Polska zase svědčí o tom, že šlo o motiv frekventovaný až do zániku této produkce v druhé polovině 19. století. Adam a Eva nebyli předmětem modliteb, protože podle lidového podání "to nebyli žádní svatí - to byli enom naši prarodiče",¹⁵ presto podmalby s jejich vyobrazením zdobily "svaté kúty" vesnických jizeb, kde symbolizovaly lidskou hříšnost a smrtelnost. Stejnou funkci měly lidové dřevoryty známé z polského prostředí.¹⁶ Další doklady malířského ztvárnění motivu se váží na výzdobu sakrálních objektů. I když bývají razeny pro své formální znaky do publikací o lidovém umění, plnily

3. Adam a Eva pod stromem poznání, dřevoryt, Polsko

4. Prvotní hřích, pod malba na skle, 2. pol. 19. stol., Rumunsko

z hlediska funkčního jiné poslání, a proto se jimi nezabýváme. Naopak dokladem profánního užití motivu Adama a Evy je malířská výzdoba včelích úlů, tzv. končnic ze slovinského prostředí (obr. 5).¹⁷

V druhém okruhu, který můžeme vtypovat, Adam a Eva symbolizují první lidský pár, který žil v manželství a vychovával své děti. Proto se tento ikonografický motiv objevuje na dárkách z lásky, tj. symbolech manželského slibu, dále pak na bytových textiliích, nábytku a dalších předmětech, které novomanželé získávali svatebním darem nebo si pořizovali během společného života. Nechybí ani na obřadním pečivu spojeném se svatbou.

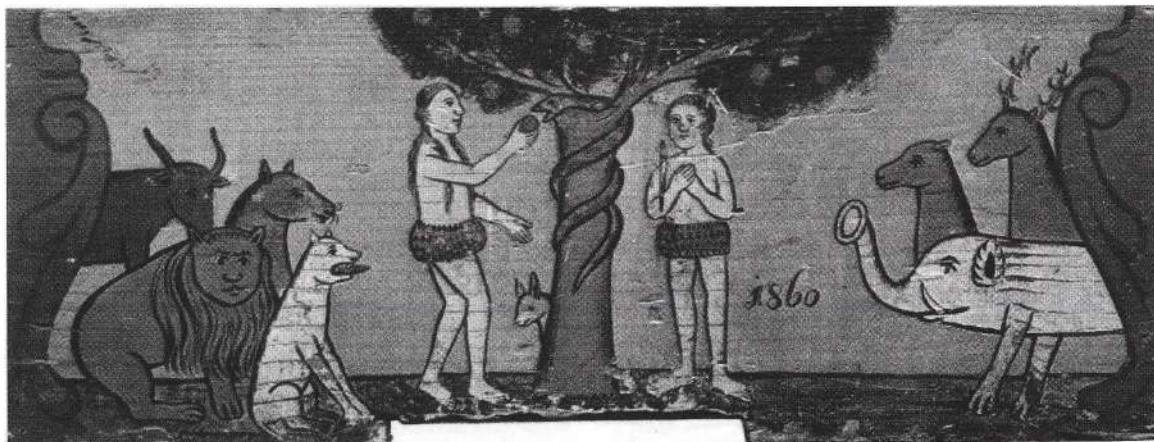
Do kategorie dárků z lásky patřily výrobky perníkůřů, plasticky zdobený perník. Ikonografie perníkářských forem byla mezinárodní, jednotlivé výzdobné motivy se šířily obchodem i vandrem tovaryšů.¹⁸ To vysvětluje skutečnost, že forma na perník s motivem Adama a Evy pod stromem poznání z českého prostředí se příliš neliší od formy ze severopolské Toruně.¹⁹

Z hlediska společenského stejnou funkci plnily také mandlovací desky a písty na praní prádla, známé z různých evropských zemí. V publikacích o lidovém umění se často setkáváme s mandlovacími deskami ze severského prostředí, z Dánska nebo Norska, kde se objevují prarodiče lidstva jako plastická figurální výzdoba vedle dalších výzdoby geometrické či rostlinné.²⁰ Naopak na

mandlovací desce ze slovanského prostředí je horní strana předmětu ozdobena po celé ploše rytým dekorem, jenž znázorňuje jednak starozákonní motiv s Adamem a Evou (obr. 6), jednak novozákonní Pietu a další profánní scény (zbojnické?). Deska je datována k roku 1823, jak bylo ostatně na těchto artefaktech zvykem.²¹ Často se na dárkách z lásky objevují i jména nebo iniciály milenců.

Jako symbol lásky a manželského štěstí se postavy Adama a Evy objevují na svatebním pečivu. I když se jedná o materiál nanejvýš pomíjivý, byla tato forma ztvárnění dokumentována jak v českém prostředí, tak i v jiných evropských zemích.²² Zároveň je dokladem lidového pojetí erotiky a sexuality, která se ve svatebních zvycích skrytě či otevřeně projevovala. Strom poznání vymodelovaný z nekynutého těsta (obr. 8) zdobil stůl nejen o svatbě a dalších rodinných slavnostech, ale také při výročních svátcích, např. o vánocích.

Motiv Adama a Evy byl přítomen jako výzdobný prvek také na svatebních darech. Jednalo se o nábytek (rohové a nástěnné skříňky), nářadí, keramiku a sklo, lněné damaškové ubrusy a další bytové textilie vyšíváné nebo tištěné. Vyšíváné plachty si ženy zdobily samy a inspiraci nacházely v tištěných vzornících, později v tradici. Výrazné doklady užití motivu Adama a Evy najdeme na slovanské výšivce.²³

5. Motiv Adam a Eva na výzdobě úlu, malba na dřevě, 1860, Slovinsko

Různé figurální náměty se objevují na bytových textiliích (prostěradla, ubrusy, ručníky) ze Slovenska už od druhé poloviny 16. století, ale jen v domácnostech šlechty a bohatého měšťanstva. Mnoho těchto textilií se uchovalo v inventářích venkovských kostelů, kam byly darovány po té, co vyšly z užívání. Jak doložil V. Pražák,²⁴ od 18. století se dostávají staré panské interiérové textilie darem či koupí přímo do vesnického prostředí, kde jejich dekor ovlivnil výzdobu na obřadních plachtách, které doprovázely člověka v přelomových okamžicích jeho života - při narození, svatbě a úmrtí. Nejrozšířenější forma, koutnice,²⁵ jako interiérová plachta zastírala lože ženy po porodu a vedle zvykoslovného významu plnila v interiéru i reprezentační funkce. Proto její výzdobě byla věnována patřičná pozornost.

Z uvedeného vyplývá, že spolu úzce souvisely panské bytové textilie, kostelní interiérové a bohoslužebné pokrývky a obřadní plachty z lidového prostředí. Ruku v ruce s tímto vývojem šla i motivická inspirace. Figurální motiv Adama a Evy pod stromem poznání se na těchto textiliích objevuje jednak samostatně, jednak společně s dalšími biblickými motivy. Tyto širší kompozice jsou doloženy vedle slovenského prostředí také z Maďarska a německých zemí.²⁶ Příklady se samostatným motivem Adama a Evy, provedeným odlišnými technikami (výšivka na síti, obr. 7, křížková výšivka), publikoval V. Pražák.²⁷ Najdeme ho i na torzu obřadní plachty (koutnice), jež se nachází ve sbírce Národopisného oddělení Národního muzea v Praze. Výšivka pochází ze sbírky F. Kretze a je také slovenského původu.²⁸ V českých zemích se motiv Adama a Evy pod stromem poznání ve výšivce přímo nevyskytuje. Figurální motivy reflektují jen zoomorní, případně heraldické náměty, a teprve na přelomu 18. a 19. století se objevují ve výšivce Českomoravské vrchoviny rozměrné figurální scény. Motivicky čerpají hlavně z rodinného života a od starší figurální výšivky se liší nejen po stránce technické, ale i námětové.²⁹

Z jiných tradic vycházelo užití motivu Adama a Evy na středověké a lidové keramice. Opírá se také o Bibli, o Starý zákon, ale váže se k aktu stvoření světa a člověka, který popisuje ve dvou příbězích. První příběh (Gn 1-2,3) je křesťanskou kosmologií, druhá část vyprávění přibližuje stvoření člověka: I vytvořil Hospodin Bůh člověka, prach ze země, a vdechl mu v chrpící dech života (Gn 2,7). Hebrejské adam (člověk, lidský rod) se stává vlastním jménem prvního člověka (Gn 3,17). Protože

Adam a adamah (hlína, země) mají stejný jazykový základ, je tím zdůrazněno, že člověk je prach země. Bible přirovnává Hospodina stvořitele k hrnčíři a člověka k hlíně či hliněné nádobě i na dalších místech Bible.³⁰

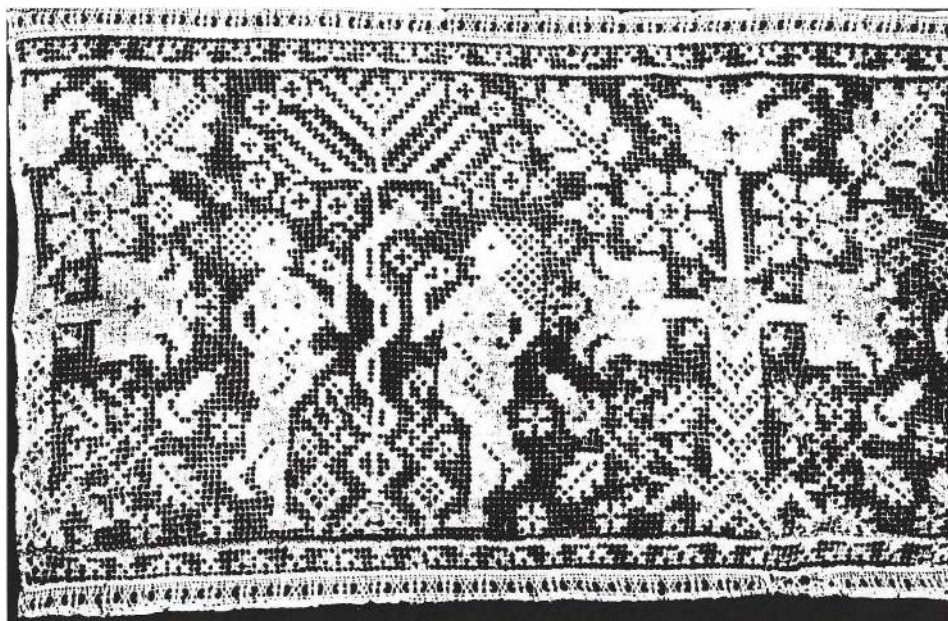
6. Mandlovací deska s motivem Adama a Evy, dřevo, 1823, západní Slovensko

Podle hrnčířské tradice, která se na základě biblického textu vytvořila, byl Bůh prvním hrnčířem a tato představa našla v českých zemích své konkrétní ztvárnění i v hrnčířském znaku, kde jsou bibliční prarodiče lidstva zobrazeni rovněž ve scéně pod stromem poznání (obr. 10). Tento znak udělil spolu s cechovními artikulemi patrně na základě starší tradice roku 1488 hrnčířům na Novém Městě pražském král Vladislav II. Jagellonský. V textu listiny je udělený hrnčířský znak důkladně popsán: "A k tomu z naší zvláštní milosti jim toho dávajíce, aby oni na korouhvi své mohli a měli nésti štít, v kterémžto štítu byl by namalován Adam a Eva, a mezi nimi aby byl džbán, z kteréhožto džbánu byla by jablko vyrostla a na ní ovoce jabloně, a okolo toho džbánu aby byly dva hrnce, a z nich lilium roste, a pod těmi dvěma hrnci vespod an pacholík hrnce dělá na kruhu, sedě na stoličce, jakož svrchu šíře vymalováno jest.³¹ I když se v textu vyslovně nezmiňuje vyobrazení hada, běžně se ho hrnčíři ve znaku i na svých výrobcích zpodobňovali.

Adam a Eva se stali českým hrnčířským symbolem a patrony českých hrnčířů na rozdíl od sousedních zemí, kde těmito patrony jsou sv. Goar, sv. Florián aj.

Artikule pražských novoměstských hrnčířů byly vzorem pro artikule hrnčířských cechů po celých Čechách. Hrnčířský znak s Adamem a Evou pod stromem poznání se dostává na pečeti řady cechů nejen v českých zemích (obr. 9), ale také ze Slovenska, a zdobí také ostatní cechovní památky hrnčířů.³² Tradice o stáří a důležitosti hrnčířského řemesla pronikla také do folkloru hrnčířů, do lidové písně a vyprávění, které byly zaznamenány v mnohých střediscích keramické výroby.³³

Motiv Adama a Evy pod stromem poznání se objevuje od středověku také jako dekorativní prvek na keramice, a to ještě před tím, než se tento symbol hrnčířského řemesla dostal do jejich znaku. Za nejstarší doklad je považován kachel, který vznikl patrně v Kroměříži v druhé polovině 14. století jako dílo místních hrnčířů. Další gotické, většinou komorové kachle pocházejí ze

7. Adam a Eva, výšivka na síti, Slovensko

století patnáctého, tedy z doby zrodu oficiálního hrnčířského znaku. Podrobný přehled těchto dokladů publikoval L. Skružný.³⁴ I když kompozice scény pod stromem poznání, provedená plasticky do mělkého reliéfu, je obdobná, diferenciace se projevují především ve ztvárnění obou postav a jejich situování na pravou či levou stranu nebo mírou stylizace stromu poznání i hada. Vedle prací, které mají charakter lidových výrobků, se tak setkáváme s umělecky dokonalými kusy vyprávějícími o estetickém citění tvůrců.

Mimo kachlů se v období středověkém s motivem Adama a Evy na jiných keramických výrobcích nesetkáváme. Další významný doklad pochází z raně novověkého období. Jde o majolikový kachel ze sbírky Etnografického ústavu Moravského zemského muzea v Brně. Je datován k roku 1550 a protože chybějí bližší nálezové okolnosti, objevil se v odborné literatuře názor, hovořící o práci severoitalské nebo habánské.³⁵ Uvážíme-li fakt, že nejstarší habánské fajánse pocházejí až z konce 16. století,³⁶ a navíc novokřtenci měli přímo zakázáno zpodobňovat lidské postavy, mohlo by jít tedy o dílo zahraniční, severoitalské nebo německé. Vzhledem k tomu, že kompozice dekoru až příliš odpovídá kompozici hrnčířského znaku, je možné, že jeho domácí ovšem nehabánský původ. Této hypotéze by nasvědčovalo i to, že pražští kamnáři jako své vývěsní znamení používali v 16. století pestře polévaný majolikový kachel, který měl obdobně komponovanou výzdobu.³⁷

Od doby raně barokní se motiv Adama a Evy pod stromem poznání objevuje jako výzdobný prvek i na plochém a dutém nádobí. Samozřejmě, že starý hrnčířský symbol lze nalézt na cechovních památkách. K nejvýznamnějším náleží cechovní holba kunštátských hrnčířů,³⁸ která podle datace v podokrají vznikla roku 1657 a nese v podokrají jména i dvou představitelů cechu: TOMASS KREWENEC / MATEG WLASSTOWICKA. Nádobí kónického tvaru, spočívající na třech patkách, s uchem a víkem, má bohatou plastickou výzdobu zvýrazněnou barevně. Uprostřed pod hubkou v kruhovém medailonu je ztvárněn Adam a Eva pod stromem poznání spolu s dalšími drobnými hrnčířskými předměty a zoomorfními motivy.

Tradice, vážící se k symbolu hrnčířského řemesla, přebírají také výrobci lidových fajánsů. Toto řemeslné odvětví se formuje po rozpadu západoslovenských habánských dílen na konci 17. století a vedle západního Slovenska vznikají dílny na několika místech Moravy,

nejdříve v Bučovicích, Nových Hvězdlicích a Vyškově, na konci 18. století v Olomouci, Šternberku, Valašském Meziříčí a jinde. Výrobky moravských džbánkařů, v lidové terminologii toufarů, nesou většinou bohatý dekor, inspirovaný různými zdroji.³⁹ Mezi biblickými motivy je ztvárňována také starozákonní scéna pod stromem po-

8. Strom poznání s Adamem a Evou, pečivo, 1965, Vizovice

znání, např. na západoslovenském soudkovitém džbánku z druhé poloviny 17. století a na džbánu loštického cechu z roku 1728; s realisticky stínovanými postavami se objevuje na fajánsovém džbánu z roku 1725 ze sbírky pražského Národního muzea. Stejně jako výzdoba tzv. tovaryšského džbánu (obr. 12) na svatou vodu ze západoslovenské Stupavy (1836) dokládají postupné uvolňování sevřené středověké podoby motivu.⁴⁰

V 19. století doznívá užití motivu Adama a Evy na tradičních hrnčířských výrobcích, a to jak na cechovních džbánech, tak i na užitkovém nádobí a na kachlích. Vedle tradičních technik ryté⁴¹ a malované je proveden pomocí nalepování.⁴² Plasticky ztvárněný dekor se objevuje kolem poloviny 19. století na dvou džbánech pocházejících ze západní Moravy.⁴³ Značně rudimentální výraz má další doklad z 19. století. Nevelký hrnek válcovitého tvaru je potažen světle okrovou glazurou a v ní je vyryta starozákonní scéna. Po formální stránce neumělý výtvarný projev působí značně expresivně, proto V. Scheufler považuje tento keramický výrobek za jeden z nejvýznamnějších dokladů hrnčířského řemesla v českých zemích.⁴⁴

Motiv Adama a Evy lze najít ještě v 19. století i na kachlích. Základní řádkový kachel, zeleně glazovaný, pocházející z České Třebové nese plastický dekor, jenž

ve zjednodušené formě koresponduje s oficiálním hrnčířským znakem z doby Vladislava Jagellonského. Chybí hrnčíř vytáčeji na příčkovém kruhu džbán, chybějí nádoby, z nichž má vyrůstat strom poznání, i květy po stranách jsou jiné. Lilie, které se v privilegii přímo zmiňují, nahradily jednodušší kopretinové květy. Obě ústřední postavy byly ztvárněny čelně, Eva s klasickým gestem, kdy od hada přijímá jablko. Celá plastická výzdoba kachlu je poněkud schematická a značně rustikální.⁴⁵

Ještě v našem století se vraceli k starému symbolu hrnčířského řemesla slovenští keramikové vyrůstající z tradičního džbánkařského prostředí. Ignác Bizmajer zobrazil na svém keramickém obrázku z roku 1953 prarodiče lidstva v realisticky pojednané scéně pod stromem poznání, provázené nápisem ADAM A EVA.⁴⁶ Také pozdější národní umělec Ferdiš Kostka vytvořil pestře malovaný džbán, črpk, s tímto motivem a roku 1930 i fajánsovou plastiku, která pojednává starozákonní scénu netradičním způsobem.⁴⁷

Motiv Adama a Evy pod stromem poznání není omezen jen na české či slovenské prostředí, jak by o tom svědčily hmotné doklady i skutečnosti týkající se hrnčířského znaku. Obzvláště bohatě je motiv Adama a Evy zastoupen v porýnské hrnčině 18. století.⁴⁸ Velké množství talířů a mís s tímto námětem, provedeným různými technikami malířskými i plastickými, dokládá jeho oblíbenost mezi dalšími náboženskými tématy (obr. 11). Objevuje se i na závěsných keramických obrázcích nebo kachlovém obložení krbu z českého prostředí neznámé. Motiv je znám i v polské keramické produkci.⁴⁹

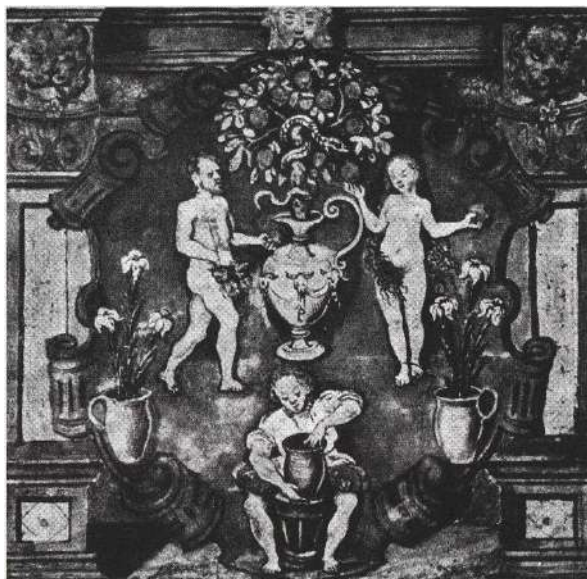
Jak je patrné, motiv Adama a Evy pod stromem poznání byl ve výtvarné kultuře lidu evropských národů různorodě exploatován. Plnil odlišné funkce, když symbolizoval jednak prvotní hřích a smrtelnost člověka v rovině kultu, jednak manželský svazek v rovině obecně lidské. Zejména pro české prostředí bylo charakteristické užití motivu jako výzdobného prvku na keramice. Souvisí s tradicí o stáří a významu hrnčířského řemesla, odvolávajícího se na autoritu biblického textu o stvoření člověka.

9. Pečeť hrnčířského znaku, 1657, Kroměříž

Poznámky:

1. J. Kirchner: *Die Darstellung des ersten Menschenpaares in der bildenden Kunst*. Stuttgart 1903. - L. Röhrich: *Adam und Eva. Das erste Menschenpaar in Volkskunst und Volksdichtung*. Stuttgart 1968 - Obecně k symbolice viz L. Kriss-Rettenbeck: *Bilder und Zeichen religiösen Volksglaubens*. München 1971- R. Jeřábek: *Symbol a symbolika*. Umění a řemesla 1986, č. 4, s. 4-5 - M. Lurker: *Wörterbuch der Symbolik*. Stuttgart 1988- J. Hall: *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*. Praha 1991.
2. R. Peesch: *Ornamentik der Volkskunst in Europa*. Leipzig 1981.
3. *Slovník biblické kultury*. Praha 1992. V tomto smyslu se motiv Adama a Evy objevuje ve velikonočním říkání při vynášení *Smrti*. Viz A. Václavík: *Výroční obyčej a lidové umění*. Praha 1959, s. 176-177.
4. J. Klvaňa - F. Kretz: *Výtvarné umění lidu slovenského*. In: Moravské Slovensko II. Praha 1922, s. 556.
5. A. Václavík: *Luhačovské Zálesí*. Luhačovice 1930, obr. 264- 265.
6. N. Melniková-Papoušková: *Československé lidové výtvarnictví*. Praha 1948, obr. píl. - V. Hasalová - J. Vajdiš: *Die Volkskunst in der Tschechoslowakei*. Praha 1974, s. 211.- E. Deneke: *Euro-päische Volkskunst*. Frankfurt am M. 1980, obr. 194.
7. R. Peesch, c.d., s. 84.
8. R. Jeřábek: *Plastika lidových tvůrců*. Praha 1981, s. 16.
9. R. Jeřábek, c.d., s. 50-51.
10. J. Grabowski: *Dawna polska rzeźba ludowa*. Warszawa 1968.
11. J. Vydra: *Die Hinterglasmalerei*. Praha 1957. - Z. Vachová: *Národopisné sbírky Slezského muzea*. Ostrava 1962, s. 122. - J. Staňková: *Lidové umění z Čech, Moravy a Slezska*. Praha 1987, s. 130. - L. Kafka: *Lidové obrázky na skle ve středních Čechách*. Český lid 81, 1994, s. 226.
12. A. Jackowski - J. Jarnuszkiewiczowa: *Sztuka ludu polskiego*. Warszawa 1967, obr. 259, 261. - J. Grabowski: *Ludowe malarstwo na szkle*. Wrocław 1968.
13. *Slovenské ľudové umenie II*. Bratislava 1954, obr. 571, 572.
14. J. a D. Dancu: *Die bäuerliche Hinterglasmalerei in Rumänien*. Berlin 1980, obr. 29-30.
15. A. Václavík, c.d., s. 486.
16. I. Czarnecka: *Polska sztuka ludowa*. Warszawa 1958, s. 202 - J. Grabowski: *Ludowe obrazy drzeworytnicze*. Warszawa 1970 - A. Jackowski, c.d., obr. 216.
17. G. Makarovič a kol.: *Der Mensch und die Biene/Človek in čebela*. Ljubljana-Wien 1989, obr. 30. Ojedinělý doklad plastické výzdoby včelího úlu s motivem Adama a Evy ze Železnice (severní Čechy) publikovali V. Hasalová - J. Vajdiš, c.d., s. 208.

10. Znak hrnčířského cechu, 1562, Praha

18. M. Melzer: *Ars dulcis*. Umění a řemesla 1979, č. 3, s. 61-63.
19. J. Staňová, c.d., s. 2. - K. Šourek: *Lidové umění v Čechách a na Moravě*. Praha b.d., s. 91. - A. Jackowski, c.d., obr. 194.
20. P. Anker: *Norsk folkekunst*. Oslo 1975, obr. 80. - E. Deneke, c.d., obr. 33.
21. A. Václavík: *Tradície ľudovej drevorezby I*. Bratislava 1930.- *Slovenské ľudové umenie*. Bratislava 1954, obr. 401. - K. Šourek: *Volkskunst in Bildern*. Praha 1956, obr. 40.
22. K. Šourek: *Lidové umění v Čechách a na Moravě*. Praha b.d., s. 95. - A. Václavík, c.d., obr. příl. 94. - J. Staňková, c.d., s. 151.- V. Hasalová - J. Vajdiš, c.d., s. 420.- J. Grabowski: *Sztuka ludowa w Europie*. Warszawa 1978, s. 150. - S motivem Adama a Evy se setkáváme také na na oplatečnicích. Stídal se s dalšími křesťanskými symboly, což souviselo s přípravou oplatků ve vánoční, postní a velikonoční době.
23. V. Pražák: *Slovenské lidové výšivky*. Bratislava 1935.- E. Toranová: *Výšivky minulých storočí*. Bratislava 1984.- Z. Mintalová: *Výšivky svätcov na cirkevných a obradových textilách*. Národopisný věstník 12, 1995, s. 139-148.
24. V. Pražák, c.d.
25. A. Václavík: *Genese obřadních plachet, koutnice a úvodnice*. In: Franku Wollmanovi k sedmdesátinám. Praha 1958, s. 482-529.
26. Takto vyzdobené plachty sloužily v chrámu jako tzv. Hungertuch k zastření kříže v postním období. Obdobně vyzdobená plachta ze slovenského Šariše se však užívala jinak, jako koutnice a prostěradlo pro zeměděle. I když její výšivka obsahuje maďarské nápisy, jde o slovenskou práci, jak konstatuje V. Pražák, c.d., s. 102-104.
27. V. Pražák, c.d., s. 215.
28. A. Voříšková: *Zobrazení světců na textiliích ve sbírkách Národopisného oddělení Národního muzea v Praze*. Národopisný věstník 12, 1995, s. 132-138.
29. V. Pražák: *České lidové výšivky*. Věci a lidé 3, 1951-1952, s. 393-445.
30. *Slovník biblické kultury*. Praha 1992, s. 23. - Přirovnání Hospodina k hmčiči viz Job 10,9 - *Prosím, upamatuj se, že jsi mě učinil jako hlínu a že mě obrácíš v prach*. Iz 64,7 - *Ale nyní, Hospodine, tys náš otec ! My jsme hlína, tys náš tvůrce, a my všichni jsme dílo tvých rukou*. Jr 18,6 - *Cožpak nemohu naložit s vámi jako ten hmčič, dome izraelský? je výrok Hospodinův. Hle, jste v mých rukou jako hlína v rukou hmčičových, dome izraelský*.
31. V. V. Tomek: *Artikule cechů pražských*. Český archiv 24, 1895, s. 486. Vyobrazení bylo několikrát publikováno, např. V. Husa - J. Petráň - A. Šubrtová: *Homo faber*. Praha 1967, s. 97. V komentáři chybě uvedeno 1567 - V. Scheufler: *Das Adam-und-Eva-Motiv im böhmischen Töpferhandwerk*. Létopis, Reihe C-Volkskunde 11-12, 1968-1969, s. 247. - Další doklady viz L. Skružný: *Příspěvek k vývoji hmčičských cechů a hmčičských pracovních nástrojů*. Český lid 61, 1974, s. 155-175.
32. Viz L. Skružný, c.d. - E. Plicková: *Krásná hlíny. Tri storočia tradičného hmčičarstva na Slovensku*. Bratislava 1996, s. 12. - Cinový cechovní pohár ložtických hrnčičů z r. 1693 nese rytý dekor s motivem Adama a Evy. Viz R. Hrbková: *Litovelská hmčina*. Olomouc 1970, s. 9.
33. H. Landsfeld: *Lidové hmčičství a džbánkařství*. Praha 1950, s. 287-295. - A. Lang: *Stará hmčičská píseň ložtického cechu*. Vlastivědný věstník moravský 12, 1957, s. 77-80. - V. Pražák: *Hrnčičské lidové písně z Kunštátu na Moravě*. Český lid 43, 1956, s. 246-251.
34. L. Skružný, c.d.
35. L. Skružný, c.d., s. 156.
36. Nejstarším datovaným výrobkem je džbán z roku 1593. Viz J. Kybalová - J. Novotná: *Habánská fajáns 1590-1730*. Praha-Brno 1981, s. 28. O pravosti džbánu pochybuje P. Kurfürst: *K problémům identifikace moravských křtěnských fajánsů z let 1580-1622*. In: Studie Muzea Kroměřížska 82. Kroměříž 1983, s. 80.
37. Viz K. Šourek: *Lidové umění v Čechách a na Moravě*. Praha [1950], s. 97.
38. V. Pražák: *Technologie hmčičské výroby v Kunštátě*. Československá etnografie 9, 1961, s. 17-20.
39. K. Černohorský: *Moravská lidová keramika*. Praha b.d. - J. Vydra - L. Kunz: *Malerei auf Volksmajolika*. Praha 1956.
40. Viz J. Vydra - L. Kunz, c.d., obr. 154, 155.
41. Rytý dekor se objevuje na džbánu ze slovenského Pukance s datací 1846. Viz E. Plicková, c.d., obr. 104.
42. Na hrnci z Litomyšlska jsou obě starozákonní postavy pojednány odděleně a doplněny plastickým květinovým dekorem. Viz H. Landsfeld, c.d. příl. 48. - Další doklad přidružující se staršího kánonu viz K. Šourek, 1956, c.d., obr. 252.
43. Starší datovaný džbán (1849) má žlutou glazuru a plastickou výzdobu. Tzv. Prokšův mistrovský džbán (1855) je hnědý a jeho plastická výzdoba je zvyrazněna zeleně a žlutě. Viz J. F. Svoboda: *Lidová keramika západomoravská*. Národopisný věstník čsl. 20, 1927, s. 167.
44. V. Scheufler: *Lidové hmčičství v českých zemích*. Praha 1972, obr. příloha č. 65.
45. V. Scheufler, c.d., obr. příloha č. 41.
46. F. Kalesný: *Lidové umění na Slovensku*. Martin 1956, obr. 68.
47. Slovenské ľudové umenie II, c.d., obr. XLIV.
48. M. Scholten-Ness - W. Jüttner: *Niederreinische Bauertöpferei 17.-19. Jahrhundert*. Düsseldorf 1971.
49. R. Reinfuss: *Ludowe kafle malowane*. Krakow 1966, s. 99.

11. Misa s malířským dekore, hrčína, 1683, dolní Porýní, Německo

12. *Tovaryšský džbán, fajáns, 1836, Stupava, západní Slovensko*

ŽIVÁ TRADICE

SOUČASNÉ MASOPUSTNÍ OBCHŮZKY NA VYŠKOVSKU

V důsledku politických a společenských změn v 90. letech 20. století došlo na mnoha místech České republiky k oživení společenského a kulturního života. Projevilo se to mimo jiné v oblasti tradiční lidové kultury, především v lidových obyčejích a obřadech. Zajímavým vývojem prošly oslavy posledních dnů masopustního období na Vyškovsku, oblastně nazývané ostatky. Soustřeďují se většinou do jednoho nebo dvou dnů, a to soboty a neděle před Popeleční středou. Jejich typickými projevy jsou maskarní průvody obchůzkového charakteru a večerní zábavy. Masopust byl ve své podstatě vždy obdobím zábav, karnevalů, plesů, svateb a zabijaček, trvajícím v lidovém prostředí od svátku Tří králů do Popeleční středy, kdy začíná pro křesťany sedmítýdenní půst a po něm následují velikonoce (jejich začátek se řídí podle prvního jarního úplňku). Tak je masopust chápán i v obcích vyškovského okresu. Ostatkové průvody a symbolické pochovávání basy na ostatkových zábavách ohlašují jeho zakončení. Podobu tohoto obyčeje jsem v letech 1992-1998 zaznamenala celkem ve 24 obcích. Byly to: Ježkovice (1992-1993), Ruprechtov, Podomí (1992-1994), Drysice, Prusy-Boškůvky, Pustiměř, Račice, Lysovice, Brankovice, Hvězdlice, Milonice (1994), Vážany u Vyškova, Letonice, Orlovice, Hlubočany (1995), Nesovice, Vícemilice, Dobročkovice, Dražovice, Rybníček (1996), Radslavice (1997), Habrovany, Studnice a Němčany (1998). Ve většině jmenovaných obcí má ostatková tradice dlouholeté kořeny a nebyla, až na zanedbatelné časové úseky, přerušena. Naproti tomu v některých vesnicích došlo k jejímu obnovení po mnohaleté odmlce. K ostatkům se tak po 15 až 30 letech vrátili obyvatelé Ruprechtova, Podomí, Drysic, Račic, Milonic, Rybníčku a Radslavic. Pořadatelé ostatků jsou nejčastěji místní společenské a jiné organizace, jako

sborny dobrovolných hasičů, Sokol, Tělovýchovná jednota, Český svaz žen, Český červený kříž a další, nebo obecní úřady.

Průvod s ostatníky, jak si jeho členové říkají, vychází obvykle v dopoledních hodinách, a to od místního hostince, hasičské zbrojnice, sokolovny, obecního úřadu, tedy z místa, kde se všichni shromažďují a připravují. V jeho čele kráčí hudebníci, hrající na dechové nástroje. Často je mezi nimi harmonikář a bubeník, někdy muzikant s "ozembóchem (vozembóchem)". Začíná se buď žádostí o propuštění ostatkového práva u starosty obce (to bývá většinou výsadou stárků a stárek), nebo představitelů masek utvoří kruh a za doprovodu kapely tančí před východí budovou (uchopí se vzájemně za ruce, pohupují se v rytmu hudby, postupně vcházejí do kruhu a ve dvojicích tančí polku či valčík - například v Dražovicích). Jindy tanec odpadá a ostatníci se seřadí a začnou obcházet jednotlivé domy. Ohlašují se nejen muzikou, která nepřestává znít po celou

dobu obchůzky, ale především křikem, hlasitým voláním, chrastěním různých předmětů, klepáním na dveře či bouchnutím na vrata jednotlivých stavení, zpěvem atd. Tančí s obyvateli domů a současně sami mezi sebou, s kolemjdoucími osobami, zastavují řidiče dopravních prostředků (řidiči musejí zaplatit výkupné), "trestají" občany za nejružnější přestupky, dávají jim "zavdat" (nejčastěji slivovice nebo vína) a všechny zvou na večerní zábavu (v několika málo případech, kdy se zábava pořádá v předvečer obchůzky, zvaní odpadá). Tzv. pokladníci vybírají do kasiček peníze, další ostatníci do proutěných košů syrová vejce. Typickým jevem masopustní obchůzky je napichování slaniny a masa ze zabijaček na šavli některého účastníka a nabízení tradičního ostatkového pečiva - koblihů a božích milostí - dále chlebičků, jednohubek a jiných pochutin. Po skončení obchůzky u posledního stavení se jdou účastníci připravit na večerní zábavu. O hudební stránku programu se stará kapela (hrají se pol-

Vodič s medvědem v čele průvodu. Prusy-Boškůvky 1994

ŽIVÁ TRADICE

ky, valčíky), další průběh zajišťují stárci, maškary, pořadatelé a nakonec všichni přítomni. Zábava vrcholí tombolou, vyhlášením nejlepší masky, nebo pocho-
váváním basy (divadelním obřadem či scénkou, obsahující velké množství vtipů a narážek na místní obyvatele). Bývá zvykem, že se ostatníci sejdou ještě týden nebo čtrnáct dnů po skončení ostatků na tzv. dohrané či dojeté. Jedná se o společné posezení (obvykle s kapelou), při kterém se konzumují zbylé potraviny a nápoje, rozhodne se, co s vybranými penězi (obvykle se použijí na zaplacení kapely, uloží se do pokladny organizace, nebo se jimi uhradí náklady na dětský karneval; v Podomí roku 1992 poskytl obecní úřad peněžní obnos na tehdy populární konto "Míša"), pobe-
seduje se o průběhu ostatků, pohovoří se o přípravách na příští rok. K rozděle-

ní výslužky dochází však zpravidla hned po skončení obchůzky - zejména maso a vejce se uvaří v hostinci a nachystá se z nich pohoštění pro účastníky. Vejce se také na druhý den prodávají.

Mezi maskami je dominantní medvěď, který je považován za tradičního a neměl by nikdy chybět. Obvykle jako první tančí s majiteli domů, řve, chrastí řetězem, pomocí kterého jej ovládá jeho vodič (vybaven zpravidla pokladničkou), tropí neplechu a honí kolemjdoucí děti (v Letonicích na sebe upozornil výšplháním na telegrafní sloup). Výjimečně je medvěď maskou vedlejší (např. v Račicích a Radslavicích) a pouze v některých obcích se nevyskytuje (Ruprechtov, Podomí, Vážany, Hlubočany, Studnice). Ve třech obcích se naproti tomu sešli medvědi dva (Dražovice, Vícemilice, Račice). Další důležitou maskou je policajt. Jeho typickým atributem je dlouhá šavle, na kterou mu obyvatelé vesnice napichují slaninu a maso. Někdy má v ruce plochou dřevěnou vařečku (její podoba je shodná s farulí, o níž bude řečeno později), kterou používá k zastavování řidičů a jako nástroje pro vykonávání trestů. V Drysicích čte policajt žádost o ostatkové právo, v Ruprechtově ho i přijímá. V průvodech je možné vidět i několik policajtů najednou, buď všechny se šavlemi, nebo jinými uvedenými atributy. V každém průvodu je velký počet bab a dědků, ať už ve dvojicích, nebo samostatně, taktéž nej-
různější ženské (s děckem-panenkou - i bez, cikánky, prostitutky...), jejichž před-
staviteli jsou obyčejně muži. (Ženská s děckem v kočárku byla v Podomí roku 1992 - honila místní muže a přitom vykřikovala: "Či je to děcko?". V podobné roli jsme mohli tutéž masku vidět v Prusích-Boškůvkách. V Radslavicích chodila žena s děckem v nůši - kombinace skutečného představitele a figuríny.)
Tradiční jsou také kati a smrti (obvykle s kosou), tj. symboly všeho, co končí, dále šaši, klauni, vodníci, čarodějnice, sněhuláci, Karkulky, myslivci. Hojně jsou zastoupeny maškary představující příslušnost k povolání - hasiči, kominici,

uklízečky, doktoři a jejich sestřičky, holiči, mlynáři a další. Objevují se školačky a pionýrky, vojáci v historických uniformách (v Podomí byli přítomni účastníci napoleonských slavností ve Slavkově, neboť zde někteří bydlí nebo mají známé), nevěsty a ženichové (symboly sva-
teb - Vážany, Studnice). Nápadité byly masky jako pivo (Radslavice), cigareta, klobouk, cukr krystal (Podomí), mouka hladká a mouka hrubá (Lysovice) a další. Vyskytují se i masky zvířat: slepice, labuť (v Brankovicích), prase (pouze v Ruprechtově roku 1994), kůň s vojá-
kem (v Radslavicích). V Ruprechtově je tendence tvořit skupiny pohádkových postav (v roce 1994 to byla Sněhurka se sedmi trpaslíky). Začínají se objevovat masky, připomínající postavy z televiz-
ních pořadů: želva Ninja (na více místech), pes dalmatin (Studnice), televiz-

*Ženská s děckem v nůši.
Radslavice 1997*

Slamák. Radslavice 1997

ŽIVÁ TRADICE

ni "obrazovka Žofka" z nedělního dopoledního pořadu pro děti (Podomí 1993), nebo masky parodující televizní reklamy (bába Tutovka - Ruprechtov 1992 - o půlnoci na zábavě byly vyhlášeny za nejlepší masku ostatků ženy nesoucí transparent s nápisem: "Tyto ženy sponzorují firmy Ariel, Vizír a Carmen." - Podomí 1993). V Prusích-Boškůvkách nesl jeden z aktérů na zádech ceduli s nápisem: "PPF - Pruský pivní fond. Vždycky pivo navíc". Textových projevů je v průvodech nespočetné množství, ať už jsou součástí masek, nebo užívaných rekvizit - například v Orlovicích vezl policajt starý kočárek s nápisem: "Sběrné ostatkové vozidlo. Rádi odlehčíme vašim 'špajz-kám' a komorám. Bereme: špek, slaninu, klobásy, vajíčka, uzené maso, slivovicu. - Máte problémy se slivovicí, nebo s uzeným? Od toho jsme tady my, abychom vám ode všeho pomohli! Použijte našich nezištných služeb! - Dnes večer všichni do sokolovny. Ostatková zábava. Hraje Orlovanka". (Tento policajt měl místo šavle v ruce kulatou plácačku se zelenou a červenou barvou, neboť jeho kostým odpovídal uniformě bývalého příslušníka SNB. Šavli jako atribut nesl řezník.) Ojediněle se vyskytuje postava oděná do slámy, slamák, který je analogií medvěda (Hlubočany, Rybníček, Radslavice). Činnost masek je přirozeně ovlivněna tím, koho nebo co představují. Doktor obyvatele symbolicky vyšetřuje, kat jim symbolicky stíná hlavy, holič je "stříhá" a "holí" (Podomí, Drysice), smrt se ohání s kosou, komíník je černí, mlynář posypává moukou apod. Obchůzka se tak stává lidovým divadlem, ve kterém mizí pomyslná hranice mezi hercem a divákem, jevištěm a hledištěm. Masky si jejich představitelé zhotovují buď sami, nebo si je zakoupí či vypůjčí od přátel a v půjčovnách (nejčastěji ve Vyškově a v půjčovnách brněnských divadel). V prvním případě jsou masky vytvořeny pomocí starých kusů látek, šatů, kombinací textilu a papíru a dostupných přírodních materiálů. Medvěd bývá oděný do starého obráceného kožichu nebo celkové kombinézy

z kožešin, plyše a podobně, hlavu mívá někdy z papíru (vesnice si ji mezi sebou půjčují). Z úspor pořadatelů nebo samotných představitelů masek se kupují škrabošky, papírové čepice a stále více - na úkor fantazie - gumové obličejové masky. Typické jsou převleky mužů za ženy (báby, ženské), ale i žen za muže (doktora představuje žena, sestřičku muž). Součástí příprav masek je i líčení obličejů, které si aktéři provádějí sami, nebo mají k tomu určenou osobu, kterou bývá někdy školený maskér (např. ve Vícemilicích, kde tatáž osoba zhotovuje plakáty a pozvánky, v Drysicích aj.).

V některých ze zkoumaných obcí na Vyškovsku se dosud užívá ostatkové právo - Ruprechtov, Drysice, Pustiměř, Brankovice, Milonice, Vážany u Vyškova, Orlovice, Dobročkovice a Radslavice. Významově je právo symbolem volnosti, svobody, je povolením k skuteč-

něni ostatkového průvodu a zábavy. Je atributem ostatků. Bývá zpodobněno šavlí, na níž jsou navěšeny barevné stuhý a kusy látek (obvykle ze starých součástí krojů) - je to jakási "sukně na šavli" (Drysice, Pustiměř, Milonice, Vážany, Orlovice), nebo barevné trásně z krepového papíru (Dobročkovice), v Radslavicích je na šavli nasazena krojovaná panenka (pokus o zpodobnění hanáckého ženského kroje). V Ruprechtově slouží jako právo šavle bez ozdob. Kromě Vážan a Orlovic, kde je právo nesené pouze jako symbol, se v ostatních uvedených obcích udržel obřad žádání o právo, spojený s a jeho předáváním. Jedinou vesnici mezi jmenovanými, kde právo jako rekvizita neexistuje, jsou Brankovice. V Drysicích, Pustiměřu a Vážanech chodí s právem krojovaní stárci. V Drysicích žádá o právo policajt. Žádost je sepsána na dlouhém kusu papíru, který policajt rozvine a čte ho sta-

Kůň s vojákem. Radslavice 1997

ŽIVÁ TRADICE

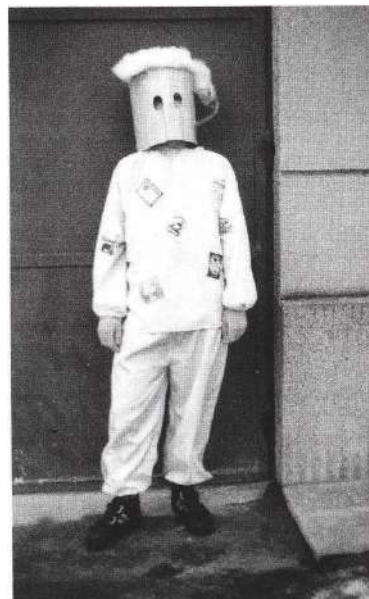
rostovi obce (v roce 1994 před Formanskou hospodou, kde se aktéři sešli). Při čtení textu předává starosta obce nadozené právo prvnímu stárkovi s přáním, aby vše proběhlo v pořádku, druhému stárkovi pokladničku ("krušpánkem" ověšený košíček) na vybírání peněz a třetímu stárkovi faruli, plácačku, kterou za doprovodu hudby a písně "Aj, ta naše Juliána prala šaty u Dunaja" "vyplácí" občany za hříchy učiněné v uplynulém roce. Pravidla "vyplácení" jsou následující: skutečný úder na zadnici dotyčného musí odeznít současně s posledním tónem písně, jinak se role obrátí a od trestané osoby je "vyplácen" stárek. O "vyplatu" se však musí slušně požádat a po jejím provedení za ni poděkovat. V krojích jdou v průvodu v libovolném počtu také stárky, nesoucí košíky, určené pro další výslužku.

Ježibaba a smrt. Radslavice 1997

V Drysicích byly ostatky obnoveny v roce 1993 asi po 15 letech zásluhou místního Sokola. Vzorem pro průběh byl filmový záznam z roku 1962. Podobně probíhá předávání ostatkového práva v Pustiměři, odehrávající se na obecním úřadě. V roce 1994 pořádali ostatky členové místního Sokola (dříve to byl Český svaz žen a Český červený kříž). První stárek žádá o právo, starosta vysvětlí ostatníkům podstatu práva, všichni přítomní zavýskají "Juchú!" a poté se čtou "Vostatkovy předpise a povinnosti". Vše je sepsáno v hanáckém nářečí a reprodukováno pomocí místního rozhlasu. Pak vyjde průvod před obecní úřad, kde starosta, stárce a stárky tančí (v roce 1994 na melodii písně "Ta naše Morava"). Právo nese první stárek, druhý pečuje opět o pokladnu a třetí má faruli. Po tanci se hlavní aktéři seřadí do průvodu v pořadí: policajt, muzikanti, stárce s právem, za nimi ještě muž s obrovskou symbolickou farulí a vedle něho dva muži s demižony. Farulí bývá v průvodu více. Při "vyplácení" se též zpívá (nebo jen hraje) píseň o Juliáně, ovšem ve variantě o dvou slokách: "Aj, ta naše Juliána prala plenky až do rána" a "Aj, ta naše Juliána tancovala až do rána". Podmínky "vyplácení" jsou stejné jako v Drysicích. V sobotu prochází ostatníci v Pustiměři dědinou jen s kapelou, aby ohlásili začátek ostatků. Obchůzka po domech probíhá až v neděli po zábavě Ve Vážanech u Vyškova byly v roce 1995 ostatky slaeny po dvouleté odmlce. Právo nesl opět první stárek, další dva měli plácačky, třetí demižon. Tři soudci udržovali cestou pořádek a udělovali drobné tresty obyvatelům vesnice za jejich přestupky. Plnili tak podobnou úlohu jako dva policajti se šavlemi, kteří šli v čele průvodu. Pořadatelem byl místní Sokol. V Dobročovicích žádá o právo starosta sboru dobrovolných hasičů starostu obce. Ten pronese přání, aby se ostatky vydaly a žádá je o hlídání práva, poté si s ostatníky připije a předá jim do pokladny peníze. V Radslavicích byla ostatková tradice obnovena v roce 1996 přibližně po

patnáctileté přestávce. Iniciátorem byl místní hostinský. Průběh ostatků byl seřazen na základě vzpomínek bývalých účastníků a jako pomůcka posloužili částečně zápisy v místní kronice z roku 1957. V roce 1997 předal právo starosta obce hlavnímu organizátorovi se slovy: "Vážený pane stárku, jako představitel obce vám předávám tuto krásnou dámu jako symbol obecního práva na celý dnešní den až do půlnoci. Musíte ji uhlídat, nesmíte si ji dát sebrat. Výkupné potom bude velmi drahé!" (Oslovení stárku se zde údajně dříve užívalo, nyní je spíše formální.) V Orlovicích je právo nesené přímo starostou obce. Organizátoři jsou hasiči. Osobitou tradicí ostatků mají v Milonicích. Jednou za pět let uspořádají ostatníci "historický průvod obcí", přičemž se předává ostatkové právo. Aktéři jsou oděni do historických

Maska piva. Radslavice 1997

ŽIVÁ TRADICE

kostýmů. Nesmí mezi nimi chybět rychtář a baron s baronkou. V roce 1994, kdy byla tato místní tradice obnovena po 23 letech z podnětu starosty místního Sokola, vypadal průběh obchůzky (sestavený dle jeho vzpomínek) takto: Ostatkový průvod se vydal od místního hostince k budově obecního úřadu, kde čekal s nazdobeným právem starosta Milonic. Hlavní organizátor přečetl žádost o právo a starosta ho předal určitému občanovi (měl by to být rodák z Milonic, ale především člověk, který je slušný a dělá něco pro obec). Ten pak šel spolu s rychtářem, nesoucím ještě vlastní "rychtářské právo", v průvodu za starostou Sokola. Ubírali se k domu představitelů barona a baronky, které požádali jako představitelů vrchnosti o povolení oslavy ostatků. Oba představitelé panstva nasedli do bryčky s koňmi a průvod prošel obcí. Baronka cestou házela bonbóny dětem. Právo střežily dvě dvojice policajtů. Prohřešky občanů, mezi něž patřilo například nesmeknutí před právem, zapisovali dva soudci. Právo, které je tu zastoupeno vlastně dvakrát, je chápáno jako symbol volnosti, kterou kdysi udělovala vrchnost v době ostatků svým poddaným. Proto tedy průvod v historických kostýmech. Miloničtí usuzují, že toto právo se má udělovat právě jednou za pět let. Další čtyři roky prochází vesnici průvod v libovolných maskách, s medvědem v čele. Do Ruprechtova se vrací ostatková tradice v roce 1992 po 30 letech zásluhou členky Českého červeného kříže, přistěhované z Bohdalic. Iniciátorka zde aplikovala model ze své rodné obce. Policajt přečte na obecním úřadě do rozhlasu pozvání na ostatkovou zábavu a žádost o právo. Starosta přečte krátkou formuli o povolení k ostatkům a předá mu šavli jako žezlo, čili právo, kterým má vládnout. V Brankovicích jdou účastníci průvodu žádat o právo ke starostovi obce tak, že jeden z hlavních organizátorů, (v současné době člen výboru místního Sokola), přečte žádost a starosta mu dá povolení bez předání jakékoliv rekvizity. (Také v Rybníčku se v roce 1996 neslo

ostatkové právo, ovšem zásluhou členů vyškovského folklorního souboru Trnka, kteří přišli v krojích a maskách pomoci místním organizátorům. Jinak se zde právo neužívá.) Právo figuruje ještě na ostatkových zábavách, kde se zavěsí u stropu v tanečním sále tančí se pod ním (nejprve stárce a stárky) a musí se hlídat. Ostatkové právo (rekvizita) je v uvedených obcích během roku uchováváno u určité osoby, obvykle vlastního výrobce (nejčastěji je to žena) a jeho rodiny (např. v Radslavicích je právo v péči bývalé členky místního Sboru dobrovolných hasičů, kteří v minulosti ostatky pořádali). V Drysicích se o právo stará hlavní organizátorka, představitelka první stárky, v Dobročkovících starosta obecního úřadu (dle jeho výpovědi je právo staré asi 70 let a je dílem skupiny tehdy mladých děvčat). Podle potřeby se právo obnovuje (stuhu a látku se perou, škrobí, vyměňují) a v předvečer ostatků nebo těsně před jejich zahájením ho pořadatelé předají starostovi. Kroje se shánějí podobným způsobem a zpravidla na stejných místech jako masky. Je to však mnohem těžší, protože vlastní výroba většinou z důvodu náročnosti a finančních nákladů odpadá. Účastníci jsou odkázáni na stávající sortiment půjčoven, a tak stárce a stárky z Vyškova nosí většinou slovácké kroje, nejvíce kyjovské a vlčnovské. V několika případech se podařilo ostatníkům zapůjčit kroje hanácké (ve Vážanech a Pustiměři). Historické kostýmy v Milonicích byly pořízeny prostřednictvím divadelních půjčoven v Kyjově a Uherském Hradišti.

Jádro účastníků ostatkových průvodů tvoří především jeho organizátoři, kteří jsou současně režiséry celého dění. Neaktivnější z nich jsou ti, kteří mají herecké vlohy a dovedou pobavit občany. Počet účastníků se pohybuje zhruba od deseti do padesáti, je závislý na jejich zájmu. Pevně stanovené, jak jsme se přesvědčili, jsou počty stárků. Obchůzky se účastní jak muži, tak ženy a děti. Dá se říci, že převládají spíše muži, ale uvedená skutečnost je ovlivněna

druhem pořádající organizace: jde-li například o hasiče nebo fotbalisty, převládají muži, je-li to Český svaz žen, je v průvodu více akterek (Ježkovice). Připojují se k nim rodinní příslušníci. Děti bývá méně, ale například v Ruprechtově roku 1992 se k ostatníkům přidala velká skupina dětí v maskách ze zimní školy v přírodě, které se o pořádání průvodu doveděly prostřednictvím plakátů. Věková hranice mužů a žen je neomezená. Věk stárků a stárek ve zmíněných obcích byl přibližně dvacet až čtyřicet let, nebylo důležité, zda jde o osoby svobodné či vdané a ženaté. Měřítkem jejich volby je spíše zodpovědnost a schopnost dokonale splnit úlohu, která jim byla svěřena. To se týká i představitelů medvěda a dalších. Podle toho je jim také daná role přidělena i v příštím roce. Množství magických úkonů provádě-

Nesení ostatkového práva.
Radslavice 1997

ŽIVÁ TRADICE

ných za účelem zajištění bohaté úrody a plodnosti zcela ztratilo svůj význam. To, že hustota medvědovy srsti a množství obilných klasů na těle slamáka měly symbolizovat hojnou úrodu a prosperující hospodářství, stejně tak tanec těchto masek s obyvateli, o tom se již málo ví. Při položení otázky typu: "Proč vlastně slavíte ostatky?" jsem se nejčastěji setkala s odpovědí: "Je to tradice." Snaha o zachování tradice je hlavním důvodem k udržení životnosti ostatků, dalšími jsou např.: pobavení samotných organizátorů a účastníků a současně všech obyvatel, zlepšení finanční situace pořádající organizace, touha udělat něco pro děti a další. Podnětem k návratu léty přerušovaných ostatků ve zmíněných obcích byla především tendence oživit zdejší společenský a kulturní život, související s pozvednutím prestiže samotné obce. V Ruprechtově se navíc snažili nahradit zaniklou tradici krojovaných

svatováclavských hodů, které se zde takto slavily naposledy někdy v 80. letech 20. století. Podomí a Rybníček k tomu měly ještě specifické důvody, a sice zřízení samostatných obecních úřadů (Podomí patřilo do roku 1990 ke Krásensku, Rybníček do roku 1994 k Ivanovicím na Hané). V Račicích byly ostatky obnoveny roku 1994 asi po patnáctileté přestávce. Hlavním důvodem bylo pobavení dětí. Iniciátorkou byla místní švadlena, členka výboru Sokola, která se do Račic provdala z Ofešina. Vzorem pro průběh byly právě ořešinské ostatky (podobná inovace obvykle jako v Ruprechtově).

Samostatnou kapitolu by si v tomto příspěvku zasloužily i vlastní přípravy na ostatky. Pro ilustraci uvádím alespoň, že: při přípravách je důležitá osoba hlavního organizátora a malá skupina lidí, kteří mu pomáhají. Včetně ujasnění průběhu ostatků a stanovení pravidel

k udržení pořádku v obci je nutné zhotovit, roznést a vylepit pozvánky, plakáty, vyzdobit sál pro zábavu a zajistit vše, co již bylo řečeno. Všechny záležitosti se projednávají na společných schůzích členů výboru pořádající organizace, které probíhají několikrát do roka.

Při organizaci ostatků na Vyškovsku jsem se setkala se skutečností, že některé vesnice nedodržely správný termín oslav. Konaly se se sedmi i více denním zpožděním, tedy již v době postní, nebo naopak o několik dnů dříve. Příčinou bylo nezajištění kapely na správnou dobu. Pokud jsou k dispozici místní muzikanti (jako v Podomí "Kocouři" nebo v Němčanech "Němčanská kasace"), nejsou s hudbou problémy. Vesnice si však někdy kapely mezi sebou půjčují a je logické - ovšem pro ostatky nevyhovující - že nemohou působit na dvou nebo více místech současně. Včasné zajištění je nutné zejména u profesionálních či poloprofesionálních těles, například Podboranky, Mistřihánky a dalších. Situace je obtížnější, objednávali-li se hned dvě kapely - jedna do průvodu a druhá na zábavu.

Na závěr svého pojednání bych se ráda zmínila o zvláštním zvyku, který jsem zaznamenala v roce 1998 ve Studnicích a s jehož obdobou jsem se zatím nesetkala v žádné z dosud zkoumaných vesnic: v ostatkovém průvodu dominují dvě tradiční masky - kominík a starosta. Kominík jde několik metrů před vlastním průvodem (vždy v doprovodu další masky), tluče na okna domů a do pokladničky vybírá drobné peníze. Za ním kráčí průvod se starostou, držícím v ruce dřevěnou plácačku na způsob farule a vybírajícím větší peněžní obnosy. Kominík se nesmí s průvodem setkat. Stane-li se tak, starosta ho "vyplatí" na zadek plácačkou se slovy: "Za práva starosty, za práva ostatníků a všech občanů naší obce!"

Na závěr uvádím celkový text ostatkového práva z Drysic z roku 1994 (přepsáno dle originálu bez jakýchkoliv úprav):

Ve Vicemilicích u Bučovic se v roce 1996 sešli dva medvědi se svými vodiči.

ŽIVÁ TRADICE

Žádost o vydání "Vostatkového práva"

Vážení občané, přátelé milí
vy všichni, co jste se zde shromáždili
přicházíme dnes zase,
stejně jak loni o tomto čase,
o právo "vostatků" žádati -
masopustním zvykům a tradicím dostátí.

Vás, pane starosto,
jak letitý zvyk žádá
prosíme o propůjčení
"Vostatkového práva".

Žádáme Vás v poslušnosti,
nenesem žádné dárky
namísto nich Vám představuji
tyto tři naše stárky.

Ti budou dodržovat zákony,
bdět nad "PRÁVEM"
a ctít vládu.....
a místo kořalky, pit jenom limonádu.

První stárek:

Kupčák Vítek,
s "PRÁVEM" by nám hnedky utek,
předejte mu symbolicky
odznak jeho stavu....
....jestli právo neuhlídá
kratší je o hlavu.

Druhý stárek:

Jirka Dokoupil,
Na "plnou kasu" si už připil,
předejte mu symbolicky
odznak jeho moci....
....co nestihne spočítat za dne
dokončit musí v noci.

Třetí stárek:

Každá výplata farulou
na správné místo padne,
pevnou rukou - jako loni
Ryšánek Laďa vládne.
Předejte mu symbolicky
odznak jeho práva,
na přání vyplatí každého -
- i kdo nepožádá!
A bez poděkování výplata je marná -
- zopakujte se s radostí znovu
a ještě k tomu zdarma!!!

Vám "Starosto" děkujeme
za projevenou důvěru,
setkáme se s Vámi rádi
v sokolovně k večeru.

Právo budem opatřovat
a ctít moc nám danou,
ve zdraví ať můžem říci,

za rok
NA SHLEDANOU!

Nařízení pro tři pustiměřské stárky
(dívky) z "glejtu", který se čte po žádosti
o právo a nese název: "Vostatkovy
předpise a povinnosti", je z dob, kdy os-
tatky v obci organizoval Český svaz žen
(jedná se o první tři paragrafy z cel-
kových dvanácti. Psáno dle skutečné
předlohy, tj. i s pravopisnými chybami):

§ 1. První stárkova musí dobře hlídat
toto čestný právo, aby ho nikdo neukra-
dl. Dyby se toto nešťěstí s temto právem
stalo, tož dostane 25 ran na zadek.

§ 2. Druhá stárková se musí starat
aby nedostala na zadek a abe měla furt
plné kaso peněz. Mosi ale dávat sakra-
msenské pozor, abe ji do té kase nikdo
nelezl a nečoměl, jak tá kasa vepadá
ovnitř a jestli není vopatřená poplašným
zařízením na chetání zlodějů. Kdyby se
ale přece toto stalo, tož stárkova dosta-
ne na zadek tolik ran, že to ani nedos-
tala vod rodičů, dyž se dozvěděli, že ve
14 letech měla fešáka. Kdo be chtěl
stárkové veplácet, nesmi jo mlátit tak,
že be měla na zadko modry fleky, který
be se ji mohle lópat jak fasáda na soko-
lovně a veřejných budovách.

§ 3. Třetí stárková se ho pozorňoje
na to, abe měla furt zabezpečené dobré
troňk, dobré gořalko, plzeňsky pivo a
dobry vino. Tem bode zabezpečená
dobrá nálada. Nesmi také zapomět na
naše stařenke a stařečke - tem mosi vě-
novat velkó pozornost. Všeckém mosi
zavdat' slabé gořalenke, protože všeci
majó vesoké tlak Stařeček mužó mět
troňk troško selnější, ten jenom poró-

čijó. Stařenka vaříjó, popravujó, hoklózí-
jó a ještě přetem vopatrujó děcka. Ještě
šťěstí, že só v módě 2 děcka a že máme
dobrú mateřské školko. Proto dyby na
ně stárková zapoměla, dostane 10 ran
na zadek.

V příspěvku jsem použila údaje, získané
na základě vlastního pozorování, výpovědi
přímých účastníků ostatků v jednotlivých ob-
cích, výpovědi pamětníků, na místě poříze-
ných videozáznamů, fotografií a výsledku své
diplomové práce (*Výroční obyčej v jihozá-
padní části Dražanské vrchoviny*. Filozofická
fakulta MU Brno 1993). Přihlédla jsem též
k výsledkům dotazníkové akce o dodržování
lidových výročních obyčejů na okrese Vyškov
v letech 1990-1995, které jsem uveřejnila
v Muzejním zpravodaji, vyd. Muzeem Vyš-
kovska v roce 1997 na s. 13, a ve Vyškov-
ských novinách ze 4. dubna 1997 na s. 5.
Zprávy o ostatcích v uvedených obcích jsem
průběžně publikovala ve Vyškovských novi-
nách.

Markéta Mikysková

Starosta "vyplácí" kominika (vlevo čert).
Studnice 1998

Milý Janku, tento dopis ti dlužím už tuze dlouho. V dubnu, kdy to bylo aktuální, jsem se loučil se svojí třidevadesátiletou mamičkou a vypořádával se radikálně se svým kyčelním kloubem. Víím, že Tě přišly pozdravit desítky přátel. Ale stejně: ti, kteří znají a ctí Tvoje muzikantství, by snadno obsadili nejméně jeden velký stadion. Ale k čemu to? Vždyť ta muzika, již jsi věnoval celý život, si říká spíše o blízkost v prostoru i v souznění. Vidím Tě za cimbálem, s hlavou doleva nachýlenou, s paličkami, které vynalézavě a s jistotou zdobí nápěv a dodávají výraz a kuráž celé kapele, která patří ostatně k těm nejlepším, jež můžeme v této zemi slyšet.

Tvůj jedinečný rukopis je patrný z každé úpravy. Kolikrát jsem při poslechu Tvé kapely musel myslet na Janáčka. Ne snad pro diskutabilní pojem autenticity, ale pro to vášnivé zaujetí a

zjevnou touhu sdělit lidovou hudbu způsobem přesvědčivým a výmluvným. Co je za tím vším dovedností, poznání, ale i lásky. Musím myslet na ono goethovské, že člověk nepoznává nic, co nemiluje, a čím úplnější má být poznání, tím silnější a životnější musí být láska, nebo jinak zase Leonardo da Vinci, velmi stručně, ale výmluvně: Každá velká láska je dcerou důkladného poznání.

Mám rád Tvoji rozhlasovou redaktorskou práci. Tvoje komentáře k vysíláním pořadům nejsou jen o muzice, ta přeci přesvědčivě zní, ale často o životě, v němž vznikala a vzniká a jejíž ovlivňuje. Měls to štěstí, že na Tvém rodném Valašsku, ba přímo v Tvé rodině byla lidová hudba něčím živým. Díky Tobě dostaly mnohé zaslechnuté písničky grafickou podobu, aby se jejich poselství dostalo o jednu generaci dál. Jak Ti rozumím! Kdykoliv dostanu v rozhlasu příležitost, dokážu mluvit jen o tom, co jsem sám zažil, zazpíval, zahrál nebo co mě výrazně oslovilo. Na encyklopedie jsou tu naštěstí jiní.

Shromáždils kolem sebe dobré instrumentalisty. Doufám, že jsou Ti vděční za náročnost, která je Ti rovněž vlastní. A co zpěváků jsi postavil na podium nebo k mikrofonu! Jarmila Šuláková, Jožka Laža, Luboš Holý, to jsou Tvoji zpěváci erbovní, ale jak víím, jsou jich desítky, co s Tebou osobitě a pěkně zazpívali. I já děkuju za příležitost zazpívat si s Technikem několik písniček z Hané. Každá z těch cest do Ostravy byla spojena s očekávaným těšením ze zvuku kapely a z dobré atmosféry, vždy s potřebou po poctivě odvedené práci.

Já však víím něco, o čem se ví málo, a to je Tvoje činnost u Pražských madrigalistů. Co to bylo titulů z období gotiky, renesance a baroka, na nichž jsi měl účast nejen jako interpret, ale také jako podílík na realizaci starých zápisů. Tvoje jméno by se mělo číst v dějinách slovenské hudby. Tvoje realizace skromných zápisů Uhrovecké zbierky, Zborníku E. S. Lányiovej, J. A. Šantrocha, z Melodiária Anny Szirmay-Keczerovej nebo z Pestrého sborníku,

to jsou skladatelské výkony vystihující dobový styl, ale též výrazné kmenové vlastnosti: temperament i zádumčivost. Není také divu, že Tvé mimořádné cimbalistické dovednosti využili soudobí skladatelé, kteří komponovali své skladby Pražským madrigalistům "na tělo". Stůžtež tu aspoň Pragensia Petra Ebena jako skladba z nejkrásnějších, tak úspěšná i za "Velkou louží", v níž právě Tvůj cimbál sehrál náročnou, výraznou a jedinečnou úlohu. Jsem rád, že jsme spolu prožili jednu významnou etapu tohoto vzácného souboru ve zkušebně, jež byla dílnou, ale též na dalekých cestách i doma.

Milý Janku, jsem rád, že ti mám napsat dopis a ne učené pojednání. Neuměl bych to. Kéž se však někdo takový najde: Zasloužil by sis to.

Přeju Ti všeco dobré: stálou chuť k darům života i k práci, dosti příležitosti k těšení a klidné srdce tlukoucí pravidelně v radostném, ale poklidném tempu plodného života. Opatruj sa, jak na Moravě říkáme. Též Nadě a Tvým potatěným synům srdečné pozdravení.

Tvůj

Pavel Jurkovič

ON NEMOŽE JINAK...

Jak muzikantské a zpěvné geny ten rod v sobě nese. Stačí se postavit nad Hrubou Vrbku a nechat k sobě přiletět ty hlasy, ten projev... *Hrubá Vrbko, Hrubá...* Hrbáče, Miklósči, Ďuge, Holí... ostatně k tomu můžete přičíst brilantní tóny vnuka Dušana, "virtúza" na klavír až z Brna.

Měl jsem černobílou fotografii: sedím v roce 1977 na pokraji pódia Horňáckého stadionu v javornickém kroji vypůjčeném od Jurenů s tehdy čtyřlístyřicetiletým Dušanem Holým, který se mě ptal: "Tata byl kominár, že? Děda ještě žije?" Děda (ročník 1900) umřel vloni, fotografii sežraly myši. Ale tak jsme se s Dušanem Holým seznámili. Byť jsem

SPOLEČENSKÁ KRONIKA

ho samozřejmě znal. Nejenom po zpěvu, ale i po rodinných legendách. Hlavně po té, jak se bratři Holí, starší Luboš a mladší Dušan, vsadili zkraje padesátých let s naším tatou, že on nepřeskočí během kteréhosi strážnického vystoupení souboru Čierny Balog vatru planoucí na pódiu. Už jsem to psal do Literárních novin, že tata byl sokolským přeborníkem ve skoku vysokém stylem "horajn". Ten oheň přeskočil, ale vzplanul na něm módní montgomerák. Před uhořením a zákrokem rozružené SNB zachránilo tatu jedno ze strážnických jezírek.

Před dvěma roky jsem si dovolil pronést na úvod rozhlasového Antikvariátu věnovaného osobnosti Dušana Holého tato slova:

Jedna lidská vlastnost bývá obvykle tvůrčím lidem odepřena. Čím více jsou žádáni, tím více podléhají a nadbíhají šalbě a klamu světa, který si nakonec jejich talent rozpustí jako mýdlo v kalné vodě povrchnosti, již se bůhvíproč říká

úspěch, popularita, sláva. Nechci tím říct, že onou ctností, na niž se snadno zapomíná, je pouhá skromnost, mám na mysli spíše schopnost být věrným sám sobě, to tvrdohlavé trvání na svém. Takový postoj se může jevit dosti staromilským. Ale věřte nebo nevěřte, v našem multimediálním čase je znamením nezávislosti, umožňujícím svobodně, bez vnějších tlaků rozhodovat o tom, pod jakou práci, jaké dílo připojím beze studu své jméno. (...) A jako vždy, když je pod něčím podepsán Dušan Holý, ať se jedná o knihu o legendárním hornáckém hudci Majstru Joženovi Kubíkovi - *Mudrosloví primáše Jožky Kubíka* či svědectví o romském holocaustu a osudu Romky Růženy Danielové - *Žalující píseň* nebo o autorské pořady Hornáckých slavností, jsme svědky nevšedního náhledu do nitra věci. Není to jenom přístup vzdělaného etnomuzikologa, ale především silný hlas srdce a zpěv duše

Dostalo se mi typické reakce: "Břeťo, tos neměl. To si já nezasloužím..."

V posledních letech se tento "filosof hornácké písně" (jak ho nazval Jaromír Nečas) či "nejskvělejší z hornáckých tenorů - a že jich tam je" (tak ho označil Jiří Černý) stahoval do ústraní, stával se vzácnějším. Ti, kteří nad tím nechápavě kroutili hlavami, nepochopili rozměr té vzácnosti. Je tady ještě dílo, které se musí dokončit. K připravovanému vydání knihy *Mezi paletou a písní* (*Vyprávění o malíři Frolkovi a jeho rodině*), které podává MUDr. Antoš Frolka, ale které několik let zpracovávali Dušan a Ludmila Holí je výstižné motto: "Čas zametá rychle všechny stopy po lidech, kteří už odešli - po jejich životě a činech."

A co já vím, v rukopisech čeká *Zpěvákova zповěd' (písně a vyprávění zpěváka Pavla Duráka z Nové Lhoty)* a konečně repertoár babičky Kateřiny Holé a otce Martina Holého *Z rodného domu*. Je třeba dokončit práci na fakultě a všimněte si dramaturgie a trvale vysoké kvality nahrávek produkovaných rodinným vydavatelstvím ATON (Hornácký advent, dvakrát Jura Hudeček, Vladimír Klusák, Antoš Frolka, Nepretvářené muzicírování, Pokoj lidu všemu...připraven je Jan Miklošek, Jožka Kučera...). A též je tu jedna vlastnost, která vylučuje, aby se Dušan projevoval veřejně jako zpěvák - zpěvec všude tam, kde by ho chtěli slyšet. On zpívá s obrovským citovým nasazením, s hloubkou prožitku a současně s tak velkým pocitem odpovědnosti, že to nemůžete mít každý den, bár by se nám to nepřejelo.

Když jsem ho poprosil o krátkou výpověď, která by zdůvodnila jeho účast v televizním záznamu protirasistických koncertů Hořký plamen (sklidil bouřlivý potlesk a byl vrcholem večera ve společnosti Jiřího Stivína, Hradišťanu, Emila Viklického, Věry Bílé...), dlouho hledal slova. Pak omluvně vyhrknul: "Já jsem nemohl jinak."

Břetislav Rychlík

SPOLEČENSKÁ KRONIKA

JAN KADLEC ZEMŘEL
(17.8.1927-25.4.1998)

V krátké době ztratila Haná dva významné představitele folklorního hnutí. Po E. Flašarové, jejíž nekrolog Národopisná revue otiskla v předcházejícím čísle, je to Jan Kadlec, choreograf, umělecký vedoucí souborů Mánes a Klas a výrazná osobnost, která formovala téměř půl století hanácké folklorní dění. Při získávání podkladů k personálnímu heslu do publikace *Od folkloru k folklorismu. Slovník folklorního hnutí na Moravě a ve Slezsku* (Strážnice 1997), jsme měli možnost blíže se seznámit s jeho životními osudy a poznat vztah k lidovým tradicím, zejména hanáckému tanci.

J. Kadlec pocházel z Prostějova, kde získal středoškolské vzdělání a prožil bohatý, kulturními aktivitami naplněný život. Patřil ke skupině prostějovské mládeže, která pod vedením sběratele a národopisného pracovníka F. Novotného vystoupila v Praze na Všestudentském kongresu s programem hanáckých písní a tanců (1945). Spoluprací s F. Novotným a sběratelkou hanáckých

tanců a dětského folkloru L. Mátlou-Uhrovou získal J. Kadlec široké zkušenosti s hanáckým tancem, které uplatnil v souboru Mánes, jehož choreografem a uměleckým vedoucím dlouhá léta byl. Pod jeho vedením soubor patřil k nejlepším folklorním kolektivům v bývalém Československu, jak ukazují ocenění na celostátních soutěžích, vystupování ve sdělovacích prostředcích, cesty do zahraničí.

Po vynuceném odchodu z Mánesu na počátku normalizace začal J. Kadlec spolupracovat se souborem Klas v Kralicích na Hané (1971). Také tento převážně vesnický kolektiv se za jeho uměleckého vedení vypracoval na úroveň nejlepších československých folklorních souborů. V Kralicích, kde působil až do své smrti, formoval repertoár, vytvářel nové taneční choreografie a scénická pásma, z nichž Bláznivý den (ostatky s právem) přinesl Klasu jednu z hlavních cen na Festivalu československých folklorních souborů (Třinec 1976).

Své choreografické i režijní zkušenosti uplatnil J. Kadlec i na širším fóru, na Mezinárodním folklorním festivalu ve Strážnici. Jako spoluautor pořadu Aj, ta naša Haná (spolu s Z. Jelínkovou, 1986) se snažil během přípravy pořadu aktivovat folklorní soubory a skupiny na celé Hané, ukázat pestrost a rozmanitost hanáckého folkloru a vyvrátit představy o jeho nezajímavosti a fádnosti. Strážnický pořad přispěl k aktivaci folklorního hnutí na Hané, byl jedním z výrazných mezníků v souborové práci regionu.

Vedle této tvůrčí choreografické a scénické práce rozvinul širokou organizační a metodickou činnost. Působil v poradních sborech souborů lidových písní a tanců na různých úrovních, od okresních až po ústřední, pracoval v programové radě festivalu ve Strážnici, organizačně i autorsky se podílel na koncipování mnoha přehlídek hanáckých souborů, ale i slavností v Náměšti na Hané, Kroměříži, Chropyni a Troubkách nad Bečvou. V rodném Prostějově

stál u zrodu Hanáckých slavností (1983) a jako autor hlavního pořadu jim vtiskl pevnou koncepci, která vycházela z jeho vysokých nároků a představ o hanáckém folkloru.

Po změně politické situace se J. Kadlec podílel na organizování folklorní činnosti v nových společenských podmínkách, stal se předsedou Hanáckého folklorního sdružení (1990) a snažil se, aby souborová činnost pokračovala a mohla se dále rozvíjet. Ze svých letitých zkušeností ve folklorním hnutí věděl, kolik úsilí a práce stojí, než soubor může vystoupit na veřejnosti, a jak rychle se mnohaleté úsilí rozplyne.

S Janem Kadlecem - podobně jako s Evou Flašarovou - se uzavírá jedna z kapitol scénického folklorismu na Hané. Jak jsme už poznamenali, dlouholetou cílevědomou prací v souborovém hnutí na Hané se vypracoval mezi jeho čelné představitele. Své pojetí hanáckého tance zformoval pod vlivem L. Mátlou-Uhrové v padesátých letech a zůstal mu věrný po celý život. Planě neexperimentoval, ale snažil se čít charakteristické a neopakovatelné rysy hanácké tanečnosti, skrývajících v sobě kus povahy starých Hanáků, z jejichž pozeňhané země vyšel a kam se i vrátil.

Miroslav Válka

ZA MARIÍ ULČOVOU

Dne 17. března zemřela v Plzni významná regionální národopisná badatelka a dlouholetá pracovnice Národopisného muzea Plzeňska PhDr. Marie Ulčová.

Narodila se 11. srpna 1925 v Božkově v rodině řidičova učitele. Její otec se podstatnou měrou podílel na společenském a kulturním životě obce, která si v době první Československé republiky ještě zachovávala svoji administrativní samostatnost (k Plzni byla přičleněna až

SPOLEČENSKÁ KRONIKA

v roce 1942). Jeho soustavná výchovná práce, členství v místní organizaci Sokola i další aktivity, podmiňující permanentní komunikaci s místními obyvateli, výrazně ovlivňovaly výchovu malého děvčátka a spoluvytvářely jeho představy o práci a poslání vesnické inteligence. Právě tento rys - schopnost navázat bezprostřední kontakt s okolím - byl u M. Ulčové oním vzácným darem, který jí umožňoval získávat důvěru informátorů při četných terénních výzkumech.

Na její další myšlenkový vývoj měli vliv i významní plzeňští středoškolská profesoři, s nimiž se jako studentka setkala na klasické gymnázium. Patřil k nim zejména matematik a znalec regionální hudební historie Antonín Špelda, klasický filolog a klavírista Oldřich Filipovský (bratr českého herce Františka Filipovského) i profesorka zpěvu Marie Blechová. Po maturitě, složené v době okupace, čekalo M. Ulčovou totální nasazení do továrny v Blovicích. Po válce pracovala krátce v aprovačním úřadu plzeňského magistrátu, v listopadu pak přestoupila na uvolněné místo pracovnice Národopisného muzea Plzeňska. Tím začalo její pětáctileté působení v této instituci.

Šťastný osud dopřál tomu, že u samých počátků jejího profesního růstu stála osobnost zakladatele a dlouholetého ředitele NMP Ladislava Lábků. Nejen jeho vliv, ale jistě i hluboce pociťovaná potřeba dalšího vzdělání vedly mladou adeptku muzejní práce ke studiu národopisu na pražské Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Byl to v první řadě prof. Karel Chotek a doc. Drahomíra Stránská, pod jejichž vedením si M. Ulčová osvojovala základy národopisné vědy. Zároveň si tříbila názory na uplatňování metod v úkolech, které ji čekaly na poli regionálního bádání. Studium zakončila roku 1952 a stala se tak první graduovanou etnografkou v tehdejším Západočeském kraji. Dvacetiletá spolupráce s L. Lábkem jí umožnila dokonale se přizpůsobit jeho progresivní koncepci, takže její následnictví na Lábkově postu roku 1963

znamenalo - ku prospěchu této instituce - plynulý přechod.

Přehlédneme-li dnes znovu publikační činnost plzeňské badatelky, musíme ocenit zcela prokazatelnou kvalitu její práce, vždy opřenou o pečlivé studium archivních pramenů a dokonalou znalost terénu, jakož i uplatnění nápaditých badatelských metod, často využívajících méně obvyklou pramennou základnu. Zdaleka nepodstatná není ta skutečnost, že M. Ulčová, zaměstnaná každodenními úkoly muzejního provozu, musela značnou část času trávit nad psaním ponižených suplů na adresu nadřízených úřadů. I v této věci je třeba ocenit její vytrvalost a houževnatost, s jakou dokázala ubránit Lábkův způsob evidence sbírkových předmětů v době, kdy byl na našich národopisných pracovištích direktivně nařízen jednotný evidenční systém. Je to právě NMP, jemuž byla ministerstvem kultury v roce 1983 v tomto ohledu povolena jediná výjimka. O kvalitě Lábkova systému svědčí možnost jeho dalšího členění podle nárůstu muzejních exponátů, jež dnes odpovídá základním principům programu automatizovaného zpracování dat.

V komplexu odborných studií M. Ulčové, publikovaných jak v regionálních, tak i v celostátních odborných periodikách, můžeme vysledovat několik oblastí, které se staly předmětem jejího stálého zájmu. Tou první byl lidový oděv, jehož poznávání zprostředkovávala širší veřejnosti nejen řadou výstav (za všechny alespoň expozice plzeňského kroje s názvem Jak je kraj, tak se stroj, realizovanou roku 1965 v prostorách NMP), ale i svými studiemi (*Lidový kraj z Plzeňska v proměnách času. Příspěvek ke studiu jeho vývojových fází*. In: *Minulosti Západočeského kraje XI*, Plzeň 1974, s. 147-157; *Výbava chalupnické nevěsty z Plzeňska v roce 1800*. Český lid 65, 1978, s. 37-39; *Plzeňské střelecké terče jako doklad odívání z konce 18. století. Příspěvek k vývoji lidového oblečení na Plzeňsku v jeho nejstarší zjištěné fázi a rozbor vlivů mě-*

šťanského oblečení na utváření jeho podoby. In: *Minulosti Západočeského kraje XVI*, Plzeň 1980, s. 237-258; *Dětské a dívčí oblečení na Chodsku. Jeho vývoj a podoba v letech 1940-1960*. In: *Sborník Západočeského muzea v Plzni. Historie*. Sv. 3, Plzeň 1987, s. 185-195).

Svůj pohled na lidový oděv, obohacený o poznatky z oblasti zvykosloví a právních poměrů na plzeňském venkově, uplatnila i v příspěvku kompletujícím prameny ke studiu zdejší svatby (*Selská svatba z Plzeňska*. In: *Minulosti Západočeského kraje X*, Plzeň 1974, s. 147-157).

Zcela v duchu Lábkova pojetí, požadujícího vedle tradičního zaměření národopisného bádání i nutnost paralelního studia života městských vrstev, vznikly za spolupráce Milady Suché příspěvky věnované plzeňskému působení Elišky Krásnohorské (*Plzeňská léta Elišky Krásnohorské*. In: *Minulosti Plzně a Plzeňska II*, Plzeň 1959, s. 187-218; *Plzeňské počátky libretistické spolupráce Elišky Krásnohorské s Bedřichem Smetanou*. In: *Bedřich Smetana. Plzeň 1840-1843*, Plzeň 1974, s. 97-118), dále pak studie věnované vzniku plzeňské dělnické kolonie Karlova (*Karlova. Historie vzniku škodovacké dělnické kolonie v Plzni*. Etnografie dělnictva 10, Praha 1983, s. 79-118).

Konečně zde byl také silný patriotický vztah k rodnému Božkovu, který ji vtaňoval do problematiky vývojových změn příměstských obcí (*Současné změny obytných zemědělských usedlostí v příměstské vsi Božkově*. In: *Sborník Západočeského muzea v Plzni. Historie*. Sv. 3, Plzeň 1987, s. 137-150). Láška k rodné obci, ke všemu pozitivnímu, co ji provázelo na životní cestě, je patrná i v její jediné práci beletristického charakteru, v níž regionální badatelka díky svému nevědnímu vypravěčskému umění zúročila čtyři desetiletí spolupráce s plzeňským rozhlasem. Po svém vydání se kniha M. Ulčové *Moji milý, draží* (1997), obsahující texty téměř sedmdesáti rozhlasových pořadů, stala bestsellerem v tom nejlepší smyslu.

SPOLEČENSKÁ KRONIKA

Při setkání autorky se čtenáři, které se uskutečnilo v listopadu minulého roku ve vestibulu Českého rozhlasu v Plzni, bohužel nikdo nemohl tušit, že první samostatná publikace, již mohla M. Ulčová za celý svůj život realizovat, zůstane zároveň publikací poslední. Její odborná erudice i nekompromisnost, s níž dokázala prosazovat věci prospěšné široké kulturní veřejnosti, je inspirativní výzvou pro příští generace národopisných pracovníků v celém západočeském regionu.

Marta Ulrychová

VZPOMÍNKA NA SLÁVKA VOLAVÉHO 10.3.1922-11.4.1983

FESTIVALY

Znal jsem - jako novopečený primáš BROLNu - jeho jméno dřív než jeho tvář, ba co hůře, než zvuk jeho houslí. Folkloristé mohou říci (a asi to říkali), že je to ostuda. Ale život šel tak, jak šel. Byl jsem předměstské dítě a mnohemu o lidové hudbě, stejně jako o dalších krásách světa, mně bylo se teprve učit. Když se tedy Slávek Volavý zjevil jako hostující primáš v brněnském rozhlase, rád jsem si s ním zahrál jako sekundista. Snad jsem ho chvíli pozoroval s nedůvěrou (tak se ostatně chová většina mladých k těm "zavedeným"), ale rád jsem do hraní vkládal všechnu přizpůsobivost. Slávkova bohatá zkušenost a spontánní muzikantství byly navíc nakažlivé. Plul nad námi jako páv, jako mág kouzlil melodie, cifry a nálady, a tyto hodiny společného "muzicírování" obohacovaly naše spektrum. Mě osobně poznamenal - dovoluji si použít slov Karla Čapka, které napsal k jiné příležitosti - "dalším zlomkem většího světa, který mne dojmá a těší".

Bohumil Smejkal

JÍZDA KRALŮ VLČNOV 1998

Národopisné slavnosti Jízda králů, které se konaly 29.-31. května ve Vlčnově na Uherskobrodsku, navštívilo jenom v neděli, kdy se vlastní objížďka koná, podle odhadu pořadatelů kolem devíti tisíc návštěvníků. Stovky dalších však shlédly i páteční zahajovací pořad *Cimbalisté Uherskobrodská a jejich hosté* (autor Aleš Kapsa), v němž se představilo třináct mladých a talentovaných hráčů na tento nástroj. Celá řada z nich vyšla z třídy učitele uherskobrodské ZUŠ Jiřího Chovance, který se s nimi setkal tentokrát coby úspěšný moderátor celého pořadu. K vrcholům programu patřila společná hra vynikajících cimbalistek Magdaleny Můčkové, Zuzany Lapčíkové a Marcely Vocílkové na tři cimbály. Úspěšný hudební pořad dokládá, jakou líhni muzikantských talentů je Uher-

skobrodsko, mladému autorovi lze jen doporučit promyšlenější hudební dramaturgii, která vycházela více z přání jednotlivých interpretů než z určitého zámeru.

Slavnostní sobotu otevírala vernisáž obrazů výtavnice Růženy Krčmářové, která ve svých akvarelech zachycuje podobu lidového kroje, nejčastěji v návaznosti na lidový tanec. Její figurální motivy tanečníků a hudeců z řady regionů Moravy a Čech vhodně doplňovaly programové spektrum slavnosti. Sobotní večer bývá již řadu let věnován tradici zcela nové, již původní lidová slavnost nezná - *Předání vlády králů* (autoři ing. Antonín Pavelčík a ing. Miroslava Vráblíková). Na scéně Klubu sportu a kultury předal loňský král obřadně "vládu" svému nástupci, kterým byl letos jedenáctiletý Zbyněk Nechala. Symbolem je "koruna", tedy "královské" (divčí) pentlení, zakrývací po dobu jízdy králi tvář. Obřad již dávno nepůsobí jako novotvar, ba naopak, stal se do jisté míry prestižní záležitostí celé královské družiny, spolužáček a rodičů krále. Ti všichni se představili pochopitelně v plném krojovém bohatství za četných fanfár dechovky Vlčnovjanky místnímu publiku. Vlčnovjané si tak v rámci slavností vytvořili svůj vlastní obřad, když se původní výlučnost nedělní jízdy králů a intimnost některých prvků (oblékání krále, strojení koní), určených kdysi pouze pro komunitu obce, rozplývá v četných pořadech slavností a tisícových davech návštěvníků. Letos se v průběhu sobotního dne v pořadu *Vitajte ve Vlčnově* (autor Petr Pančocha) představily vedle místních i hostující mimoregionální soubory z Prahy a Humenného, dechová hudba Vlčnovjanka pokřtila svůj nový zvukový nosič a ve vlčnovských búdách několik skupin muzikantů vyhrávalo až *Do bílého rána*.

Neděle, hlavní den slavností, začala jarmarkem. Je třeba vy zdvihnout skutečnost, že se pořadatelův (autorka Zdenka Brandýsová) podařilo vyčlenit pro lidové výrobky vlastní prostor a speciálními stánky vytvořit malebnou kulisu

FESTIVALY

jak pro prodejce, tak pro koncertování dechových hudeb a vystupování souborů v pořadu dětského folkloru *Do tance nám hrajte* (autorka Anna Maděřičová). Nejen prostor před budovou Klubu sportu a kultury, ale celá trasa, po níž od půl dvanácté projížděla Jízda králů, se změnila na rozezpívanou a roztančenou ulici díky vystupování souborů a dechových hudeb. *Slavnostní průvod* ulicemi Vičnova rozehnal na chvíli déšť, a tak závěrečný pořad na stadionu TJ začal s půlhodinovým zpožděním. Autorce Janě Neničkové se podařilo vytvořit citlivě komponovaný pořad, v němž vystoupily jak soubory místní (Čerešničky, Vičnovjánek, Vičnovjan), tak hosté z regionu (Kunovjan, Ostrožan, Radošov, Kopaničár). Tento *Pohled zpoza růží* se odvíjel od obřadního odstrojení krále po dojezd jízdy na stadionu. S jeho pátečním strojením při *Předávání vlády* se tak podařilo vytvořit kompoziční oblouk, zdůrazňující právě jízdu králů a osobu krále, tedy prvky, které ne vždy v minulosti hrály ve slavnostech dominantní roli. Na podvečerní *Muzikantské rozlučce* v Klubu měli vytvřenci možnost rozloučit se s králem, legrúty, Stříbrňankou i oblíbenou cimbalovou muzikou Burčáci.

Vlastní jízdu králů, již předcházela společná návštěva legrútů a krále na nedělní bohoslužbě a slavnostní přijetí u starosty obce absolvovalo 18 jezdců ročníku 1980. Jízda jela poměrně dost rozptýleně, takže ukrást krále by letos patrně nebyl problém. Naštěstí se tak nestalo a královská družina absolvovala svou pouť jako každým rokem. Za pozitivní prvky letošního Vičnova je třeba počítat šťastný vstup dvou mladých autorů (Kapsa, Neničková), prohlubování vztahu Vičnovjanů k místní tradici (našly se již dvě stovky občanů ochotných sloužit v pořadatelských sborech), organizačně zvládnutý průběh a schopnost vedení Klubu zajistit prostřednictvím sponzorů dostatek finančních prostředků, neboť slavnosti nejsou dotovány. V tomto směru má svůj pozitivní vliv i v loňském roce založené občanské sdružení Společnost jízdy králů, které si

KONFERENCE

dalo materiální podporu slavnosti za jeden ze stěžejních úkolů. V celé záležitosti nelze nezmínit organizátorskou roli ředitele Klubu sportu a kultury ing. Antoinína Pavelčíka.

Jiří Jilík

MEZINÁRODNÍ KONFERENCE O VÝVOJI KULTURNÍ POLITIKY

Ve dnech 30.3.-2.4.1998 se ve Stockholmu pod patronací švédské vlády uskutečnila mezinárodní konference UNESCO s názvem Power of Culture, která byla výsledkem úsilí Světové komise UNESCO pro kulturu a rozvoj, jejíž práce začala v roce 1993 pod vedením Javieru Péreze de Cuéllar. Konference se však nesoustředila pouze na oficiální kulturně-politické aspekty jednání vládních delegací, ale zahrnula do své struktury především diskuzní fóra, která se stala základem pro vypracování závěrečného usnesení. Poprvé v historii podobných konferencí byla tak dána možnost také kulturním nevládním organizacím UNESCO představit svůj program a vlastní zázemí. Mezi jednotlivými odbornými semináři, jež byly nevládními organizacemi ve Stockholmu připraveny, se prezentoval rovněž CIOFF.

Švédská národní sekce CIOFF, která seminář připravila, na něj pozvala zástupce teoretiků i praktiků, jež se ve své činnosti zabývají lidovou kulturou a vyžadovala je k vyjádření k tématu Uchování kultury imigrantů a jejich integrace v nové zemi. Po přednesených referátech (Gilles Bokpe - Benin, France Bourque-Moreau - Kanada, Chupinit Kesmanee - Thajsko, Barbro Klein - Švédsko, Martina Pavlicová - Česká republika, Gunilla Rydén a Teshome Wondinu - Švédsko, Ozan Sunar - Švédsko, June Vail - USA) a obsáhlé diskuzi byly zpracovány základní podněty jako podklad pro jednání oficiálních delegátů UNESCO na této konferenci; podobně tomu bylo na seminářích ostatních organizací.

Neformální kontakt všech účastníků konference, možnost zapojit se do rozprav na odborných seminářích, a především propojení přípravy závěrečné kulturně-politické zprávy UNESCO s konkrétním obsahem a připomínkami, jež vyplývají z činnosti nevládních kulturních organizací UNESCO, patří k hlavním kladům tohoto mezinárodního setkání. (Pro zájemce dodávám, že základní zprávy, teze a informace jsou přístupné na internetové adrese www.unesco-sweden.org).

Martina Pavlicová

ETIKA V TRADIČNÍ LIDOVÉ KULTUŘE A FOLKLORU

Ve dnech 5.-6. května 1998 se ve strážnickém zámku konalo 14. sympozium o lidové kultuře, které organicky navázalo na tradici tematicky vymezených setkání v Ústavu lidové kultury. První z nich proběhlo v lednu 1973, je to tedy přesně 25 let, během nichž se z různých pohledů zkoumal lidový život v dobových souvislostech. Většina materiálů, obsažených ve vydaných sbornících (vycházely pravidelně díky péči nakladatelství Blok v Brně), si uchovávala svou dokumentární platnost, dnes možná někde archaizovanou nebo různým způsobem zlehčovanou. O to bohatší je názorová různost současných setkání po roce 1990 a o to pozitivnější je vzrůstající účast mladších pracovníků.

Jednání 14. sympozia zahájil J. Jančář výkladem Poznání zdrojů mravních norem a postojů jako podmínka spolupráce multikulturní společnosti. Poukázal současně na dobové úkoly strážnického ústavu a na výzkumné práce jeho pracovníků. M. Leščák zdůraznil potřebu dbát na odpovídající historický kontext při zkoumání norem a z nich vyplývajících sankcí i při srovnávání lidového světského a náboženského etického povědomí. Regulační dominantnost etiky se v lidovém prostředí projevuje i

v pohádkových textech, kde se ovšem vnímá především děj, nikoliv doprovodná sémantická opozice. Etické abstraktní normy musíme oddělovat od konkrétních projevů etiky, které podrobně vypočítal. A. Schauerová vysledovala východní vztahy mezi všedním a svátečním dnem jakožto výchovně-vypravěčskou příležitostí a V. Vařejková se věnovala světu dítěte a světu pohádky, která je dějově a morfologicky (V. Propp) jasná a přehledná stejně jako dětské představy o světě.

Další skupina referátů se týkala konkrétních příkladů ze života rodinného společenství. M. Rychlíková se v bohatě dokumentovaném výkladu o roli ženy v rodině při utváření představ o morálce nevyhnula ani otázkám rasismu, antisemitismu, problematice restitucí, schvalování či neschvalování arizačního procesu ve slovenském státu, a to vše na základě rodinných "oral history". L. Tarcalová a R. Habartová prozkoumaly otázku postavení svobodné matky v lidovém povědomí vesnice v průběhu 20. století. Zdá se, že stav svobodné matky postihl pověst ženy na celý život a že tato neblahá tradice přetrvává. Vztah k půdě a rodinnému dědictví zaujal V. Jiříkovskou, a to na příkladech z let 1938, u Němců v Sudetech 1945. Specifická eticky problematická situace nastala při kolektivizaci v padesátých letech u nás (vnitřní emigrace sedláků), pak znovu při restitucích a při řešení dědických otázek. Výklad vynikal množstvím konkrétních údajů. Stejně konkrétní a věcně utříděný referát přednesla J. Pechová o postavení čeledi v rolnickém hospodářství. Prošla materiálem z celé Moravy z meziválečného období, všimla si vztahů čeled-hospodář, platových otázek, sjednávání smluv a z čelední knížky ocitovala základní hodnocení: věrnost, obratnost, pilnost a mravnost.

Kladem prvního dne sympozia byl klidný průběh a dostatečný čas pro diskuzi, v níž řada účastníků vystoupila s dotazy a někteří referenti dále uvažovali o hodnocení etických jevů nad rámec svého vystoupení.

Druhý den jednání byl zahájen úvahou B. Janáta Křesťanství a "pohanství" - dvě duše tradiční lidové kultury. Považuje v jistém smyslu pojmy křesťanství + pohanství za "religio" a zdůrazňuje, že protestantismus je vzdálenější lidové kultuře než katolicismus. Řadu svých závěrů demonstroval na velikonoční jízdě v Lužici a na jízdě králů ve Vličnově, a to v poněkud individuálnější interpretaci, než bývá v etnografii zvykem. H. Hlášková rozebrala životní hodnoty, obsažené v autobiografii sloužky a ovlivněné latentním morálním povědomím pracující ženy. Individuální zkušenosti je poměřována společnost, a to velmi objektivně. L. Piperek probral v obsáhlých souvislostech etické otázky lidového náboženství a víry. E. Večerková prostudovala systém veřejného oceňování zvláště ctnostných jedinců, který přešel z Francie do Rakouska-Uherska a v Mikulově dostal formu Sonnenfelsovy nadace zaměřené na odměnění tří dívek z vesnic na Mikulovsku. Tradice "Rosenfest" vytrvala od roku 1796 do 1. světové války; na Vranově u Brně a na Horce u Olomouce (zde až do roku 1948) měla slavnost jiný průběh.

Závěrečná skupina referátů byla zaměřena na konkrétní souvislosti etických představ s obyčejí. B. Beneš přednesl Úvahu o vině a trestu v obyčejích a folkloru, za jejíž východisko zvolil některé názory I. A. Bláhy o etice, prozkoumal jejich nosnost v řadě jevů všedního života a některých obyčejů a všiml si této tematiky v souvislosti s otázkami viny a trestu ve vzpomínkovém vyprávění českého a německého obyvatelstva na jižní Moravě. A. Hrčková podrobně popsal etické představy v tradiční středostavovské společnosti ve Štamberku mezi dvěma válkami. Referáty uzavřela K. Buganová, která na příkladu poměrů v severospišské obci Kojšov s hlubokou znalostí problematiky vyložila a na videu předvedla složité vztahy mezi pravoslavnými a řeckokatolíky v období 1945-1990 a jejich sdružování při ideologickým tlaku na náboženské etické před-

stavy na projevy zbožnosti a názory na užívání staroslověnskými v bohoslužebných úkonech a při modlení.

Závěrem možno konstatovat, že tematika, které se dosud u nás věnovala minimální pozornost, přilákala do Strážnice 16 referentů se šestnácti různými záběry od teoretických úvah po předložení konkrétních terénních výsledků. Organizace sympozia byla jako vždy profesionálně na výši a po dva dny byl dostatek času na diskuzi. Ukázalo se, že lidová etika obsahuje jak představy, často modifikované podle katolických zásad, tak také z nich vyplývající normy a sankce. Normy se někdy šíří příkladem rodičů, jindy vlivem prarodičů, někdy pouhou praxí. Žádný z referentů nemluvil speciálně o úloze školy v tomto procesu, málokterší si všimli jinojazyčného etnika u nás, málokdo vycházel ze srovnání literárních, sociologických a jiných výzkumů s výzkumy etnograficko-antropologickými. Významným celkovým přínosem sympozia je však podchycení zájmu výzkumníků o meziválečnou a poválečnou situaci, zejména pak o projevy lidských vztahů po roce 1990. Etnograf tak nezůstává jen u tradice minulých dob, nýbrž má možnost zkoumat bez předchozího omezení její pronikání do soudobých vnitřně složitě strukturovaných ekonomických a společenských podmínek.

Bohuslav Beneš

MODROTISK. TRADICE A SOUČASNOST. VÝSTAVA PODHORÁCKÉHO MUZEA V PŘEDKLÁŠTEŘI U TIŠNOVA 10.3.-26.4.1998.

Západní Morava je oblastí, kde pracovalo v 19. století několik modrotiskařských dílen, místy s delší rodovou tradicí. V Olešnici dosud taková dílna modrotisk rukodělně vyrábí a udržuje tradici horáckého modrotisku i v současnosti. Tyto skutečnosti umožnily Z. Markové (Horácké muzeum Nové Město n. M.) a

VÝSTAVY

Z. Ochrymčukové (Podhorácké muzeum), aby historii i současnou výrobu modrotisku připomněly prostřednictvím výstavy, uspořádané v rekonstruované budově Podhoráckého muzea v Předklášteří u Tišnova (bývalé probošství Cisterciáckého opatství Porta coeli).

Výstava se opírala o sbírkové fondy západomoravských muzeí i o současnou produkci manželů Danzingerových z Olešnice a jejich prostřednictvím rekonstruovala dějiny tohoto řemeslného odvětví v konkrétních lokalitách, jako je Olešnice, Bystřice nad Pernštejnem, Velká Bíteš, Velké Meziříčí, Nové Město na Moravě a Sněžné. Jednotlivé barvířské a modrotiskařské rody byly přibliženy pomocí dobových fotografií i různých archívních materiálů (vandrovní povolení pro tovaryše F. Fialu, mistrovský list brněnského barvířského cechu, recep-

tář z pozůstalosti F. Kotíka, který pracoval ve Velké Bíteši v 1. polovině 19. století ad.). Dílny se prezentovaly i svými výrobky, používanými tiskařskými formami, popřípadě vzorníky (Nové Město na Moravě) a cejchy, kterými své zboží označovaly (Velká Bíteš).

Autorky výstavy se pokusily nastínit také technologii výroby - vedle surovin (mleté a kusové indigo) a nářadí nainstalovaly maketu kipy, v níž se barvilo rezervou potištěné plátno. Jak bylo patrné, původně celodřevěné formy na potiskování textilu se doplňovaly hřebíčky a plíšky, neboť umožňovaly jemnějších vzorování. Rozmanitost forem souvisela nejen s odlišnými vzory, ale i s funkcí - speciální formy se užívaly pro okrajové bordury, jiné pro tisk metráže. Ve shodě s dalšími odvětvími řemeslné výroby i v barvířství a modrotiskařství docházelo

k technickému pokroku a postupné mechanizaci, dokumentované na výstavě formami do tiskařských strojů, perutin nebo výrobky, kde se objevily vedle modré a bílé další barvy, žlutá a oranžová.

Druhá část výstavy přiblížila modrotiskařskou produkci ŮLUVU a současný výrobní profil olešnické dílny manželů Danzingerů. V dílnách ŮLUVU vznikala podle návrhů školených výtvarníků (A. Eberhardová, M. Jochcová) klasická metráž i modelové výrobky (společenské šaty), na nichž se vedle modrotisku uplatnila také batika. Manželé Danzingerovi z Olešnice pokračují v rodové tradici, založené v 1. polovině 19. století. Vyrábí modrotisk tradiční technologií a snaží se o jeho uplatnění v soudobé bytové a oděvní kultuře. Vedle tradičního sortimentu byly vystaveny různé prostírky, bytové doplňky a suvenýrové drobnosti.

Bouda krytá plachtou připomínala zašlé formy prodeje modrotisku na horáckých jarmacích, kam jednotlivé dílny pravidelně zajížděly své výrobky prodávat. Takovým odbytištěm pro olešnický modrotisk byl i Tišnov, jak naznačila mapka s vyznačenou cestou z Olešnice. A do Tišnova se horácký modrotisk opět vrátil, i když jen formou výstavy.

Miroslav Válka

CLEMENS JÖCKLE: SLAVNÁ POUTNÍ MÍSTA (STO NEJSILAVNĚJŠÍCH POUTNÍCH MÍST V EVROPĚ). PRAHA - KOSTELNÍ VYDŘÍ, GRAFOPRINT-NEUBERT - KARMELITÁNSKÉ NAKLADATELSTVÍ, 1997, 191 STRAN, OBRAZY.

Osobnost autora, vedoucího pracoviště zvaného Studium Generale Palatinum při Společnosti falckých vysokých škol, by měla být zárukou kvality této reprezentativně vyhlížeující publikace vybavené množstvím dokonalých (ale i méně zdařilých), převážně barevných fotografií. Kniha o proslulých (ale i málo známých) poutnických cílech v katolic-

RECENZE

kém (a v menší míře též ortodoxním i u-niatském) prostředí Evropy přináší jejich stručné, misty až kusé charakteristiky obsahující sukus poutní legendy (ne vždy dost obsažný a výstižný), historii a výklad o stavebním vývoji a uměleckém rázu poutního chrámu, o jeho interiérovém vybavení, jakož i o kultovním objektu (soše, obrazu, relikviích apod.) a o tradici pouti.

Vnitřní uspořádání knihy je bohužel plodem bezradnosti a bezmyšlenkovitosti: po sobě následují například Francie, Řecko, Itálie, Litva nebo dokonce Španělsko, Čechy a Morava, Turecko a Maďarsko. Vysvětlení je však velmi prosté: editoři českého vydání totiž zachovali pořadí názvů zemí abecedně podle jejich německé podoby, které bylo uplatněno v originální verzi knihy. Jestli už v ní postrádá jakékoli odborné opodstatnění, pak v české verzi vyznívá naprosto nesmyslné, ne-li přímo stupidní. Mnohem logičtější by bylo sestavit země podle historických a kulturních vazeb, jež se promítají i do celkového rázu poutních lokalit.

Jako nejproblematictější se v celé knize jeví nerovnoměrný výběr takřkajíc "nejslavnějších" poutních míst. Čím lze ostatně s dostatečnou mírou objektivity poměřovat jejich slávu? Pokud by to měla být síla a popularita legendy, popřípadě frekvence poutníků v domácím a mezinárodním měřítku, stěží bychom v Evropě napačítali stovku lokalit. Těch vskutku nejznámějších by byly tak asi dvě desítky. Jenže autor si nevytkl nebo aspoň čtenářům nedal najevo pevná kritéria a tam, kde to považoval za účelné, notně slevoval z nároků vyjádřených titulem i podtitulem.

Jeho volbu nejslavnějších poutních míst ze dvaceti evropských zemí musíme klasifikovat z hlediska významu a pověsti jednotlivých lokalit jako značně nerovnoměrnou. Zatímco z konfesionálně rozštěpeného území Německa popsal 23 míst, z takřka bezezbytku katolického Polska vybral pouhých 3 místa, a to ještě poněkud sporně. Nepochybná

je pouze Częstochowa, zatímco Trzebnica a Góra Świętej Anny náležejí do kategorie, která by pak měla být zastoupena ještě některými z dalších lokalit (např. Gidle, Wambierzyce, Tursko, Kalwaria Zebrzydowska, Myślenice, Leżajsk, Piotrkowice), z nichž leckteré jsou zachyceny třeba ve významité mapě *Ośrodku kultu religijnego w Polsce* (Warszawa - Wrocław 1987) a dalších dostupných pomůckách (např. M. Pokropek: *Atlas der Volkskunst und Folklore in Polen*. Warschau 1980). Stejného významu totiž nedosahují četná ze zařazených německých poutních míst.

Ale obdobné disproporce nalézáme i v kapitolách věnovaných jiným zemím zhruba srovnatelným s Německem: tak třeba z Rakouska zůstalo opomenuto několik významných center (zejména Linz-Pöstlingberg, Sonntagberg, Maria Dreieichen, Maria Schutz, Maria Saal, Maria Wörth, ba i Vídeň a poutní chrámy v jejím okolí). Výběr bylo možno zkorigovat na základě větší a objektivnější nabídky, jakou skýtají rozmanité publikace z nesmírně bohaté literatury o poutní problematice (např. R. Kriss-L. Rettenbeck: *Wallfahrtsorte Europas*. München 1950. - G. Gugitz: *Österreichs Gnadestätten in Kult und Brauch 1-5*. Wien 1955-1958. - G. R. Schroubek: *Wallfahrt und Heimatverlust. Ein Beitrag zur religiösen Volkskunde der Gegenwart*. Marburg 1968).

Nahodilá je selekce poutních míst z českých zemí: Praha-Loreta, Příbram -Svatá Hora, Svatý Hostýn, Velehrad a Vranov u Brna. Oč méně důležité (v porovnání s širší výběru z německého území) jsou v Čechách Stará Boleslav, popřípadě i Klokoty u Tábora, Svatoňovice a Sv. Vavřínek na Veselé hoře u Domažlic, Chlum nad Ohří, na Moravě Svatý Kopeček u Olomouce, Křtiny, Žarošice, Blatnice - Sv. Antoníněk, ale též Brno-Tuřany, Sloup, Dub, Provodov, Štípa, Zašová, event. Frýdek, Králíky a konečně na opavském Slezsku Hrabyně? Dnes je diskvalifikuje především

letitý pokles zájmu domácích poutníků, ale to by nemělo hrát významnější roli z historického a kulturněhistorického zřetele.

Stěží lze odhadnout důvody toho, proč bylo úplně zanedbáno Slovensko, které se může pochlubit několika proslulými poutními místy (Levoča-Mariánská hora, Šaštín, Mariánka, Dubnica, Staré Hory, Banská Štiavnica), jejichž existence se do vysoké míry obrazila v lidové i národní kultuře a umění.

Ani Maďarsko nezůstalo ušetřeno povrchního přístupu k volbě slavných poutních míst. Z nejznámějších chybí Makkósmária v těsné blízkosti hlavního města, ale též mnohé lokality po celé zemi (zejména Szeged-Alsóváros, dále Radna, Mátraverebély - Szentkút, Hasznos) a také u maďarsky mluvících Sikulů v Sedmíhradsku (Somleu aj.) a přímo v Kluzi.

Postrádáme však významné a populární lokality i z jiných konců Evropy: mezi španělskými chybí Loyola, Lluç na Mallorce, mezi italskými mohlo být též Fontainemore u Aosty, Ré v Piemontských Alpách, Madonna di Pierno u Potenzy, Madonna della Grotta u Ardore v Kalábrii, popřípadě četná jiná místa zejména v Apulii, mezi portugalskými se nevyskytuje po Fatimě druhé nej důležitější poutní místo Braga-Monte Sameiro, opomenuty zůstaly lokality Ptujska gora a Brezje ve Slovinsku, z Dalmácie mělo být pojato mladé, ale zhusta poutníky navštěvované famózní Medžugorje. Zařazeny jsou však i lokality, které nemají parametry poutních míst (např. Coventry). Je ostatně otázka, nakolik lze chápat jako poutní místa dómy ve velkých městech (Kolín nad Rýnem apod.), když u nich ani v textu knihy není zmínky o hromadných poutích. Sama okolnost, že k nim směřují o svátku patrona procesí, jako např. v Neapoli, není dostatečným argumentem, protože obdobná procesí se odbyvají takřka po celé Itálii.

RECENZE

Nemajíce možnost srovnat české vydání s německým originálem (*Pilgerstätten. Hundert Wunderstätten Europas*. München 1997), stěží se můžeme dopátrat, na koho padá vina za některé neblahé rysy této knihy. Jde například o to, že naprostá většina vyobrazení není opatřena popisky. U celkových pohledů na zevnějšísky a interiéry poutních chrámů se lze snadno dovědět, že se vztahují k popsané lokalitě, avšak ani v konfrontaci s textem nelze zjistit, co představují některé detailní záběry. Rozluštění je nutno pracně (leč místy i marně) hledat v textu. (Co je např. předmět na černobílé fotografii na s. 50 znázorňující zjevení, co jsou reliéfy na s. 52, 110, 148 apod.? Identifikována není většina dobových grafik, mj. poutních obrázků, se zobrazem milostivých soch a obrazů. Jakého stáří či spíš mládí jsou socha na s. 72 a monstrance nebo relikviář na s. 138?)

Obtížné je z popisu méně slavných poutních míst vyrozumět, kde se vlastně nacházejí. Kde leží Weingarten, kde Werl, kde Walsingham, Auray, Orapa, a další podobné lokality? Jakkap asi trefit do Lisieux, Schiedamu, Sachseln-Flüe, Zurzachu? Bildstein, ev. Steußberg, není ani na podrobných mapách Rakouska (1:600 000). Místo chybějící schematické mapy se musí čtenář vybavit důkladným atlasem, protože v běžných pomůckách nejsou některá z míst k nalezení. Jediná mapa je připojena, a to zcela zbytečně, k výkladu o Athosu.

Nedůslednost vládne v české verzi také v psaní názvů lokalit. Většina je uvedena v původním jazyce, s výjimkou těch, pro něž existují česká pojmenování (Čáchy, Kolín nad Rýnem, Trevír, Neapol, Padova, Řím, Turín, Třebnice a Čenstochová). Když se ovšem píše Třebnice, proč nikoli také Hora sv. Anny místo Góra św. Anny, proč nikoli Vilno místo Vilnius.

Knihla je opatřena několikastránkovým úvodem o podstatě a podobě poutí a v závěru dvoustránkovým glosářem, v němž chybějí některé pojmy po-

užité v textu, např. korporál. Neomluvitelná je skutečnost, že v knize, byť by bylo její poslání především popularizační, není sebemenší zmínka o použité literatuře. Je tím oslabena průkaznost autorových tvrzení a čtenáři, který by měl zájem o podrobnější informace, se neumožňuje, aby je mohl z bibliografie - alespoň výběrově - čerpat. Při hodně vysoké prodejní ceně (690,-Kč) by na to měl mít plné právo.

Richard Jeřábek

POUTNÍ MÍSTO VRANOV. SBORNÍK. SESTAVILA A K VYDÁNÍ PŘIPRAVILA MIROSLAVA LUDVÍKOVÁ. VYDALA NADACE POUTNÍK PRO FARNÍ ÚŘAD VE VRANOVĚ U BRNA [1996], 159 STRAN.

Změna politických poměrů na konci osmdesátých let přinesla s sebou možnost neomezeného vydávání psychologické a náboženské literatury věnované duchovnímu a duševnímu životu člověka. Do tohoto okruhu spadá i sborník *Poutní místo Vranov*, věnovaný významnému poutnímu místu nedaleko Brna. Počátkem 18. století je Vranov uváděn mezi nejživějšími poutními místy na Moravě. Shromážděné příspěvky pojednávají nejen o kulturní tradici, spojené s uctíváním Panny Marie, ale i o širších kulturně-historických souvislostech, které jsou s touto lokalitou spojeny.

Vranovský sborník měl zajímavé osudy, příznačné pro naše novodobé dějiny. Podle datace některých příspěvků lze zjistit, že byly napsány již na počátku sedmdesátých let. Protože se je tehdy nepodařilo vydat, zůstaly více jak dvacet let v rukopise. Zemřel také P. Oldřich Mířek, vranovský duchovní správce, ježmuž je publikace věnována. Před vydáním byl sborník doplněn a rozšířen o další práce; úvodní slovo napsal brněnský biskup Mons. V. Cikrle.

Snaha o vyčerpávající zpracování problematiky je patrná z toho, že se na vzniku publikace podíleli badatelé různých zaměření, vedle kulturních a uměleckých historiků literární a hudební vědci a v neposlední řadě také etnografové. Redaktorka sborníku jejich příspěvky rozčlenila do čtyř částí: I. Význam ikonografického typu Madony s klasy; II. Vranovské pamětihodnosti; III. Lidé kolem; IV. Poutní sláva, její ohlasy. Alespoň ve stručnosti přiblížíme některé z nich.

K. Wildenauer rozebírá ze širokého srovnávacího pohledu ikonografický typ Panny Marie Vranovské a dochází k závěru, že se jedná o typ Panny Marie s klasy, uctívány v Německu, Rakousku a Polsku, v českých zemích kromě Vranova v Českých Budějovicích, Mláce a jinde. A. Bunty Král pojednává o uměleckohistorických památkách Vranova, o poutním chrámu Narození Panny Marie a paulánském klášteře, postavených na náklady M. hr. Liechtenštejna a jeho manželky v první polovině 17. století (bližší o zakladatelském rodu hovoří J. Skutil). Protože se na výzdobě kostela podíleli vynikající moravští i rakouští umělci (J. J. Etgens, P. Troger, G. Fritsch, O. Schweigel, F. A. Maulpertsch), náleží k předním sakrálním stavbám Moravy. Barokní komplex doplňuje empírová liechtenštejnská hrobka. Hudební tradice vranovského kůru (zejména varhany) přibližuje J. Sehnal, literární tradice Z. Kalista. Vranov je spojen s řádem paulánů, který zde působil od roku 1633 do doby josefínské (1784). Tradice byla znovu obnovena uvedením řádu na Vranov v roce 1992, jak vedle vlastní historie řádu sv. Františka z Paoly připomíná M. Ludvíková.

Některé příspěvků se dotýká přímo etnografické problematiky. Votivní dary provázejí všechna poutní místa a není tomu jinak ani v případě Vranova. Kolekci vót a křestních medailí z majetku vranovského chrámu zhodnotili A. Křížová a R. Jeřábek. Autoři konstatují, že pro nedostatek pramenů nelze zjistit,

RECENZE

zda nejde jen o torzo rozsáhlejší sbírky. Zachovalá kovová vóta tematicky nevybočují z evropského kontextu (mužské a ženské figury, části lidského těla), výjimku tvoří chybějící zvířecí vóta známá odjinud, např. z rozsáhlé sbírky R. Kříse, která je vystavena v bavorském Straubingu (recenzi katalogu sbírky uveřejnila Národopisná revue č. 3-4, 1997). Ikonografický typ Panny Marie Vranovské v lidovém umění sleduje A. Kalinová - od grafických listů a votivních obrazů (nejstarší 1681), přes podmalby na skle k vyobrazením na fánosovém nádobí a pracím z kovu. Na čtyři desítky plastik z 19. století ukazují na oblibu a rozšíření vranovské Madony jako výklenkové nebo interiérové plastiky ve venkovském prostředí. K tradici vranovských poutí jako projevu zbož-

nosti lidu (ještě v 18. století i vyšších společenských vrstev) se po letech vrátila M. Ludvíková. Zakladatelská legenda klade vznik poutní tradice do roku 1240, novodobá sláva Vranova je pak spojena se záračným zachováním uctívané sošky za švédského vpádu 1645. Od 17. a 18. století směřovala na Vranov veřejná prosebná procesí z nedaleké moravské metropole i z různých míst západní a jižní Moravy včetně Rakouska (Poysdorf) a poutnickou tradici Vranova nepřerušily ani restriktivní opatření Josefa II., ani ateistická propaganda komunistického režimu. Autorka osvětluje původ kultu a jeho vývoj, místa odkud poutníci přicházeli a změny v jejích struktuře, popisuje poutní sezónu, konkrétní průběh putování (s vlastní sčítanou Panny Marie Vranovské) i současnou podobu poutí.

Sborník je doplněn o ukázky literárních děl přibližujících atmosféru vranovských poutí v nedávné i vzdálené minulosti (E. A. Jonak, J. Merhaut, J. Vojta). Z množství kvalitních fotografií lze získat plastickou představu o minulosti a přítomnosti lokality, jež se významným způsobem zapsala do náboženských a kulturních dějin Moravy. Vydání sborník obohatil českou knižní produkci věnovanou poutním místům a důstojným způsobem navázal na přerušenou tradici (také etnografické) literatury s religiозní tematikou.

Miroslav Válka

DN. MARIA Vranovij inter z Querpus A. 1680. manifestata A. 1680. in Supercum thamus confecta. Indictum in curia. 1680.

PÍSNĚ Z BYSTRICE POD LOPENÍKEM. K VYDÁNÍ PŘIPRAVIL PAVEL POPELKA. HUDEBNÍ VYDAVATELSTVÍ KNEIFL 1997, 177 STRAN.

U příležitosti 45. výročí založení folklorního souboru Olšava (vznikl v roce 1951 původně jako slovácký krúžek při Slováckých strojních v Uherském Brodě) byla vydána publikace *Písňe z Bystrice pod Lopeníkem v zápisech Zdeň-*

ka Kolařika, Jana Miroslava Krista, Ivana Verneru, Františka Dobrovolného a Josefa Černika. Písňe k vydání připravil, úvodem, krátkou charakteristikou obce i sbírky, rejstříky a dobovými fotografiemi opatřil Pavel Popelka. Podstatnou část publikace tvoří zápisy písní bystrického muzikanta a zpěváka Aloise Guryči, které pro potřeby souborové práce na počátku 50. let zaznamenali někdejší členové Olšava Z. Kolařík, J. M. Krist a I. Verner. Kniha překračuje rámec běžné sbírky, neboť je postavena jak na hudebním materiálu, tak na rukopisných pamětech A. Guryči. Skrze životní osudy jeho rodiny byly zachyceny informace, které jsou v zorném úhlu nejen folkloristy či etnografa, ale i historika nebo sociologa. Publikace je tak monografií obce, ale částečně i monografií výrazného nositele tradiční kultury.

Na dvacet otištěných písní pochází z nahrávek Čs. rozhlasu v Brně pořízených v roce 1954 u A. Guryči i dalších bystrických zpěváků. Přepisy zvukového záznamu pořídil dlouholetý člen BROLNu, sběratel a upravovatel lidových písní František Dobrovolný (zemřel 16.7.1994 v Brně, což v rejstříku chybí) a jsou uloženy v Ústavu pro etnografii a folkloristiku AV ČR v Brně. Při jejich porovnání s otištěným materiálem vystává řada nepřesností a chyb, které hodnotu jinak velice pěkné publikace snižují. Již první píseň je oproti zápisu F. Dobrovolného opatřena nesmyslným tempovým označením (které však není v žádném taktu dodrženo), první tón 4. taktu má být správně gis a na třech místech nalezneme další nepřesnosti v délce not. Píseň na s. 21 má v originálu v první sloce předepsaný 3/4 takt, v další sloce má být ve 14. taktu první nota f nikoli g, píseň na s. 36 má ve 2. taktu správnou poslední notu c oproti otištěnému cis. Píseň Očka moje, očka (s. 53) má u F. Dobrovolného předepsány tři křížky (fis-moll), zde je však uvedena s jedním béčkem, tedy v F-dur! Rozdíl ve skutečném znění je pak nebejtý... Na s. 90 má být na 3. řádku první a s ní spojená druhá nota a (nikoli h)

RECENZE

a správná signatura je A 1047/1 (na s. 48 má být signatura A 1047/14). V písni Mamičenko moja na s. 103 je pak správná první nota e. V třinácti písniích (z jednadvaceti) nacházíme další nepřesnosti, jako jsou chybějící tečky u not a repetice. V korektuře se jistě také dala vychytat kroužkovaná ú v textech či správné psaní slova štyry (nikoli štyri).

Sbírka (celkem 136 písní) je přehledně rozdělena do jednotlivých oddílů podle témat nebo prvotní funkce a propojení hudebního materiálu s rukopisnými pamětmi ji činí nesmírně zajímavou (nehledě k tomu, že ekologická metoda je určitě jediným správným přístupem k folkloru). Svou výpravou patří k nejprezentativnějším publikacím tohoto druhu.

Lucie Uhlíková

JAROSLAV ČUKAN: PRAMENE K ŠTÚDIU A TECHNIKY VÝSKUMU V ETNOLÓGII. UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA, FAKULTA HUMANITNÝCH VIED. NITRA 1997, 82 STRAN.

Metodika výzkumu a metodologie vědecké práce patří k základním postulátům každého vědeckého oboru. Na rozdíl od jiných evropských zemí není česká ani slovenská produkce na tomto poli příliš početná. Nдостatek takto zaměřených prací pocítujeme zvláště dnes, protože nejstarší příručky jsou zaměřené jen na tradiční kulturu venkovského lidu a práce, které vznikly po druhé světové válce, nesou často více či méně zřetelné stopy dobové ideologie. Také v posledním Slovenské národopise (46, 1998, s. 75-79) folkloristka E. Krekovičová upozorňuje na absenci intenzivního zájmu o metodologické a teoretické otázky. Nejde jen o momentální stav etnologie, ale tento jev má širší kořeny a platí pro více vědních disciplín, konstatuje.

Tuto mezeru se snaží určitým způsobem vyplnit J. Čukan z katedry folkloristiky a regionalistiky nitranské univerzity, když vydal pro studenty etnologie a další zájemce o obor příručku, která přibližuje přístupnou formou základní metody etnologického výzkumu a shrnuje prameny, jež lze při studiu etnokulturních tradic využít. Nejdříve se autor věnuje objasnění a vymezení pojmů jako je etnologie, národopis, etnografie a folkloristika, hovoří o jejich vzájemných vztazích a subordinaci. Jistě zjednodušení těchto spleťtých a nejednoznačných otázek, dané účelem a rozsahem publikace, autor kompenzuje odkazy na další odbornou literaturu. Čukan etnologii chápe jako jeden ze specializovaných vědních oborů antropologie, multidisciplinární vědy o člověku a jeho kultuře. Synonymem etnologie je podle něho národopis, součástí etnologie pak etnografie a folkloristika (s. 8).

Jedna z podstatných kapitol práce se věnuje pramenům etnologického studia, tj. základně vědecké práce. Autor rozebírá význam odborné literatury a uvádí základní bibliografické příručky, pomocí nichž je možno se v slovenské etnologické produkci orientovat (P. Stano, R. Žatko, M. Kubová). Dále rozebírá význam cestopisů, memoárové literatury, regionálních novin, časopisů a kalendářů, kronik (obecní, církevní, spolkové), archiválií (vzniklé činnosti státní správy, vrchnostenských úřadů, obcí, církve) a soukromé korespondence, tj. dopisů z vojny, služby, sezónních zemědělských prací, z cest za prací do západní Evropy a zámorí. Pracovní knížky, pasy a vandrovní knížky osvětlují formy zaměstnání obyvatel, pracovní migraci a šíření kulturních jevů. K rodinnému životu najdeme údaje vedle korespondence i v různých zápiscích, např. v kancionálech a jiné náboženské literatuře. Pro oblast materiální kultury jsou důležité ikonografické prameny. Autor je dělí do šesti skupin, konkrétní doklady neuvádí a odkazuje na literaturu (S. Kovačevićová). Stejnou důležitost pro studium materiální kultury mají mu-

zejní sbírkové předměty, pokud jim nechybí náležité pasportizační údaje (dokumentace I. a II. stupně).

O femeslu vědecké práce a o jeho zvládnutí pojednává kapitola Excerptování literatury. Autor zde probírá i otázky správné citace (zkrácená, základní, rozšířená), která bývá častým kamenem úrazu nejen studentských prací. Základní pravidlo - užití jen jednoho druhu citace - napomáhá orientaci v této často nepřehledné a diskutabilní oblasti.

Druhá část práce J. Čukana se věnuje terénnímu výzkumu, základní výzkumné metodě oboru. Autor charakterizuje formy terénního výzkumu (předvýzkum, výzkum stacionární, doplňkový, návratný), publikuje vzor výzkumného projektu. Následně objasňuje konkrétní techniky, kterými lze terénní výzkum provádět (pozorování, rozhovor). Dotazník jako jednu z nejpoužívanějších forem sběru etnologického materiálu dokládá bibliografií publikovaných dotazníků včetně návodů na provádění výzkumu (např. R. Bednárík, S. Kovačevićová). Protože součástí výzkumu je dokumentace, rozebírá její jednotlivé formy (písemná, kresebná, fotografická, fonozáznam, videozáznam) a dokládá je konkrétními ukázkami. Zpracování výsledků výzkumu a bádání může mít formu archivního materiálu, materiálového příspěvku, vědecké studie nebo lokální, regionální a tematicky zaměřené monografie. Představu o slovenské produkci lze získat z připojeného soupisu národopisných a vlastivědných monografií, vydaných v první a druhé polovině našeho století.

Závěrečná výběrová bibliografie přináší v abecedním pořadí domácí i některé zahraniční práce věnované problematice antropologie a etnologie - vedle encyklopedických příruček a prací zabývajících se metodikou uvádí také základní slovenské monografické práce. Pro uživatele by bylo patrně přehlednější členění tematické. I tak je tento soupis inspirativní a v mnohém pro českou etnologii poučný.

Miroslav Válka

RECENZE

STUDIE K LIDOVÉMU STAVITELSTVÍ I. NEJNOVĚJŠÍ POZNATKY KE STUDIU VESNICKÉHO DOMU 18.-19. STOLETÍ. VYDALO OKRESNÍ MUZEUM V KLATOVECH ZA FINANČNÍ PODPORY AMG ČR. KLATOVY 1998, 39 STRAN.

Sborník ze semináře, který se v loňském roce uskutečnil v Českém Dubu (9.-10.4.1997), přináší čtyři příspěvky dávající představu o současné orientaci výzkumu tradičního lidového stavitelství. Podrobně informuje o výsledcích terénního výzkumu (H. Mevaldová: *Předběžné výsledky dokumentace lidové roubené architektury na okrese Beroun. Porovnání výsledků dokumentace se studiem indikačních skic*), rozšiřuje pramenovou základnu bádání (L. Procházka a D. Hobl: *Nové poznatky ke kresebné dokumentaci lidové architektury*, R. Tykal: *Dokumentace lidové architektury v zápisnících Aloise Jiráska*) a shrnuje dílčí výsledky práce nad národopisným atlasem (J. Vařeka: *Vertikální vývoj vesnického domu v českých zemích*). Sborník doprovázejí mapové přílohy, ukázky kreseb J. Pavelky a A. Jiráska i fotodokumentace s doklady patrového domu v Čechách.

Miroslav Válka

SÉMINAIRE DES PAYS DE L'EUROPE CENTRALE ET ORIENTALE SUR L'APPLICATION DE LA RECOMMANDATION DE L'UNESCO SUR LA SAUVEGARDE DE LA CULTURE TRADITIONNELLE ET POPULAIRE 19-23. JUIN 1995. STRÁŽNICE 1995, 78 STRAN.

Publikace obsahuje materiály z jednání zástupců zemí střední a východní Evropy o aplikaci *Doporučení na ochranu lidové kultury a folkloru* přijaté na konferenci UNESCO v roce 1989. V průběhu semináře, kterého se zúčast-

nili kromě zástupce UNESCO také delegáti ze třinácti středoevropských a východoevropských zemí a členové organizace CIOFF z celkem z osmi zemí, odezněly referáty informující o různých folklorních aktivitách a projektech v Bulharsku, Estonsku, Litvě, Lotyšsku, Polsku, Rumunsku, Rusku, Slovinsku, na Ukrajině a v České republice. Závěrečná zpráva obsahující poznatky a podněty z těchto vystoupení byla doplněna rezolucí shrnující výsledky strážnického jednání. Tato mezinárodní akce sumarizovala dosavadní zkušenosti z aplikace výše zmíněného doporučení a vytvořila tak další etapu, na níž naváže vypracování závěrečného materiálu k problematice ochrany tradiční lidové kultury v řadě evropských zemí.

Marta Toncrová

PRINCIPES DE LA PROTECTION DE LA CULTURE TRADITIONNELLE ET POPULAIRE CONTRE LA COMMERCIALISATION IMPROPRE

PRINCIPLES OF TRADITIONAL CULTURE AND FOLKLORE PROTECTION AGAINST INAPPROPRIATE COMMERCIALIZATION

ZÁSADY OCHRANY TRADIČNÍ LIDOVÉ KULTURY PŘED NEVHODNOU KOMERCIALIZACÍ. STRÁŽNICE 1997, 93 STRAN.

Publikace je v úvodu charakterizována jako metodologická příručka "o opatřeních proti nevhodným formám komercializace tradiční lidové kultury a folkloru". Její součástí je slovník použitých

RECENZE

odborných terminů, dotazník a zpráva ze zasedání, kde byl text schválen. Práce je otištěna ve francouzštině, angličtině a češtině.

Náplň hlavního textu napovídají názvy jednotlivých oddílů: Proměny tradiční lidové kultury v 19. století, Místo tradiční lidové kultury v soudobé společnosti, Tradiční lidová kultura, folklor a komercializace a Předpoklady právní ochrany tradiční lidové kultury a folkloru. Závěrečné shrnutí pojednává o důvodech, předmětu a některých prostředích ochrany.

Z blíže neuvedeného důvodu je většinou v textu zvlášť zdůrazňován folklor, jakoby nebyl organickou součástí tradiční lidové kultury. Trojí jazyková podoba nepoužívá jednotných a jednoznačných terminů: českému výrazu novodobý *folklorismus* (termín není vysvětlen ve výkladovém slovníku, snad jde o *folklorismus* v současné době) odpovídá ve francouzštině moderní *folklorismus* (*folklorisme moderne*) a v angličtině moderní folklor (*modern folklore*), i když dále je v anglickém textu používáno slovo *folklorism*.

Z textu je zřejmé, že pojetí komercializace je odlišné v různých zemích: jako předávání projevů tradiční lidové kultury za úplatu je chápáno v České republice, Bulharsku, Polsku a na Ukrajině, jako součást komplexních vztahů v tržním hospodářství se jeví v Německu, Rakousku a Maďarsku.

Na vztah k tradiční lidové kultuře měly velký vliv změny, které proběhly po roce 1989. Závažný důsledek mělo zrušení poradních orgánů pro lidovou uměleckou výrobu v České republice, které měly dohled nad kvalitou a původností výrobků lidových řemesel. Negativní vliv má ekonomický tlak, což se projevuje například v odklonu mistrů tradiční lidové výroby směrem k jiné, výnosnější profesi.

Kapitola zabývající se právní ochranou lidové kultury konstatuje hned v úvodu neznalost pojmu tradiční lidová kultura a folklor u širokých vrstev obyva-

telstva, a vybízí proto k hlubší osvětové práci v tomto směru. Podle předloženého textu je určitým zajištěním ochrany folklorních projevů Římská úmluva z roku 1961 platná ve všech zúčastněných zemích a týkající se také vystoupení zpěváků lidových písní, účinkování souborů apod. Podle ní je chráněn výkon interpretů v těch případech, kdy jde o umělecké zpracování folklorního projevu, majícího charakter autorského díla.

Další z myšlenek předloženého materiálu se odvolává na doporučení UNESCO z roku 1989 na zajištění ochrany sběratelů a tvůrců databází a dále na zřízení rad, které by v oblasti lidové kultury měly roli koordinačního orgánu, a to zejména ve sféře právní ochrany. Z toho i z celého předloženého textu vyplývá nutnost zahrnout do okruhu autorských práv a práv jim podobných i celou širokou oblast lidové kultury.

Předložený materiál byl zpracován na základě rozsáhlého dotazníku, jehož znění je součástí příručky. Byl vyplněn v jednotlivých zemích, následovala diskuse k němu a konečně vypracování textu, který v oblasti lidové kultury směřuje k určitému ideálnímu stavu, jehož realizace představuje nelehký úkol.

Marta Toncrová

VÝBĚROVÁ BIBLIOGRAFIE K ČESKO-SLOVINSKÝM KULTURNÍM STYKŮM

Pražský slavista a slovenista Jaroslav Pánek vydal s podporou Velvyslanectví Republiky Slovinsko výběrovou bibliografii *Sedm slovinských let. Slovinská kultura v České republice 1990-1996* (Olomouc 1997, 97 stran, 474 bibl. záznamů, rejstřík osobních jmen, obrazová příloha). Autor shromáždil údaje o literatuře z různých oborů společenských věd, ale i ekonomie a politologie, které v uvedeném období přiblížily če-

skému čtenáři kulturní a společenské dění v této jihoslovanské zemi.

Slovinsko vyhlášením samostatnosti v červnu 1991 se stalo po dlouhých stáletích opět samostatným státem a bývalá Česká a Slovenská federativní republika patřila k prvním státům, které Slovinsko uznaly. Jak se vyvíjely kontakty se Slovinci, připomíná autor na konkrétních příkladech v úvodním textu (K recepci slovinské kultury v českém prostředí). Podrobně si všímá zejména situace z posledních let, kdy tyto kontakty včetně školské, kulturní a vědecké spolupráce podpořily mezivládními dohody. Důležitým momentem je i výchova vysokoškolsky vzdělaných odborníků - zde lze připomenout výuku slovenistiky na univerzitách v Brně a Praze.

Vlastní bibliografický soupis autor rozčlenil chronologicky, v rámci jednotlivých roků pak tematicky (zeměpis a souhrnné práce, historie, politika a ekonomika, jazykověda, literatura a divadlo, hudba, architektura a výtvarné umění, školství). Nepravidelně se objevuje i oddíl národopis, kde lze nalést nepočetné recenze děl slovinských etnologů nebo oborových periodik (*Traditiones*). Vyskytují se i citace literatury zpracovávající slovinský materiál českými etnology (M. Moravcová, R. Jeřábek). Jistě bychom našli i další české etnologické práce, které Slovinsku a Slovincům byly věnovány, ale jde o bibliografii výběrovou s poněkud jiným posláním a zaměřením.

Miroslav Válka

FRANTIŠEK BONUŠ: SLOVENSKÉ LIDOVÉ TANCE. VÝBĚR. STRÁŽNICE 1997, 71 STRAN

I když těžiště odborného zájmu etnochoreologa Františka Bonuše spočívá v tancích českých, věnoval se ve své celoživotní práci i tancům slovenským. Z jeho výzkumů je sestavena ne-

RECENZE

veliká publikace přinášející několik charakteristických tanců z různých oblastí Slovenska (Liptov 4, Zemplín 3, Horehroní 2, Rejdová 1, Slovensko 1). Práce si neklade za cíl obohatit repertoár dosud publikovaných slovenských lidových tanců, ale spíše upozornit na ně či upoutat zájem českých čtenářů o tyto projevy tradiční lidové kultury. Autor nazývá svou publikaci první vlaštovkou ve vydávání vlastních zápisů ze slovenského tanečního repertoáru tentokrát v českém jazyce. Za úvodní stati M. Minové, F. Bonuše a K. Plicky je zařazeno stručné pojednání o druzích a typech slovenských lidových tanců s přehledným členěním Slovenska na jednotlivé národopisné oblasti. Následují popisy 11 tanců, některé s řadou variačních obměn, jež jsou určeny pro různé věkové kategorie. Dále jsou připojeny nákresy, přehled tanečních kroků, metodická část k nácviku

SDĚLENÍ

ku tanců a několik klavírních úprav vybraných tanců ve zpracování Jana Dumka.

Marta Toncrová

KE SBÍRCE J. A V. SMUTNÝCH SVATEBNÍ PÍSNĚ Z VESELSKA A BALADY

Náhodně pronesená poznámka jedné kolegyně mě vede k tomu vysvětlit, třebaže poněkud opožděně, svou účast na přípravě sbírky lidových písní J. a V. Smutných: *Svatební písně z Veselska a Balady* (Veselí nad Moravou 1994). Práci jsem dostala k posouzení v nehotovém stavu - jen písňový materiál, neuspořádaný, bez pasportizačních údajů, s chybějícími nápěvy. Obsah sbírky celkově neodpovídal jejímu názvu. Nebylo možné napsat posudek,

protože nešlo o práci připravenou pro tisk. Vypracovala jsem proto podrobné připomínky, návrhy na opravy a doplnění, a tím můj podíl na této edici končil. Některé z mých návrhů autoři akceptovali, jiné ne - jak jsem mohla posoudit až několik měsíců po vyjití sbírky, kdy ji naše pracoviště zakoupilo od Městského úřadu ve Veselí nad Moravou. Hotový rukopis jsem před vytištěním neviděla. Není pravda, že jsem provedla jeho redakci a korekci. To autoři uvedli v tiráži publikace o své újmě, bez mého vědomí.

Marta Toncrová
Ústav pro etnografii a folkloristiku
AV ČR Brno

SEZNAM KNIH A ČASOPISŮ Z MEZINÁRODNÍ VÝMĚNY PUBLIKACÍ ÚSTAVU LIDOVÉ KULTURY VE STRÁŽNICI ZA ROK 1997

BULHARSKO

Sofija

Bálgarska etnologija, godina XXII, 1996, Kn. 1 - 3, Sofija 1996

Folkeminder, 1996, Nr. 1-3, København 1996; 1997, No. 1-2, København 1997

DÁNSKO

København

Folk og kultur, Årbog for dansk, Ethnologi og folkemindevidenskab 1996, København 1996; 1997, København 1997

FINSKO

Helsinki

Allardt, Erik: The History of the Social Sciences in Finland 1828 - 1918, Ekenäs 1997

SDĚLENÍ

Kuisma, Oiva: Proclus'Defence of Homer, Commentationes Humanarum Litterarum 109 1996, Helsinki 1996

Gratiani Decretum, La traduction en ancien français du Décret de Gratien, Commentationes Humanarum Litterarum 110 1997, Helsinki 1997

Turku (Abo)

Budkavlén, Argang 75, 1996, Abo 1996

FRANCIE

Carcassonne

Coulomb, Nicole - Castell, Claudette: La barque qui allait sur l'eau et sur la terre, Carcassonne

CHORVATSKO

Osijek

Zavjetne kapelice primoštenskog i rogozničkog kraja, Županijski muzej u Šibeniku i Ogranka Matice hrvatske u Primoštenu

Zagreb

Narodna umjetnost, Vol. 33, No. 2, Zagreb 1996; Vol. 34, No. 1, Zagreb 1997

MAĎARSKO

Budapest

Néprajzi Értésítő, A Néprajzi Múzeum Évkönyve, LXXVIII. 1996, Budapest 1996

Debrecen

A Debreceni Déri Múzeum évkönyve, 1994, Debrecen 1996

Eger

AGRIA (Az egri Dobó István Vármúzeum évkönyve), XXXI - XXXII., 1995 - 1996, Eger 1996
Végvár és környezete, Studia Agriensia 15, Eger 1995

NĚMECKO

Bautzen (Budyšin)

Lëtöpis, Zeitschrift für sorbische Sprache, Geschichte und Kultur, Gesamtband 44, Jahrgang 1997, Heft 1-2, Bautzen 1997

Bremen

Mitteilungen, Verein für Niedersächsisches Volkstum e.V. - Bremer Heimatbund, 73. Jahrgang, Heft 138, Bremen 1997

Düsseldorf

Jahrbuch für Volksliedforschung, 41. Jahrgang, 1996, Berlin 1996; 42. Jahrgang, 1997, Berlin 1997

Münster

Rheinisch-westfälische Zeitschrift für Volkskunde, 41. Jahrgang, 1996, Bonn und Münster 1996

POLSKO

Białystok

Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska 10, Białystok 1996

Kraków

Opuscula musealia, Zeszyt 8, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego MCXCVII, Kraków 1996

Prace Etnograficzne, Zeszyt 34, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego MCXCIII, Kraków 1996

Prace z historii Sztuki, Zeszyt 21, Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego MCLXXIII, Kraków 1995

Rzeszów

Z przeszłości Rzeszowa (II), Rzeszów 1997

Warszawa

Etnografia Polska, XL, Zeszyt 1-2, Warszawa 1996; XLI, Zeszyt 1 - 2, Warszawa 1997

Wrocław

LUD, Organ Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego, Tom LXXVIII za rok 1995, Poznań - Warszawa - Wrocław 1995; Tom LXXIX 1995, Special issue, Poznań - Warszawa - Wrocław 1995; Tom LXXX za rok 1996, Poznań - Warszawa - Wrocław 1996

RAKOUSKO

Graz

Landesmuseum Joanneum Graz, Jahresbericht 1992, Neue Folge 22, Graz 1993; Jahresbericht 1993, Neue Folge 23, Graz 1994

SDĚLENÍ

Trautenfels

Walter, Sepp: Steirische Bräuche im Laufe des Jahres, Schriftenreihe des Landschaftsmuseums Schloß Trautenfels am Steiermärkischen Landesmuseum Joanneum, Band 6, Trautenfels 1997

REPUBLIKA BOSNA A HERCEGOVINA

Sarajevo

Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, Tome 47, Sarajevo 1996

RUMUNSKO

Timișoara

Caiet de semiotica, 10, Timișoara 1994; 11, Timișoara 1995

Limă și literatură, 1995 Vol. I, II, III-IV, București 1995; 1996, Vol. II, III-IV, București 1996

Probleme de filologie slava (Studii, articole, prelegeri), IV, Timișoara 1996

Studii de limbi și literaturi moderne, Timișoara 1994; Timișoara 1995

SLOVINSKO

Ljubljana

Etnolog, Glasnik Slovenskega etnografskega muzeja, 6 (57), Ljubljana 1996

Glasnik Slovenskega etnološkega društva, 37/1997, 1-2, Ljubljana 1997

Škofja Loka

Loški razgledi, 43 - 1996, Škofja Loka 1996

ŠVÉDSKO

Uppsala

Jeffner, Stina: "Liksom valdtäkt, typ", Uppsala 1997

Lewis, Katarina: Schartauansk kvinnofromhet i tjugonde seklet, Uddevalla 1997

Ljungström, Asa: Öster om Arlanda, Uppsala 1997

Molina, Irene: Stadens rasifiering, Uppsala 1997

The Story of Progress, Studia Ethnologica Upsaliensia 17, Uppsala 1996

ŠVÝCARSKO

Basel

geheilt!, Votivgaben als Zeichen geistiger Genesung (katalog), Basel 1996

Genève

Bulletin du Centre Genevois d'Anthropologie, 4, 1993-94, Genève

Freddy Bertrand - 40 ans de photographies de presse a Genève, Genève 1997

Jean Piaget - agir et construire, Genève 1996

Mémoires d'esclaves, Catalogue de l'exposition, Genève 1997

Totem, Journal du Musée d'ethnographie de Genève, No. 18, 19 Genève 1997

UKRAJINA

Kyjiv

Narodna tvorčist' ta etnografija 1996, Kyjiv 1996; 1997, , Kyjiv 1997

USA

Pittsburgh

Ethnology, An International Journal of Cultural and Social Anthropology, 1997, Vol. 36, Nr. 1 - 4, Pittsburgh 1997

Rochester

Morava Krasna, A Moravian Heritage Newsletter, Vol. 4, 1997, Rochester NY 1997

Washington

Knez, Eugene I.: The Modernization of Three Korean Villages, 1951 - 1981: An Illustrated Study of a People and Their Material Culture, Smithsonian Contributions to Anthropology, Number 39, Washington 1997

Merrill, William L. - Hansson, Marian Kaulaity - Greene, Candace S. - Reuss, Frederick J.: A Guide to the Kiowa Collections at the Smithsonian Institution, Smithsonian Contributions to Anthropology, Number 40, Washington 1997

Ubelaker, Douglas H.: Skeletal Biology of Human Remains from La Tolita, Esmeraldas Province, Ecuador, Smithsonian Contributions to Anthropology, Number 41, Washington 1997

Sestavila Věra Zezulová

RESUMÉ

NÁRODOPISNÁ REVUE 2/98

(Volkskundliche Revue 2/98)

Herausgegeben vom Institut für Volkskultur

696 62 Strážnice, Tschechische Republik

tel. 00420-631-332090, 332092, fax 00420-631-332101

E-mail: ulk@brn.pvtnet.cz

NÁRODOPISNÁ REVUE 2/98

(Journal of Ethnography 2/98)

Published by the Institute of Folk Culture

696 62 Strážnice, Czech Republic

tel. 00420-631-332090, 332092, fax 00420-631-332101

E-mail: ulk@brn.pvtnet.cz

Die folgenden Studien der "Národopisná revue" 2/98 (Volkskundliche Revue) sind der Problematik der Wallfahrtsorte gewidmet - "Gesellschaftlich-kulturelles Phänomen des Wallfahrtswesens" (K. Zajicová); "Dub-Eiche-Makk-Encina. Zur Filiation einiger Attribute der marianischen Wallfahrtsorte in Europa." (R. Jeřábek); "Wallfahrtsort Dub nad Moravou" (A. Dunajová); "Zwei Aspekte der Äußerung gegenwärtiger Religiosität, dargelegt am Beispiel der Wallfahrten nach Žarošice und Turzovka" (H. Dvořáková). Sie werden durch die Arbeit "Zum Motiv von Adam und Eva in Darstellungen der bildenden Kunst des Volkes" (M. Válka) ergänzt.

Die Rubrik "Lebende Tradition" präsentiert gegenwärtige Faschingsumzüge in Raum von Vyškov na Moravě/*Wischau* (M. Mikysková), in der "Gesellschaftschronik" wird an die Jubiläen von Jan Rokyta (60 Jahre) und Dušan Holý (65 Jahre) sowie an das Ableben von Jan Kadlec (1927-1998), Marie Ulčová (1925-1998) und Slávek Volavý (1922-1983) erinnert. Diese Zeitschriftennummer wird mit der regelmäßigen Berichterstattung über Festivals, Ausstellungen, Konferenzen sowie mit Besprechungen neuer Bücher vervollständigt. Beigefügt wird ebenfalls eine Liste von Büchern und Zeitschriften aus dem im Jahre 1997 erfolgten internationalen Büchertausch in Ústav lidové kultury (Institut für Volkskultur) in Strážnice.

Studies in Národopisná revue 2/98 present materials on pilgrimages. There are articles on Social and cultural phenomenon of pilgrimages (by K. Zajicová), Dub-Eiche-Makkós-Encina, or, The affiliation of some attributes of Marian pilgrimage sites in Europe (by R. Jeřábek), The Pilgrimage site in Dub nad Moravou (by A. Dunajová), and Two aspects of the manifestation of contemporary devotion as seen in pilgrimages to Žarošice and Turzovka (by H. Dvořáková). The complementary article by M. Válka deals with The Adam and Eva motives in the folk art.

The Living tradition column presents contemporary Shrovetide processions in the vicinity of Vyškov in Moravia (by M. Mikysková). Society's chronicle reminds us of the anniversaries of Jan Rokyta (60 years) and Dušan Holý (65 years), and the deaths of Jan Kadlec (1927-1998), Marie Ulčová (1925-1998) and Slávek Volavý (1922-1983). This issue of the journal closes with the regular festival, exhibition and conference news, and book reviews. Enclosed you can find a list of books and magazines from the international book exchange of the Institute of Folk Culture in Strážnice in 1997.

NABÍDKA PUBLIKACÍ VYDANÝCH ÚLK

Karel Vetterl - Olga Hrabalová **GUBERNIÁLNÍ SBÍRKA LIDOVÝCH PÍSNÍ** **A INSTRUMENTÁLNÍ HUDBY Z MORAVY** **A SLEZSKA Z ROKU 1819.**

Po 175 letech vyšla sbírka, která zahrnuje 331 písní s texty a notami, odborný komentář a mapu Moravy z roku 1790. Kniha vyšla jako příspěvek k oslavám 100. výročí Národopisné výstavy Československé.

(Strážnice 1994, váz., 488 s., angl. a něm. resumé, cena 200,- Kč + poštovné)

Josef Jančář **STRÁŽNICKÁ OHLÉDNUTÍ**

Kniha je určena jak všem členům folklorních souborů, kteří vytvářeli pozoruhodnou tradici strážnického Mezinárodního folklorního festivalu, tak i nejširší veřejnosti. Objasňuje nejenom historii a vývoj festivalu a Ústavu lidové kultury, ale zařazuje "Strážnici" do širších kulturně historických souvislostí.

(Strážnice 1995, váz., 206 s., 120 barevných i černobílých foto, angl. resumé, cena 200,- Kč + poštovné)

Božena Nováková-Uprková **BESEDY S JOŽOU UPRKOU**

Vzpomínková knížka malířovy dcery Boženy Novákové-Uprkové, rozhovory s malířem, který ovlivnil nejednu generaci. Dílo, o které se po řadu desetiletí vědělo, ale doposud nebylo vydáno.

(Strážnice 1996, váz., 220 s., 10 barev. foto, 52 fotodokumentací, cena 120,- Kč + poštovné)

Jaromír Kubiček - Tomáš Kubiček **NÁRODOPIS NA MORAVĚ A VE SLEZSKU**

Výběrová bibliografie národopisných prací na Moravě a ve Slezsku.

(Strážnice 1996, váz., 412 s., cena 120,- Kč + poštovné)

Josef Jančář **MUZEUM V PŘÍRODĚ - STRÁŽNICE**

Průvodce národopisným muzeem v přírodě ve Strážnici podává česky, anglicky a německy výklad o vzniku národopisných muzeí a o vzniku "skansenu" ve Strážnici. Katalog je doplněn mapkou a 15 barevnými fotografiemi. (Strážnice 1993, brož., 16 s., 15 barev. foto, cena 15,- Kč + poštovné)

NÁRODOPISNÁ REVUE

Jediný časopis v České republice věnovaný otázkám folklorismu. Populárně vědecký časopis přináší články z různých oblastí péče o tradiční lidovou kulturu jako součást národního kulturního dědictví.

(Vychází čtyřikrát ročně od roku 1964, každé číslo v rozsahu 64 stran, cena 1 číslo 25,- Kč + poštovné.)

OSOBNÍ BIBLIOGRAFIE

Jako zvláštní příloha Národopisné revue vydává ÚLK osobní bibliografie českých národopisců, které jsou cennou pomůckou pro všechny, kdož se zajímají o lidovou kulturu.

Dosud vyšly tyto svazky:

Antonín Václavík	8 stran - 5,- Kč
Richard Jeřábek	30 stran - 8,- Kč
Zdenka Jelínková	20 stran - 10,- Kč
Jaromír Gelnar	8 stran - 5,- Kč
Oldřich Širovátka	44 stran - 10,- Kč
Václav Frolec	72 stran - 20,- Kč
Josef Jančář	20 stran - 10,- Kč
Josef Tomeš	24 stran - 10,- Kč
Jaromír Jech	36 stran - 15,- Kč
Miroslava Ludvíková	20 stran - 15,- Kč

LIDOVÉ TANCE Z ČECH, MORAVY **A SLEZSKA**

Ojedinělý videodokumentační projekt, oceněný UNESCO. Podává komplexní záznam lidových tanců všech regionů České republiky. Součástí každé videokazety jsou skripta s notami, texty písní a popisy tanců. Dílo je určeno jak odbornému studiu, tak ke vzdělávání ve folklorních souborech a výuce na uměleckých a pedagogických školách.

I Západní Čechy - 38 tanců, délka kazety 117 minut

II Jižní Čechy - 65 tanců, délka kazety 114 minut

III Východní Čechy - 71 tanců, délka kazety 149 minut

IV Střední Čechy - 65 tanců, délka kazety 94 minut

V Moravské Horácko - 83 tanců, délka kazety 154 minut

VI část 1. Brněnsko - 83 tanců, délka kazety 161 minut

část 2. Jižní, střední a severní Haná - 65 tanců, délka kazety 140 minut

část 3. Malá Haná, Lipenské a Hostýnské Záhvoří - 80 tanců, délka kazety 140 minut

VII Slovácko:

část 1. Moravské Kopanice, Hornácko a Luhačovské Zálesí - 52 tanců, délka kazety 143 minut

část 2. Dolňácko - 68 tanců, délka kazety 176 minut

část 3. Hanácké Slovácko, Podluží a tance Moravských Chorvatů - 31 tanců, délka kazety 93 minut

VIII Valašsko - 60 tanců, délka kazety 171 minut

IX Lašsko - 86 tanců, délka kazety 166 minut

X Slezsko - 89 tanců, délka kazety 160 minut

Cena 1 videokazety včetně skript je 300,- Kč + poštovné.

